

**SŁOWNIK
STAROPOLSKI**

(Górny — Hynszta)

WROCLAW — KRAKÓW — WARSZAWA

1 9 5 9

gornym BZ Deut 2, 37; ~ *ac. pl. f. gorne* BZ IV Reg 23, 8, 13; ~ *l. pl. m. (w) gornych* BZ IV Reg 17, 32.

Znaczenia: 1. 'pozostający w związku z górami, górski, wyniosły, wysoki, montanus, altus, excelsus, sublimis': Wszitki poddal jest nam pan bog nasz przez zemye amoniczkich synow, kv nyeyzessmi nye przistopili y kv wszemv, czosz przilezi... k myastom gornim (quae adiacent... urbibus montanis) BZ Deut 2, 37; Geroboam... vczynyl z naposzednyeyszego lyvda kaplani modl gornich (fecit... sacerdotes excelsorum). Ktokoly chcyal, napelnyl røkø gego y bil kaplanem modl gornich (fiebat sacerdos excelsorum) BZ III Reg 13, 33; Bog gorni gest (deus montium est) gich, a nye bog dolow *ib.* 20, 28; Iozaphat... czynyl to, czosoz prawego przed bogem, ale wszdi gornich modl nye zatracyl (excelsa non abstulit), bo gescze lyvd obywatowal a palyl obyati na wisokoscyach *ib.* 22, 44, *sim. ib.* IV Reg 14, 4, 15, 4, 35; Y naczinyly sobye kaplany wisokoscy z naposzednyeyszych lyvdzi a posadzaly ge w koscyelech gornich (ponebant eos in fanis sublimibus) BZ IV Reg 17, 32; A sebraw wszitki kaplani z myast Iudowich y poganbyl gorne modli (contaminavit excelsa), gdzie obywatowaly kaplany *ib.* 23, 8, *sim. ib.* 23, 13; Oltarz... a gorni koscyol modlební, gen bil vdzalat Ieroboam..., y oltarz ten gorni wzruszil (excelsum, quod fecerat Ieroboam..., et altare illud, et excelsum destruxit) *ib.* 23, 15; Modly gorne excelsa (II Par 20, 19) 1471 MPKJ V 50.

2. 'leżący powyżej, superior': Czso jest zaiøl Micolay Miczkowi bidlo, to jest zaiøl w gornej lõczcze 1397 TPaw IV nr 370; Super bonis..., nec non molendino gorny mlyn extra oppidum... reformac (1471) XVI p. pr. Matr IV 3 nr 1031; A curia incipiendo continue usque ad kmethonem Ochrym..., simul et medietatem piscine superioris al. gorny 1480 AGZ XVIII 198; Cum duabus piscinis, una, que vocatur gorny, et alia nadolny 1495 AGZ XVII 311; Aliam piscinam al. gorny staw debet piscare... Aliamque pecuniam summe prefate Albertus dare debet, cum medietatem piscine al. gornego staw (*leg. stawu*) episcaverat 1500 AGZ XV 408.

Górowaty 'pagórkowaty, nierówny, chropowaty, montuosus, asper, confragosus': Gorovate, scrobave aspera (omnis vallis implebitur et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas Luc 3, 5) 1471 MPKJ V 122.

Górski 'określenie gatunku sukna (wyrabia-

nego w jednym z miast śląskich o nazwie Góra), pannus, qui in Góra, Silesiae oppido, conficiebatur': Quinque stamina panni, duo cznykowska (pro zwykowska) flavei coloris et duo stamina gorszkye, unum albi et aliud nigri coloris, et unum stamen coltrisu rubei coloris 1498 AGZ XV 350, *sim. ib.* 352.

Gówno 1. 'excrementum, stercus': Czsom uczynil *Andrzejowi, tom uczynil za yego poczantkem, kedy my rzekl: Nychay pyge psya gowna 1428 RafPocz 12; Gowno stercus XV p. post. R LIII 69; Gowno, ląyno stercus ca 1500 Erz 20.

2. *bot.* biesowo gowno, diable gowno 'proszek o niemilej woni uzyskiwany z rośliny *Ferula alliacea* Boiss., pulvis male olens e *Ferula alliacea* Boiss. confectus': Diablye gowno asa fedida 1472 Rost nr 79; Byeszovo govno asa fetida ca 1500 Rost nr 2024.

Góźdz cf. **Gwóźdz**

Gra cf. **Igra**

Grab *bot.* 'Carpinus Betulus L.': Usque ad verticem..., ubi stat arbor, dicta grab 1431 KodTyn 258; Item super eisdem trabibus XXXII passus al. sōnszen lignorum plantatorum al. *szczepw faginarum et *grabw 1436 StPPP II nr 2691; Arbores dictas brzost et vyrzba..., arborem dictam ossicza, pomorium, arborem dictam graba et penes fluuium... tillias tres, alnos duos... violenter exsecasti..., destruens illas granicias 1460 StPPP II nr 3652; Grab carpentus 1472 Rost nr 1786; Grab carpentus ca 1500 Erz 20; Grab *ib.*; Grab hiles *ib.*; Grab ornus *ib.*, *sim. ca* 1500 R XLVII 354; ~ Sexagena bukow, *grabi, brostow 1415 KozierRpTer-Cost 39v.

Grabarz 'fossor, qui fossas sepulcri fodit': *Sczo mi Jan røczil za grabarza, tho mam *dczesocz grziwen scodi 1396 Leksz II nr 1851; Ager iacet inter Uchubynszka agro et inter Mathiam grabarz 1483 StPPP XII 206; Kopardz vel grabarz fossor ca 1500 Erz 20.

Grabce *bot.* 'Geranium Robertianum L.': Grabczye, grabky muscata minor 1472 Rost nr 422.

Grabia cf. **Hrabia**

Grabić, Grabić się 1. (o sianie, dicitur de feno) 'zgarniać grabiami, rastello cogere, colligere': Congregavit al. grabil 1429 ArchCastrCrac I 703; Congregante vlg. grabyancz *ib.*; Qui fenum furcaverunt al. kopyli super prato prefato, ubi fenum grabyly violenter 1456 AGZ XIV 493.

2. 'zabierać coś przemocą, łupić, vi spoliare': Item eciam sub pena iudicii nullum hominem reclinatum recipere habent *necz al. grabycz usque ad rosprauy eciam actoris 1445 AGZ XII 138.

3. grabić się w coś *'pchać się ku czemuś, zagarniając dla siebie, avidè appetere'*: Ne ma talerza karmenu swemu, eszby gy vcrogyl drugemu, a graby szø w myszø przod, ysz mu medzwno yako mod, bogday mu zalegl vsta wrzoth *Slota* w. 24.

Cf. **Zgrabić**

Grabie *'pecten, rastrum, dentalia'*: Grabye rastris 1437 *Wisł* nr 228, s. 88; Grabye dentale XV *med. R XXIII* 269; Recognovit, quod dedit terminum faciem sibi Olexa... cum suis coadiutoribus..., qui fenum furcaverunt al. kopyli super prato prefato, ubi fenum grabyly violenter, ut starent cum eadem facie et statuerent eam videlicet grabyami et vydlamy ita bonum fenum valoris sex marcarum 1456 *AGZ XIV* 493; Grabye sarculum XV *p. post. PF V* 10; Rastrum grabye vel broną *ca 1500 Erz* 21; Grabye traha *ib.*; ~ Quia probavit militiam contra Wrothslaum de Radezice per Stephanum de Grabkow, Mstisconem de Metel, qui rastra al. grabie deferunt et proclamatio Grabye 1428 *RTH III* nr 99.

1. **Grabina 1.** *'graby w lesie, orni silvis immixtae, silva ornea'*: Silvam ipsius sterilem al.... nyerodny de generibus grabyna, ossina, lipina, brzeszyna, yaworzyna 1446 *AGZ XIII* 197.

2. *'drewno grabowe, lignum orni'*: Adam... debet dare Petrasio, civi Warszoviensi, vlg. proth lignorum vlg. grabyny circa *Warszewiam* 1409 *Czrs* 24.

2. **Grabina** cf. **Hrabina**

Grabki bot. *'Geranium Robertianum L.'*: Grabczye, grabky muscata minor 1472 *Rost* nr 423.

Graboluch zool. *'grubodziób, Coccothraustes vulgaris Briss.'*: Grzeboluszka al. graboluch vel graboluszk ascalaphus 1457 *PF V* 14.

Grabolusk zool. *'grubodziób, Coccothraustes vulgaris Briss.'*: Grabolusk ascalaphus, avis 1450 *RpKapKr*; Grzeboluszka al. graboluch vel graboluszk ascalaphus 1457 *PF V* 14; Grabolusk ascalaphus XV *p. post. PF V* 8; Graboluszk *ib.* 13.

Graboluszc zool. *'grubodziób, Coccothraustes vulgaris Briss.'*: Graboluszc ascalaphus XV *p. post. PF V* 13. ~ *Może należy czytać grabolusk?*

Grabowy grabowe (drzewo) *'grab, Carpinus Betulus L.'*: Cornus glogowe drzewo, secundum alios grabowe *ca 1500 Erz* 21. ~ Cf. **Mech.**

Grabówka *'niewielki las grabowy, lucus orneus'*: Nobilis vir Nicolaus, heres de Sircza, ex una et... omnes cives de Veliczka... pro gayo, dicto grabowka, ... concordiam talem inter se fecisse perpetuam cogoverunt, ita tamen, quod dictus Nicolaus partem dicti gay grabowka...

debet habere... et omnes cives de Veliczka partem aliam eiusdem gay, dicti grabowka, ... debent obtinere cum effectu 1427 *AGZ V* 52—3; Nicolaus, heres de Sycza, ... a prato, iacente retro silvam grabowka, cum omni iure... pro uno campo... civibus de Veliczka... recessit 1429 *AGZ V* 60; Vadunt stupuli usque ad grabowka, ibique in grabowka iuxta antiqua signa... stupuli sunt renovati 1437 *AGZ V* 90. ~ *Może nomen proprium?*

Grabstwo cf. **Hrabstwo**

Graca *'rodzaj motyki, sarculi vel rastris genus'*: Gracza sarculus vel sarculum *ca 1500 Erz* 21; Gracza, motyka occa *ca 1500 R XLVII* 354.

Gracz *'lusor, qui aliqua re ludit'*: Pililudius est ille, qui cum pila ludit gracz pyly *ca 1500 Erz* 21. ~ Cf. **Igracz.**

Grać 1. *'bawić się, grać w jaką grę, ludere'*: *Syą dzyczy czysthe, male, malem sythe, graya, zgodni są, richlo daya, czyrzpya XV *med. R XXII* 320.

2. *'uprawiać grę hazardową, rem dare in aleam, se in casum dare'*: Dwa kostarze... szobą (leg. z sobą) gygraly, w boze gymyą yeden gygral..., drugi w gymyą dyablą yesth gral XV *ex MacDod* 137.

Cf. **Nagrać, Nagrawać, Igrać**

Grad formy: *n. sg. grad Fl i Pul* 17, 14, 15, 148, 8, 1406 *Piek VI* 298, *BZ Ex* 9, 19, 22, 24, 25, 26, 34, *Park* 409, *ca 1500 Erz* 21, *Rozm* 71, 800; ~ *g. sg. gradu BZ Ex* 9, 29; ~ *d. sg. gradowi Fl* 77, 53; ~ *ac. sg. grad Fl i Pul* 104, 31, *BZ Ex* 9, 18, 23; ~ *i. sg. gradem Pul* 77, 52; ~ *l. sg. (w) gradzie Fl* 77, 52, *BZ Ex* 10, 5, 12; ~ *n. pl. gradowie BZ Ex* 9, 28, 33, 10, 15; ~ *d. pl. gradom Pul* 77, 53; ~ *ac. pl. grady Rozm* 81, 89.

Znaczenie: 'grando': Przed blazkem w obezrzeniu iego obloczy szø szly, grad y wøgle ognowe (grando et carbones ignis) *Fl* 17, 14, *sim. Pul*; Wszech naywiszsi dal iest glos swoy: grad y wøgle ognowe (grando et carbones ignis) *Fl* 17, 15, *sim. Pul*; Y pobil (*sc. bóg*) w gradze (*Pul*: gradem) winnicze gich (occidit in grandine vineas eorum) *Fl* 77, 52; Y dal iest (*sc. bóg*) gradowi (*Pul*: gradom) skot gich (tradidit grandini iumenta eorum) *Fl* 77, 53; Poloszyl (*sc. gospodzin*) dszdzę gich grad, oghen szgøczy w szemy gych (posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum) *Fl* 104, 31, *sim. Pul*; Oghen, grad, sneg..., gesz czynø słowo gego (ignis, grando, nix..., quae faciunt verbum eius) *Fl* 148, 8, *sim. Pul*; Iaco to dobrze wem, iaco w Sandziuoiewem trzimani to zito grad pobil 1406 *Piek VI* 298; *Tocz puszczyø*

w tōesz godzynø za yutraa przeszylni a wyelyky grad (en pluam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis), yakysz nygdi nye byl w Egipczye BZ Ex 9, 18; Wszitko, czosz bødzye... nye zgomadzono s polya, spadnye na nye graad y krupy (cecideritque super ea grando) *ib.* 9, 19; Wzczyøgnny røkøø swø w nyebyosza, acz bødzye grad po wszey szemy egipskyey (ut fiat grando in universa terra Aegypti) *ib.* 9, 22; Y wzczyøgnøl gest Moyzesz w nyebo prøøt, a pan dal grom a graad (dominus dedit tonitrua et grandinem), a blyzkanye byeszøcze na szemyø *ib.* 9, 23; Y spuszczył gest pan graad na Egipt... a grad y ogeyn smyszyszyszy sze pospolu, noszyly sze søø (pluitque dominus grandinem super terram Aegypti et grando et ignis mista pariter ferebantur) *ib.* 9, 23—4; Y zbyl gest grad we wszey szemy egipskyey wszitko, czosz bilo na polyech... y wsziczky szyola polna zbil grad (et percussit grando in omni terra Aegypti cuncta, quae fuerunt in agris... cunctamque herbam agri percussit grando) *ib.* 9, 25; A wszakosz w szemy Gessen... grad nye padal (grando non cecidit) *ib.* 9, 26; Poproszczye pana, abi przestaly gromowe boszy a gradowe (tonitrua dei et grando) *ib.* 9, 28; Nye bødzye gradu wyøczye (grando non erit) *ib.* 9, 29; Przestaly gromowe y gradowe (cessaverunt tonitrua et grando) *ib.* 9, 33; Wydzøcz opyøcz ffarao, ysze przestaly dsdzzye a grad (quod cessasset pluvia et grando)..., przyczyny grzechu *ib.* 9, 34; Otocz ya... *przywyødø kobilky..., abi sznyedzono bilo, czosz gest bilo po gradzye ostalo (sed comedatur, quod residuum fuerit grandini) *ib.* 10, 5; Wzwyedz røkøø swøø... ku kobilkam..., acz sznyedzøø wszitkøø szelynø..., ktorasz ostala po gradzye (quae residua fuerit grandini) *ib.* 10, 12; Y poszarta gest wszitka szelyna szemskaa..., czosz gradowe nye dobyly (quae grando dimiserat) *ib.* 10, 15; Graad Park 409; Grad grando ca 1500 Erz 21; Tey noczy v bavorskey zyemy v myesczye Tuszem spadl grad sylny (hac hora facta grandine in barbara Ryzia) Rozm 71; Tamo ydącz po drodze czyrpyely sa vyelykye nyedostatky..., grady (grandines), vyatry Rozm 81; Vy vyczye, kakosmy vyelye zlego czyrpyely..., descze, grady (pluvias et grandines) Rozm 89; Povyedz my, skądiesz (leg. skąd deszcz) albo grad vychodzy? Rozm 800.

Gradobitka 'gatunek soli ziarnistej, salis grana vel sal granatum': Salis al. gradobythky 1470 ZapRpŁomż 3, 47.

Gradowy 'burzliwy, grożący gradem, procellosus, grandine imminens': CzestokrocZ sle po-

vyetrze gradove vstavalo, alye bog wszechmogący... rozdzyl<i> thy yste bvrze (horrens in temperies saepius surrexit grandinis et pluviae, sed eos protexit deus) Rozm 87.

(Graf) Grof 'możny pan feudalny, comes, dominus': Groff comes ca 1455 JA XIV 490.

Grafka 'rylec do pisania na tabliczce, stilus': Zgladzø Ierusalem, iako obiczay cski zagladzicz, a zagladziw, obroczø a powyodø vczøscyaio grawkø na twarz gego (delebo Ierusalem sicut deleri solent tabulae et delens vertam et ducam crebrius stylum super faciem eius) BZ IV Reg 21, 13.

Gramatyka, Grumatka 'gęsta polewka z wody, piwa lub wina i tartego chleba, ius sive liquamen ex aqua vel cerevisia, vel vino et pane trito confectum': Gramatica yeszcz s wynem 1413—4 JA XIV 503; Blasnowi doctori na grumathka pro cervisia et pro butiro dedi VI denarios Ungaricales 1500 ZsigBud 28.

Granatek 'kamień półszlachetny koloru ciemnoczerwonego, granat, lapis pretiosus coloris violacei, carbunculus': Item reliquie cum lapide granathek 1494 SprKHS VIII s. CLXI; Item tres annuli aurei cum VII lapidibus granathki, octavo thureus, nono robyn et decimo balasz *ib.*

Granatowy cf. Jablko

Grania cf. Grań

Granica, Grańca, Grenica formy: *n. sg.* granica 1238 PPom 55, 1362 KodWP III 199, 1399 HubeZb 75, 1399 StPPP VIII nr 8756, (1413) 1478 KodWP V 207, 1419 JP XXXVII 173, etc.; *grenica* 1205 LPom 76; *~ g. sg.* granice 1405 KsMaz I nr 547, 1431 ZapWarsz nr 318, 1436 R XXIII 277, 1440 ZapWarsz nr 538, etc.; *granicy* XV in. R XXIV 71. 74, 1495 ZapWarsz nr 1662; *~ ac. sg.* granicę Fl 103, 10, 1428 ZapWarsz nr 2881, 1440 ZapWarsz nr 538, etc.; *granicę* 1406 KsMaz I nr 735; *granicę XIII ex. PPom 12; ~ i. sg.* granicą 1394 Leksz II nr 1706, 1400 HubeZb 78, 1408 Piek VI 368, 1421 TPaw VII nr 2370; *~ l. sg. (na)* granicy 1408 Piek VI 368, 1426 AKPr VIIIa 167; *granice* 1394 Leksz II nr 1706; *~ g. du.* granicu 1448 ZapWarsz nr 806; *~ ac. du.* granicy 1417 AKPr VIIIa 140; *~ n. pl.* granice (1254) 1547 KodPol I 74, (1276) MMAe IX 139, 1398 HubeZb 71, etc.; *~ g. pl.* granic 1406 HubeZb 113, 1411 HubeZb 54, 1413 KsMaz I nr 1940 a, 1425 KozierRpTerCost 279, etc. etc.; *~ d. pl.* granicam 1487 LubPodk 111; *~ ac. pl.* granice 1393 HubeZb 67, 1397 HubeZb 28, 1409 KsMaz I nr 1381, 1411 HubeZb 91, 1418 AKPr VIIIa 144, etc. etc.; *granicę* 1402 KsMaz I nr 224, 1403 KsMaz I nr 306; *~ i. pl.* granicami 1388 TPaw

III nr 946, *ca* 1428 *PF* I 481, XV *med. SKJ* I 104, *Dzial* 18. 52, *etc.*; granicami 1402 *KsMaz* I nr 236; ~ *l. pl.* (w) granicach *Sul* 7. 77, *BZ* Gen 49, 14, *Dzial* 18. 61, *DILB* II 481, 1498 *SKJ* III 335, *EwZam* 296, *Rozm* 798; granicach 1418 *TPaw* VII nr 282.

Znaczenia: 1. 'granica, linia, pas rozdziela-
jący dwa obszary, limes, finis, limitatio': Greniza 1205 *LPom* 76; Promissimus etiam, ut si
inter ipsos et nos deceptatio fuerit super metis
terrarum eorum ac nostre, que vlg. graniza
dicuntur 1238 *PPom* 55; Ipsam villam... cir-
cuiuimus et terminos, qui vulgo granycze appel-
lantur, per ambitum fieri praecepimus (1254)
1547 *KodPol* I 74; Ut inter villam... Radesov...
et *Curozsank... limites granice vlg. nuncupa-
tos... faceret (1258) 1287 *KodTyn* 43; Mettas
eciam dicte ville, que granice vlg. nuncupantur,
publicari fecimus ad cautelam (1276) *MMAE*
IX 139; Grenize 1292 *LPom* 76; Greniza assigna-
mus a mare *ascendento secus Wipperam cum
tota silva XIII *ex. PPom* 12; Habet idem sculte-
tus... ortos..., que habent latitudinem usque
ad metas, que vlg. dicitur granicza, que tangit
ad viam 1362 *KodWP* III 199; Czom jal gran-
niczø medzi Kurowem et Gorsznem, et Loszo-
wem, et Ribnikiem, tom ial po prawe granice,
a me na prawe, a gego na lewe 1394 *Leksz* II
nr 1706; Swaczø, iako Wawrzinecz ne mal
nouego dzalu s Ianem mymo stare granice
1397 *HubeZb* 28; Iako ti granicze... sø prawe
granicze 1398 *HubeZb* 71; Swaczø, eze cso
oth Michala przeorana granicza, yest prawa
granicza 1399 *HubeZb* 75; Potrasz za graniczø
zayøł *crodo na prawim szilo moczo 1400 *Hube-*
Zb 78; Mezø albo granyczø (*Pul*: kray) poloszyl
yes gym, geysze ne przestøpyø (terminum po-
suisti, quem non transgredientur) any sye *obrø-
czø pokricz szymyø *Fl* 103, 10; O chtore gran-
cze... Szødek zalowal na nasz, d<o> tich ne
maiø niczsz 1402 *KsMaz* I nr 224; Iaco mne
Suøch<na> pasze swim bidlem za granczami
prze zapowecz 1402 *KsMaz* I nr 236; O chtorø
medzø zalowal na mø Bogusz, tom ia ne prze-
oral medzi granicze 1403 *KsMaz* I nr 306; Iacom
ia ne vziwal Simanowi liki (*pro* ląki) swim bidlem
przes granczą prze zapowecz 1406 *KsMaz* I
nr 735; Iaco prawø graniczø iadø, na prawey
granicy prziszangayø, Gonanbiczske na prawo,
a Clonouczechske na lewo 1408 *Piek* VI 368;
O ktore na mø Troyan <zało>wal granice, tich
yem ya <nie> pokazil 1409 *KsMaz* I nr 1381;
Dobek wodzil Woyczecha przez trzi granicze
silø y moczo y bil, y wansal 1411 *HubeZb* 91;
Jako praue pani ne poziwala ho thi granicze

*dwoyey 1418 *AKPr* VIIIa 144; Dominus
Mesczantha cum... Vasskone... habent ter-
minum... in metis na granczach 1418 *TPaw* VII
nr 282; Jakosmi graniczily medzy Thomiczami
et Lyszouiczami... a capitulą dzedzinami y wsz-
palismi dwa copcza, ieden s gedne stroni sza-
micze, a drugi s druge, a daley ot tu dw copczu
ma gidz granicza tą szamiczą 1419 *JP* XXXVII
173; Dete[te]ncio al. wstluknyene granic
1425 *KozierRpTerCost* 279; Micolay wtargv
s Lasczem nye gmal, abi gemv dal strawo na
granicze 1428 *ZapWarsz* nr 2825; Nyneysimy
listy zastawyamy dzedzini nassze... ze wszyt-
kimi gorami..., medzami y granyczamy, y kop-
czy cum... metis et granicys, scopulis *ca* 1428
PF I 481; Granicza gades *ib.* 489; Piscina per
granicies al. po granicze erit Iohannis 1430
MonJur VI 109; Jakom ya nye skaszil Gothar-
towy myedze y granicze gwalthem 1431 *Zap-*
Warsz nr 318; Sz granicze extra metam 1436
R XXIII 277; Granicze gades 1437 *Wisł* nr 228,
s. 87; Kandim sethl, tandim vgednan po Biey-
cowskyego granice 1439 *Czrs* s. LXXXII; Vos
et matrem vestram concitat, uti patrem vestrum...
concitauerat, vlg. ku dokazanyu granycze inter
villam... Iwla... et... Herowa 1441 *StPPP* II
nr 2909; Jacom ya Maczeyewy granicz ne po-
kazil 1446 *ZapWarsz* nr 765; Vstawyenyø o gran-
niczach a myedzach rzeznich albo wodnych
(*Dzial* 7: rosånd o granicze). Dzedyzni są
k sobye zbyegayancz nyektorey rzeki dzelyenym,
acz... rzeka opvscywszy pyrzwe szcyee swoye
obroczi przez gyne myesczce plinyenyee swoye,
thedi pyrzwe lozisko za granicze ma bycz ymano
(primus alveus... pro veris limitibus est repu-
tandus, *Dzial* 7: brzegy, ktorimi pyrwey woda
rzeki czekla, dzedzynam badą za granycze)
Sul 7; Vstawyamy tesz, kthorikole s drvgim
granycze mayacz przestapuyecz ye (*Dzial* 58:
mayacz granicze rozgechane, przegechawszy gran-
icze), drwa alybo kthorekole szcebrzvchi wy-
rąby (quod quicumque habens cum aliquo li-
mites ipsos transgrediendo ligna vel quaelibet
utensilia inciderit), ten, gego lasz bądze, rą-
byącego pyrwey szekyrą począdza *Sul* 59; Vo-
gewoda tego tho sbyega na granycze (*Dzial* 61:
asz na granycze zemye) przespycznyne na swem
gleycze ma dowyescz (ad metas secure... dedu-
cere teneatur) *Sul* 60; Vstawyamy, ysz ryczerze
a slachta zyemye... polskey... w zyemy a w kro-
lewstwye polskem slvzycz mayą w harnaszv...,
alye sz granycz krolewstwa (sed extra metas
regni) nye povynny slvzycz nam (*Dzial* 52: ale
za granyczamy nye są powynny), alysz gym...
doszyczvzynyenyne przez nasz bądze vczynyono

Sul 66; O granyczach (de limitibus) naszych zemyanow tako vmyslilyśmy obesrzecz, ysz gdyby są przycgodzilo ktoremv o granycze (pro limitibus) klopoczaczemv doszwyathczycz a vka-
 5 zacz dwa albo trzy kopcze albo take snamyenythe sznaky, yako na polv vyaszdy, ale w le-
 zech czosny albo snamyona na krzysz... virą-
 byona, tedy pothkomorze nasz tego, gen lepsze
 snamyona... albo kopcze vkaze,... ma przy-
 pvsczycz kv szwyathczenyv. Ale gdzie oboya
 10 strona snamyon *szmyanythsich myedzy dze-
 dzynamy nye ma, thedy powod kv doswyath-
 czenyv granycz (ad probationem limitum) sze
 szwyathky... ma bycz przypvsczon *Sul* 77; Ja-
 kosmy thako zyednaly Stanislava z Ondrzymem
 15 z yeny strony, a Paszka z Jacobem... s dru-
 gey strony od granicze do granicze, tady kandy
 sobye stribovaly i znaki polozyly przez vrzand-
 niki 1452 *ZapWarsz* nr 952; Kandy Andrzej...
 szedl ku lącze se sphathki od Michalowskich
 20 granicz, tandy yest yego na prawo 1453 *Zap-
 Warsz* nr 958; Izachar, obraczayøcz albo wzpo-
 legayøcz na granyczach (Issachar asinus fortis
 accubans inter terminos), wydzal gest pokoy,
 ysz gest dobri *BZ Gen* 49, 14; Ustawysz ludu
 granycze przez okrøøk (constituésque terminos
 25 populo per circuitum) y rzeknyesz k nym: Wa-
 ruczye, abiszczye nye wstøpowaly na gorø any
 sze dotykaly gey krayow *BZ Ex* 19, 12; Sstøp
 a zaprzyszysz lud, aby znac nye chczyely
 przestøpocz granycz, abi wydzely pana (ne forte
 velit transcendere terminos ad videndum do-
 30 minum) *ib.* 19, 21; Polosz granycze podle gori
 (pone terminos circa montem) a poszwyøcz ge
ib. 19, 23; Gdy slvszebnyk przy dczczkowanv
 nyektorego zemyanyna... gwalthem we wsy abo
 przede wsyå, abo w granyczach, abo za grany-
 czamy (in villa vel ante villam), albo gego kmye-
 czow bylby odbyth, tedi taky zemyany nam...
 40 przepadnye wynå pyathnadzescza *Dzial* 18;
 Zbyeg w røcze od swego wyszczå s krolestwa
 abo z zemye na graniczach badåcz krolestw
 any zemyanom schkody ma nye czinicz *Dzial* 61;
 Dominus Swynka obligatus est *aducere gran-
 45 nicias al. wyvyescz albo vyechacz granycze ad
 dictam villam spectantes 1461 *AGZ* VI 68;
 O ctore kopanye y oranye przesz graniczå Jan
 ... y Raczybor... pospolitå råkå na mya zalo-
 wali, thom ya nye oral v[o] gich, ale w swym
 1462 *PF VIII* 19; Yakom ya nye szoyal za sznaky
 granycz oppaczkych szamowthor gwalthem by-
 dla 1468 *ZapWarsz* nr 1296; Okolney granycze
 finitime metis (sicut Sodoma et Gomorrha, et
 finitimae civitates simili modo exfornicatae...
 50 factae sunt exemplum ignis aeterni poenam susti-

50 nentes Juda 1, 7) 1471 *MPKJ* I 137; Jakom
 przesz zapowycz za graniczamy w låkach
 y w trawåch bidlem moym ny<e> vczynyla
 schkody 1471 *ZapWarsz* nr 3029; Qui fluvius
 Rokithnicza dividit opidum Radympna... a villa
 tua Ostrow perpetua limitatione al. wyczna
 granicza 1474 *AGZ* XIX 16; Crusowsky...
 dwoge stayanie podle koszczeiowskiey granicze...
 obligauit 1475 *SKJ* III 333; Clemens... dwye
 10 stayanie roley sweyg na rzecze na Schawcze od
 granicze boyenieczskyey... obligauit 1476 *SKJ*
 III 333; Recepterunt eis ad limitationem grani-
 cierum al. na vygechanye granycz et recognicio-
 nem antiquorum scopulorum 1477 *AGZ* XV
 485; Jako my lasz Lypye weswani trzimamy
 wyschey trzech låth w pokoyv za graniczåmy
 15 wyczynmy 1477 *ZapWarsz* nr 3092; Est etiam
 arvus agri ecclesiae..., qui iacet... in graniciebus
 al. na graniczach inter haereditatem villae
 Myercz... et... Tychow *DILB* II 481; Renova-
 20 tione... aggeris et sublevatione aque post scopulos
 et granicies al. za suczyczamy y za kopczmy,
 y za granyczamy bona ipsius Nicolai... sub-
 diluviaverunt 1481 *AGZ* XVIII 217; Ut ei
 25 satisfaceret predictus dominus Andreas pro gra-
 niciebus al. o doszyczvczynyenye granycz, prout
 ipsum concitaverat... ad satisfaciendum pro
 graniciebus al. kv doszyczvczynieniå granyczam
 1487 *LubPodk* 111; Jakom ya nye przyoral
 30 dzedzyczthwa... anym kamyenya namyothal
 w gay yego za granyczamy 1493 *ZapWarsz*
 nr 1656; Kady Chrczon poydzye od Radzykow-
 skyey granycze albo w czolnye poyedzye po
 Nrovye rzecze åsz do Laznyewskyego granyczy,
 35 thady Chrczonovo na pravo a Lasnyewskych
 na levo 1495 *ZapWarsz* nr 1662; Przedal..., czo
 bylo Mychalou..., *nyszcz szobyne nye osta-
 vyayacz any pryacyelom swozym thym *pan-
 stwym pravym vstkych (*leg.* w wszytkich) mye-
 40 dzach, granyczach 1498 *SKJ* III 335; Do *kgra-
 nycz ad fines XV *p. post. Kalużn* 273; Granycza
 fundi metas XV *R XXIII* 284; Granyczå gades
 ca 1500 *Erz* 21; Granyczå limes *ib.*; Granyczå
 meta *ib.*; Granyczå terminus *ib.*; ~ Et in hiis
 45 omnibus inter nos et vos chaos, magnum chaos
 welke rossdzele<nie>, chaos proprie granicze,
 firmatum est wtwerdzone gest (inter nos et vos
 chaos magnum firmatum est, ut hi, qui volunt
 hinc transire ad vos, non possint neque inde
 50 huc transmeare *Luc* 16, 26) XV *med. GlWroc*
 48v; ~ Linguam balbucientem clinat, s grå-
 nicz vywodzy, destruit et clausa sub pectore
 manifestat 1466 *R XXII* 11; Gdi sza przemieni
 dusza gresznø w swem nawroczenv przesz po-
 55 cutø, ima yeszcze vynicz sz granicz mutata anima

peccatrice in conuersione per penitenciam egrediatur de pristina conuersione dimittenda peccata et peccatorum circumstanciam uel angustiam ca 1461—7 *Serm* 91v; ~ 'granica wraz z obszarem do niej przylegającym a. przez nią objętym, limes vel finis una cum terra adiacente vel ipsis limitibus circumdata': Od granicy mast onich a finibus illis (Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis et ecce mulier Chananaea a finibus illis egressa clamavit Mat 15, 22) *XV in. R XXIV* 71; Exiens Ihesus de finibus Tyri, z granicz, s granycz *tirschik (*R XXIV* 74: wisedw s granicy), venit per Sydonem ad mare Galylee inter medios fines zrod (*leg. śród*) granicz (*R XXIV* 74: na granicze, *JA XII* 144: myedzy granycze) decapolyos (Marc 7, 31, *R XXV* 142: poszrotkyem granycz dzeszaczy myast) *XV med. GIWroc* 73r; Wisluchay nas, boze, zbawiczelu nas, nadzeio wszithkich granicz zemie y w morzu daleko (spes omnium finium terrae et in mari longe Psal 64,6) *MW* 10a; Herod... pobyl vszysky dzyathky, *chthorze byly w Bethlegem y po wszythkych granyczach yego (in omnibus finibus eius Mat 2, 16) *EwZam* 296; Tez yesth ten, ktorego tvoy oczyecz chczyal zabycz, y prze tego pobyl vyelye lyvdzy v Betleem y vschystkych granyczach bethleemskych *Rozm* 798; ~ granic anioł w mylnym przekładzie *lac. exterminator, właściwie 'niszczący, mordujący', tu 'strzegący granic'*: Od granycz angyola (*R XXV* 166: od granicznika angola), yen ge pobyl przed granyczamy zyemye obyeczany ab exterminatore, id est ab angelo, qui eos percussit extra terminos terre promissionis (I Cor 10, 10) *XV med. SKJ* I 104.

2. 'znak graniczny w formie kopca (lub bruzdy?), znakowanego drzewa (czy stosu drzewa?), terminus, tumulus vel sulcus, vel signum arbori incisum finium notandorum causa': Heredes de Zelenowo debent rui in penas contra dominum custodem..., eo quod arauerunt in graniciis medzi graniczami 1388 *TPaw* III nr 946; Iacom przy tem bil, kedi Potrasz s Czesantha mal vmowø, po czosnom meli sipacz granicze 1393 *HubeZb* 67; Pani Lagewniczka y gey ludze rozorali szesz granicz 1406 *HubeZb* 113; Swatczø, jaco Vbislaw Janoui... ne rosoral trzsi copczow y granicz ani colow tikal na gich 1411 *HubeZb* 54; Limites... sic distinximus, fecimus et per certos cumulos, dictos vlg. kopcze, designauimus, immo ponentes tres cumulos, dictos wanyelniki..., item alii tres cumuli continuo se sequentes inter predictas siluas et vnum signum vlg. granicza circa antiquam siluam (1413) 1478 *KodWP* V 207; Yacom ya ne mal

sz Tomassem smowi medzi Puchalami granicz othsipacz 1413 *KsMaz* I nr 1940a; <Petrus>... est lucratus limitis vlg. granicze..., quam graniciem super ipsius hereditate violenter sipaverat 1416 *KsMaz* I nr 2611; Yako Mikolay dwe graniczy zosoral (*pro* rosoral), a dwe okrisil 1417 *AKPr* VIIIa 140; Eedem... granicie vadunt... per lutum, vsque ubi stetit... finalis monticulus al. granicza (1421) *MMAe* XVII 188; Stanislaw zayanl Micolageui kone gwaltem za schuto graniczø y wegnal ge w swoy dom 1421 *TPaw* VII nr 2370; Pani byla w dzersenu they dzedzyni... pirwey, nisli granicze rosuthy medzi Zambrcza a Dolowathky 1424 *AKPr* VIIIa 164; Po rosuthey graniczy rosill wodø gualtem starego (*leg. z starego*) rzeczyska 1426 *AKPr* VIIIa 167; Inter Pirzchow et inter Xangnice hereditates granicza vera-non sipata al. szipana 1426 *StPPP* II nr 2069; Kady dzelcze Szczepana sz Falkem rozszdelili, tandy Szczepan granicze sypal, wzaw woznego y potkomorzego szadu 1445 *ZapWarsz* nr 756; Rossipali są graniczam[o] incipiendo a limita vlg. od granice Szczepanowky vlg. od gosszczinca 1448 *Lub-Podk* 30; Jacub ne roszoral dwu granyczu, czso Pyotra dzelyly sz Micolayem y sz Scepanem, o ktore gy Pyotr zaschedl 1448 *ZapWarsz* nr 806; Kadi Pakosch sedl abo na lewo, abo na prawo, thadi ma granycze sipacz 1468 *ZapWarsz* nr 1292; ~ Jaco ta granicza narozna obrambyona ne tika sya opathouich y conuenczkich dzedzin, ale yest myedzi wsyami Borcowymi 1399 *StPPP* VIII nr 8756; Yacom ya Sandkowy granicze ne porambil anim ye przedal na dwa voszy 1405 *KsMaz* I nr 547; O cthorø graniczø Michal na *nyø szalowal, teym ya gemv nye poszekl silø 1428 *ZapWarsz* nr 2881; Jacom ya nye porambyl granycze Pawlowy szylå. Jaco ya to wem, o ktorå granycza Pawel na Jacuba szalowal, they on nye porambyl szylå 1440 *ZapWarsz* nr 538; O ktorå granycza Jan sz Mycolayem na mya szalowal, they ya nye porambyl szamoczwarth szylå 1441 *ZapWarsz* nr 541; O ktore *granycza dana my wyna, tychem ya ne rambyl medzy Grochowem a medzy Goszslawem 1444 *ZapWarsz* nr 735; O ktorå granicza Mirosław na mya zalowal, tey mu ya ne wyzegl gwaltem 1448 *ZapWarsz* nr 825; Thesz w przythczach nyszey popysanych thå vynå vpadnye, ktokole poråby trzy granycze naråbyone (quicumque exciderit tres gades sectas), tho gest czoszny rzezcone *Sul* 70; Jakom ja nye porambil trzech starich granicz samoczfarth gwaltem 1451 *ZapWarsz* nr 917; Jakom ja nye porambil granicze sculskyey Ja-

nowi Wywelinskemu gwałtem any drugiey bez
vrządu wdzałal *ib.* nr 918; Jacom ya nie szazil
dwanaczcze granicz, genichem nye vizekl (*leg.*
wyżęgl czy wysiękl), a drugich nye virobil 1452
Czrs s. LXXXIII; Michael Pyasseczky cittaverat...
Andream... pro falcastracione mete al.
granicie 1500 *AGZ XIX 465.*

Graniczenie *wytyczanie granic, terminorum designatio*: Si sibi aliquid istorum mansuum oteszlo vgaszdem albo graniczenim, hoc nullius dampnum sit nisi Laurencii 1425 *KsMaz II* nr 1072; Kedy o granycz(e)ne dzedzyn, gestly yenego dnya są dokonalo granycz(e)nye (sed de limitatione hereditatum, pro una die, si eam una die consummaverit, *Dzial 48*: gdy gednego dnya rozgranyczy dzedzyny myedzy dwiema zemyanynoma), tedi svknyą alybo pol grzywny wsząc (sc. woźni) mayą. Bądzely wyączey dny granycz(e)ne, trzy grzywny weszmy *Sul 63*; Nicolaus... et... Stanislaus... inter se mutuo habent diem assignatum et prefixum granicierum al. granyczeny 1460 *LubPodk 91*; Quia tu intrasti mecum in contrarium..., propterea volo granyczenya i osady wywyedzenya *ib.* 92.

Graniczne *opłata od wytyczania granic, tributum, quod pro terminorum designatione solvebatur*: Nobilis de Osszamborowo tenetur solve re nobili Petro de Grzibowo graniczne, quod pro eis exsolvit 1423 *Czrs 287*; Nos..., camerarius granicierum, recognoscimus, quia dominus Johannes... et... Vylam... nobis satisfecerunt za *graniczne, que sunt facte inter Chroslina, Boyska et inter Meszow et Mazanow, quas ipsis decrevimus finire pro predicta solutione *granicznego 1449 *LubPodk 41*; Jacobus... non solvit pecunias a greniciebus solvi debitas al. granicznego, prout eandem penam iudicio ligit 1452 *LubPodk 68*; Warschius... fideiussit tres marcas peccunie granicznego domino Johanni... pro... Petro... solve re 1453 *LubPodk 73.*

Graniczni cf. Graniczny

Granicznik 1. *graniczący posiadłością, sąsiad, affinis, vicinus, accola*: Heredes... inhibuerunt per preonem in iudicio et in circulo fecerunt, et proclamaverunt omnibus et singulis affinibus et finibus vlg. granicznikom omnia bona sua hereditaria, uti se extendunt in latum et longum, uti eciam preo perequitavit et circumvicit 1421—47 *BiblWarsz 1861 III 29.*

2. (w mylnym przekładzie *lac.* exterminator, właściwie *niszczący, mordujący*) *strzegący granic, exterminans, finibus expellens aliquem, a finibus prohibens*: Od granicznika angola (neque murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt et perierunt ab exterminatore I Cor 10, 10,

SKJ I 104: od granycz angyola, yen ge pobyl przed granyczamy zyemye obyczaney ab exterminatore, id est ab angelo, qui eos percussit extra terminos terre promissionis) 1449 *R XXV 166.*

Graniczny, Graniczni formy: *n. sg. f.* graniczna 1433 *KodWP V 531, DILB I 107*; *~ g. sg. m.* granicznego 1401 *Piek VI 62*; *f. granicznej* 1400 *TPaw III nr 5006*; *~ ac. sg. f.* graniczną 1401 *HubeZb 99*; *~ g. pl. m.* granicznych 1481 *AGZ XVIII 224*; *neutr. granicznych* 1410 *Piek VI 404*; *~ ac. pl. m.* graniczne *Dzial 60*; granicznie 1491 *AGZ XVIII 297.*

Znaczenia: **1.** *dotyczący granicy, ad terminos vel fines pertinens*: Recognovit, quia omnes literas graniciales et limitacionum al. graniczne... mortificat 1461 *AGZ XV 423.*

2. *stanowiący granicę, granicą biegnący, qui fines efficit, per fines medius inter duas partes currit*: Troyanus... astitit termino peremptorio super Zzuk pro przeoranye drogy granicznej 1400 *TPaw III nr 5006*; Swatczimi, eze Lenarth granycznø vodø wsswod[o]l przes prawa trzemy rowy w swogø dzedzinø szilø moczø 1401 *HubeZb 99*; Prefatis dominis... sit licitum... fodere fossatum et transitum aque, que granicias facit et currit... a loco, in quo pali duo sunt infixi, ex utraque parte eiusdem fluuii granicias vlg. graniczna rzeka 1433 *KodWP V 531*; Villam Kozmyrzowo et villam Doyasdow distinguit et limitat via, quae in vulgari nuncupatur graniczna droga *DILB I 107*; *~ o znakach wytyczających granicę*: Ianusz ne wszøl kamena Czrzsowa tego granicznego szwymy (*leg. z swymi*) pomocznikiy medzi Iurkowem a medzy Oszekem 1401 *Piek VI 62*; Syman casal swym ludzem snamonacz rysą snamon granicznych 1410 *Piek VI 404*; Thą vyną vpadnye, kthokole porąby trzy granicze narąbyone..., thesz kthokole trzy kopcze alybo gorky granyczcze (*pro graniczne, Dzial 60*: kto trzy kopcze graniczne) rosypye (qui tres exciderit vel cremaverit gades sectas vel tres monticulos gadum dissipaverit) *Sul 70*; Cum sexaginta nobilibus... super hereditatem ipsius Ostrow dissipastis... triginta scopulos graniciales al. copczow granicznych 1481 *AGZ XVIII 224*; Tui coadiutores... fecerunt signa metallia al. czyszny graniczne violenter centum quinquaginta et tria in silvis ipsius hereditariis 1491 *AGZ XVIII 297*; Ipsum citasset pro insigniis metalibus al. o czoszny granycz(n)e ita bonis quolibet seorsum sicut tres marce 1492 *AGZ XVIII 336.*

Granicznyć formy: *inf.* granicznyć 1435 *Czrs s. LXXXI, Sul 56, (1454) XVI ex. PF I 213,*

ca 1455 JA XIV 495, ca 1500 Erz 21; ~ *praet. 1. pl. m.* -smy graniczyl 1419 JP XXXVII 173; ~ *condit. 3. sg. m.* by graniczyl Sul 63.

Znaczenie: 'wytyczać granice, terminos designare, limitare': Jakosmi graniczily medzy Thomiczami et Lyszouiczami Thomiczskiego a capitulą dzedzinami y wszypalismi dwa copcza, jeden s gedne strony szamicze, a drugi y ss Wlothkyem nye szmawyal graniczicz Grothowa 1435 Czrs s. LXXXI; Opyekadlnyk dzezcy dzedzyny gych przedacz alybo granyczicz, alybo thesz straczycz nye moze (tutor ipsorum non potest haereditatem ipsorum vendere nec gades limitare, nec ipsam aliquo modo deperdere) Sul 56; Bądzely wyączyy dny granycz(e)ne, trzý grzywny weszmy, pothkomorze dwye szekyrze..., a nye wyączyy, by thesz dwye alybo trzy dzedzyny myedzy dwyema granyczyl (etiamsi duas aut tres haereditates inter duos limitaret) Sul 63; Idem Dominicus solus sibi eandem medietatem *villa limitare debet al. granyczicz (1454) XVI ex. PF I 213; Granyczycz vgyasth limitacio ca 1455 JA XIV 495; Wyasad czynycz vel granyczycz cometare, limitare ca 1500 Erz 21; Granyczycz, rosmyerzacz limitare, id est limites assignare *ib.*; Granyczycz terminare *ib.* ~ Cf. **Odgraniczyc, Ograniczyc, Rozgraniczyc, Ugraniczyc, Wygraniczac.**

Granie cf. Igranie

Grań, Grania 1. 'linia przecięcia się płaszczyzn, krawędź, linea, quae per angulum duorum prismatis laterum summa curritur', może też 'ściana graniastoslupa, fortasse prismatis latus': na cztery granie (grani) 'w czworobok, w czworogran, in quadrum': Szcosaly na cztirzy granie dolave-runt quadram (praecipitque rex, ut tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, et quadrarent eos. Quos dolaverunt caementarii Salomonis III Reg 5, 18) 1471 MPKJ V 42; Na cztirzi grany quadrato opere (sculpsit cherubim et palmas, et caelaturas valde eminentes operuitque omnia laminis aureis opere quadrato ad regulam III Reg 6, 35) *ib.* 43; Na cztirzy grany in quadrum (omnes primitiae, viginti quinque milium, per viginti quinque milia in quadrum, separabuntur in primitias sanctuarii et in possessionem civitatis Ezech 48, 20) *ib.* 107.

2. 'granica, limes, finis': Cum... molendino in riuo... infra suas granias, ubicunque voluerit, construendo 1287 KodWarm I 128; Mansos..., quorum latitudo incipit a grania Petri *ib.*; Partem camporum..., quorum granie sunt de Seria... ad fluuium Drywantze *ib.* 131; ~ 'znak graniczny, terminus': Dimidiam partem cam-

porum... signis, que granie dicuntur, fecimus consignari 1287 KodWarm I 131.

Grańca cf. Granica

Grat 'niewieścia wyprawa ślubna (odzież, pościel, naczynia domowego gospodarstwa kobiecego), res, quae novae nuptiae ad usum domesticum dabantur (vestitus, lecti stramina, supellex)': Nicolaus... tenutam hereditatis Pyrathyn... cum omnibus parafernalibus al. s graty... Iohanni et Anne... dat, donat et legat 1469 AGZ XIX 339; Res et suppellectilia ac utensilia domus al. domowy grad olim Barbare Raczbyorszke conscripte 1499 RocznKraK XVI 67. ~ Cf. **Gierada.**

Grawda 'sad, gaj, pomarium, nemus'(?): Quia habet prefatus Thomco... laneum iacentem ad pomorium, dictum grawda 1397 AKPr VIII a 72; Wlodek... recognouit... in laneo pole grawdi, in duabus pratis nouem marcas in obligacione 1398 AKPr VIII a 80.

Grąd 'miejsce wśród bagien wyższe i suche, porośnięte lasem, locus siccus vel insula e stagnis vel paludibus eminens, arboribus consita': Vsque ad quendam locum vlg. dictum sosnowy grąd 1426 ArchSław II 142; Incipiendo a granicie angulari vlg. wangelnicza, iacente super vlg. grandze exeundo a paludinibus ibidem directe eundo vsque ad pratum 1426 MonTur V 47; O ktore sbicie Pawel na myą zaloval, tegom ya szbil, eze my szya lupicz nye dal w mem grudzye, nyslym gy wgayl 1439 Czrs s. LXXXII; Usque ad monticulum longum, dictum wlozczenny grąd, et a predicto monticulo al. od wlozczennego grądu per fossam 1462 LubPodk 128; ~ Item damus eidem Mathie... ligna silvestra al. grądi ad vendendum (1489) KodPol II 955.

Grażać 'zanurzać, mergere': Ivdas... Zidom czię w ręce podal, ktori czie związaly, w wodzie zymney grązaly ca 1500 SIOcc XII 161. ~ Cf. **Pograżać, Pograżyc, Pogredzić, Pogrzeżać.**

Grecki 'Graecus': Greczky vyklad paczyerza ma epysyon (Graecus habet epiusion) Rozm 278; Alye greczky vykladacz evanyely svyatego Maczyeya vzwawschy, yze rzekl zogolla, ktore szye myny navyelebnyeysche, y napyssal epysyon (Graecus vero interpres Matthaei, quia vidit eum dixisse sogolla, quod sonat egregium, dixit epiusion) *ib.*; Czlovyek yeden... vezvavschy dzyeszycz slug svoych y dal ym sve pyenyądze, kazdemv mna, ktorez yest greczkye slovo, a czyny... dvyessczye pyenyedzy ffuntov srebra (mna secundum Graecos quadraginta centum drachmis appenditur) Rozm 407; ~ bład grecki 'herezja grecka, schizma, error Graecus, id est

schizma, Graecorum secta: S błędu greckiego de secta Grecorum 1413—4 *JA* XIV 503. ~ *Cf.* Po grecku, Człowiek, Kadzidło, Siano.

Po grecku *‘w języku greckim, Graece*: A to myeszczycze, gdzie stolyecz był postawyon, nazwano yest po grecku *lycostratus*, a po zydowsku *golgota XV p. post. RozmPam* 474; Yze po greckv *agnus* *rzekon yest od tego slova *agnon* (quia *agnus Graece dicitur ab agnon*) *Rozm* 200; Trzeciye slovo *Bethffanya* po greckv od tego, czo szye stalo na svaczbye, yakoby o domv vczynyone, bo *bet* po greckv myeny szye dom po laczynye *Rozm* 204—5.

Greka *cf.* **Gryka**

Grenica *cf.* **Granica**

Grędzi *pl. tantum* *‘kość mostkowa wraz z okrywą mięsną, mostek, os pectorale una cum carne, qua contegitur*: Ale grōdzy bōdø Aaron y synom gego (*pectusculum autem erit Aaron et filiorum eius*) *BZ Lev* 7, 31; Albo grōdzy podnyesyone a plece oddzielone wysył sem od synow israhelskych z obyet[i] gich pokoynich (*pectusculum enim elevationis et armum separationis tuli a filiis Israel de hostiis eorum pacificis*) *ib.* 7, 34; Wszól (*sc. Aaron*) y grōdzy y podnyosl ge przed bogem (*tulitque pectusculum elevans illud coram domino*) *ib.* 8, 29; Ale myosso wszitko syø tobye (*sc. Aaronowi*) dostanye kv vzitkv, iako grōdzi poswyaczone... y *placze prawe twe bōdze (*carnes vero in usum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum et armus dexter tua erunt*) *BZ Num* 18, 18; Mostek a. grandzy *pectusculum* (*sanctificabisque et pectusculum consecratum* *Ex* 29, 27) *MPKJ V* 19; ~ Dzierszczec bōdø w rōcze tuk obyeti szrōdzy (*pro y grōdzy, tenebit manibus adipem hostiae et pectusculum*) *BZ Lev* 7, 30. ~ *Cf.* **Hrudzina**.

Grobek *‘grób, mogiła, sepulcrum*: *Johannes... septem arwa... duo retro mogilki... Petro... obligavit... duo arwa retro grobki* 1410 *StPPP* II nr 1249.

Grobelne *‘myto, clo od używania grobli, oplata za przejazd względnie za przewóz towarów groblą, vectigal vel portorium, quod ab eis, qui aggere quodam vel via merces vehebant, solvebatur*: *Rex Ioanni... civi Lublinensi... daciām aggeris al. grobelne... arrendat* 1471 *Matr* I nr 733; *Ad rationem aggeralis al. grobelne* 1487 *TPaw* II 186; *Johannes... quadraginta marcas et quadraginta sine uno florenos ad rationem aggeralis al. grobelne Lublini anni presentis hic nobis dedit* *ib.* 187; *Rex Iohanni... 650 marcas... solve re seu in teloneo aggerali al. grobelne Lublinensi inscribere se obligat* 1497 *Matr* II nr 1118.

Grobia *cf.* **Grobla**

Grobla, Grobia *formy: n. sg.* grobla 1325 *MMAe* I 171, (1348) 1538 *KodPol* II 704, 1358—62 *ArchSlaw* II 29, (1403) *KodWP* V 37, *etc. etc.*; grobia 1388 *TPaw* III nr 1075; ~ *g. sg.* groble 1390 *HubeZb* 9; grobie 1425 *Przyb* 18; groblej 1402 *JA* VI 205, 1426 *KsMaz* II nr 1942, 1471 *ZapWarsz* nr 1105, 1472 *AGZ* XVIII 41, 1474 *AGZ* XV 171; grobiej 1404 *Piek* VI 215, 1487 *AGZ* XV 569; ~ *d. sg.* grobli 1423 *AKPr* VIIIa 163; ~ *ac. sg.* groblą 1418 *TPaw* VII nr 430, 1424 *StPPP* II 286, 1427 *BiblWarsz* 1861 III 40, 1428 *AKPr* VIIIa 172, *MPKJ* V 93, 1475 *AGZ* XIX 535, 1476 *AGZ* XVIII 136, 1483 *AGZ* XIX 358; grobią 1410 *Czrs* 29, 1419 *TPaw* IV nr 3393, 1428 *ZapWarsz* nr 2783, 1471 *MPKJ* V 93; ~ *i. sg.* groblą 1457—75 *ArchTerCrac* XV 190, 14, 1497 *AGZ* XV 338; ~ *l. sg.* (na) grobli 1495 *AGZ* XVIII 362; grobi 1455 *TymWol* 74; ~ *ac. pl.* groble 1483 *AGZ* XVIII 254.

Znaczenie: ‘nasyyp wzdłuż lub w poprzek rzeki, stawu, walu, tama, jaz, agger secundum fluvium vel circum stagnum ductus, vel in transversum positus: *Clausura, que gare vel groble nuncupatur* 1202 *CodSil* VII 1, 71; *Eleuacione qualicumque obstaculi, que grobla vlg. appellatur* 1325 *MMAe* I 171; *Callem molendini, quod in vulgari groblia dicitur* (1348) 1538 *KodPol* II 704; *Pro obstaculo, quod dicitur grobla in vulgari* 1358—62 *ArchSlaw* II 29; *Aggeres seu groba in graniciis constituta* 1388 *TPaw* III nr 1075; *Iaco Jaszek ne przekopal swymy (leg. z swymi) syny ceselske groble* 1390 *HubeZb* 9; *Johannes... wirzbynam acquisitam ibidem de przecopa et de grobla... excidat* 1401 *StPPP* II nr 804; *Eze Potrek po rosdzelenu potnosł wiszey grobley* 1402 *JA* VI 205; *Jaschco... rippe sue ibidem ex opposito piscine molendini, a grobla... vendidit* 1402 *StPPP* II nr 868; *Agger* vlg. grobla (1403) *KodWP* V 37, *sim. ib.* 48; *Iacosm ya tø dziedzina... trzimal... od rzeki oney asz do grobey konarskey* 1404 *Piek* VI 215; *Przekopales *mon grobø na mem stauisku* 1410 *Czrs* 29; *Tenemur reformare aggerem in vulgari grobla* 1418 *MMAe* XVI nr 120; *Tako maya groblą mecz, iako dawno dzirszano* 1418 *TPaw* VII nr 430; *Vidi aggerem perfossatum vlg. przecopanø grobyø* 1419 *TPaw* IV nr 3393; *Yze pansky rambyl chrosth ku yazowy y ku grobly* 1423 *AKPr* VIIIa 163; *Perfodit al. przekopal groblø* 1424 *StPPP* II 286; *Jacom ya grobye przecopacz nye kazal xandzu opatowy* 1425 *Przyb* 18; *Eze yemu grobley w czasz ne oprawaly* 1426 *KsMaz* II nr 1942; **Gydocz saszyą groblą rosmy* tali 1427 *Bibl-*

Vylczy groch lupinus ca 1465 *Rost* nr 3952, *sim.* nr 3965; Vylczy groch lupinaria *ib.* nr 4429; Vilczy groch lupinus 1475 *Rost* nr 3094, *sim.* *ib.* nr 3206; Wylczy groch lupinus 1478 *Rost* nr 2170, *sim.* 1484 *Rost* nr 6385; Wylczy grocz (pro groch) lupinus XV *p. post.* PF V 7; Vylczy groch lupinus ca 1500 *Erz* 21; Wilczy groch lupinus ca 1500 *Rost* nr 5490, *sim. ib.* nr 2076; ~ włoski groch: Vloski groch lupini, marsilium 1472 *Rost* nr 848.

3. zajęczy groch '*Marchantia polymorpha L.*': Szayoczy groch *pulmoria 1460 *Rost* nr 3698; Zayaczy groch pulmonaria ca 1465 *Rost* nr 4537; Zaięczy groch pulmonaria 1472 *Rost* nr 1645; Zayencyz groch pulmonaria ca 1500 *Rost* nr 7252.

4. wroni groch '*Orobis vernus L.*': Wrony groch nigellaria ca 1465 *Rost* nr 4471; Vrony groch melagaria 1472 *Rost* nr 1773; Vrony groch nigellaria ca 1500 *Rost* nr 5513.

5. świerzepi groch '*wyka ptasia, Vicia Cracca L.*': Swyerzepi groch herba hircina, orobus silvestris 1419 *Rost* nr 5229.

6. wilczy groch '*ciociorka pstra, Coronilla varia L.*': Vilczy groch baliramus 1472 *Rost* nr 1644.

Grochowiny 'suche lodygi i strąki grochowe, stramentum pisinum': Grochoviny XV *med. Wiszn* IV 194.

Grochowy cf. Kita

Groda cf. Gierada

Grodnianin, Hrodnianin 'należący do bliżej nieznannej grupy dworzan ruskich Władysława Jagielly, aulici quidam vel stipatores Rutheni Ladislai Jagellonis': Eodem die VI Rutheni venerunt a domino rege, dicti chrodnane 1408 *MMAE* XV 376; Falconistis..., citharistis et chrodnanom Ruthenis pro diariis ipsorum 1412 *ib.* 414; Venatoribus, citharistis, hrodnanom, pistoribus, ceterisque Ruthenis pro diariis ipsorum 1413 *ib.* 421, *sim.* 1414 *ib.* 455; Aliis falconistis Mosquitis, chrodnanom, cancellario Ruthenico, smolanom, venatoribus, ceterisque Scismaticis, quia ieiunabant 1414 *ib.* 447; Ffrancuzsom, magistro Jacobo,... grodnanom, smolanom,... canistis, tympanistis *ib.* 456; Rex recessit in Przymancow ad prandium et ibi dabantur omnia dyaria, sed omnes thesaurarii remanserunt cum thezauris, omnibus venatoribus, chrodnany et alii falconiste 1417 *ib.* 516.

Grodniczy cf. Horodniczy

(Grododzierza) Grododzirza '*kasztelan, oppidi maioris adiacentisque terrae praefectus*': My, Jan, grododzyrza albo czesthnik (castellanus)... zastawiamy dziedzini nassze ca 1428 *PF* I 481;

Grododzirza castellanus 1437 *Wisł* nr 228, s. 85; Mi, Ian,... pospolu s... grododzyrzymy (castellanus)... vstawyami *Sul* 95; Mi, Ian,... przyvernich naschich panyech... <z> Voczyechem grododzirzan (castellano)... vstawyamy *Sul* 98; Castellanowi albo grododzirzi (castellano)... zaplaczyz bandzye vynyen *Sul* 109.

Grododzirza cf. Grododzierza

Grodza cf. Gródz

Grodzenia 'stawianie ogrodzenia, saeptio': O dawnoscz grodzenya. Czirypanycz szasyzjada ploth czynycz przes dwye lyece..., a nye pozowancz kv prawu, dawnoscz gemv dwv lyathv zawadzy *Sul* 12.

Grodzia cf. Gródz

Grodzić formy: *praes. ind.* 3. *sg.* grodzi 1411 *HubeZb* 125; ~ *inf.* grodzieć 1418 *TPaw* VII nr 615, 1424 *Czrs* 300, 1467 *StPPP* II nr 3864, 1471 *CyzKlob* 444, 1493 *AGZ* XIX 98, 1494 *ZapWarsz* nr 1659; ~ *praet. I. sg. m.* -m grodził 1437 *ZapWarsz* nr 611, 1472 *ZapWarsz* nr 2962; 3. *sg. m.* grodził 1405 *TPaw* IV nr 1008, 1407 *HubeZb* 121, 1420 *AKPr* VIIIa 154, 1437 *ZapWarsz* nr 611, 1444 *SKJ* III 333, 1472 *ZapWarsz* nr 2968; *f.* grodziła 1415 *ArchTerBiec* I 47, 11; ~ *condit. 3. sg. m.* -by grodził 1444 *SKJ* III 333; ~ *part. praet. pass. n. sg. neutr.* grodzono 1399 *StPPP* VIII nr 9355; *ac. sg. neutr.* grodzone *Pul* 107, 11; ~ *praet. pass. 3. sg.* grodzono było grodzono *BZ* Jos 6, 1.

Znaczenia: 1. 'ogradzać, stawiać ploty, saepire': Swadcziimi, esze grodzono po pana Janowye 1399 *StPPP* VIII nr 9355; Nicolaus... exaravit cum voluntate Johannis, quod ipsi sepes grodził 1405 *TPaw* IV nr 1008; Iaco vedzø y swatczø, eze czso grodził, to grodził na mem mernym, czso *so mne dzalem dostalo 1407 *HubeZb* 121; Vlg. grodzyla 1415 *ArchTerBiec* I 47, 11; Visszek ne chczal grodzicz, gdzie mal sprawne 1424 *Czrs* 300; Czom grodzyl, tom grodzyl po szwem. Jaco ya to wem, czso Stanislaw grodził, to grodził po swem 1437 *ZapWarsz* nr 611; Nyewrząd nye powinyl tego platu na Cr<c>z<o>nowye, any tam grodził, o tho, isz gy Crczon poswal, ale na swem, tsos myenil Crczon, esby gy grodził 1444 *SKJ* III 333; ~ grodzieć ściegny, pastewnik, trawę, ogródek, przecznice 'zagradzać, otaczać plotami, saepibus circumdare, claudere, disiungere': Scepan pospolnych szegen ne zayøł, nisz jako ye zasztal ot pyanczy lath, tako ge grodzy 1411 *HubeZb* 125; Debet sepire al. grodzicz pastewnik 1418 *TPaw* VII nr 615; Grodzyycz trawą kasze Woyczyech 1471 *CyzKlob* 444; Jakom ya szsamotrzczech gwalthem sz *dospyamym szsamostrzalem nye

szegnałem Szcepana sz robothi gego, gegdy ogrodek grodzyl dla vzithkv ssszwoyego 1472 *ZapWarsz* nr 2968; Jakom sya ja s thoba vgednal, jsch thy myales grodzycz przecznycza tha<m> na Vythkach v ogrodze myedzy ogrodem<m> Mykolayovem y twoyem..., a nye zag<ro>dzyles 1494 *ZapWarsz* nr 1659; ~ grodzić płot, przegrody *stawiąc płot, przegrody, saepem facere*: Pancz kop y trzy kolow porambyl w płoczce, gense on grodził od panthynacze lath 1420 *AKPr VIII* a 154; Non vis... sepes facere al. przegrod grodzycz... inter domum tuam parte ex una et inter domum ipsius et pomorium parte ex altera 1467 *StPPP II* nr 3864; Jakom ya *sszamowtr gwalthem nye postavyl any grodzyl plotha na gymyenyv Janowem, kthore *øn kupil 1472 *ZapWarsz* nr 2962; Omnes sepes... al. dzielnycze... isti debent sepere al. grodzycz 1493 *AGZ XIX* 98.

2. *obwarować, munire, muris circumdare*: Iericho bilo zawarto y grodzono (clausa erat atque munita) *BZ Jos* 6, 1; Kto mye przewyede w myasto grodzono (in civitatem munitam, *Fl*: w mesto mvrowanego)? *Pul* 107, 11.

Cf. Odgrodzić, Ogrodzić, Przegrozić, Rozgrozić, Ugrozić, Wgrozić, Wygrozić, Zagrozić, Zgrozić, Ogrodzać, Ogradzać

Grodziec *zamek, gród, miasteczko, oppidum*: Intrauit Ihesus quoddam castellum vlg. w grodecz (Luc 10, 38) *XV med. PamLit XXVIII* 308; Dictum castellum grodzecz *ib*.

Grodzisko *miejsce, gdzie kiedyś był gród, locus vel area, ubi quondam castra vel castellum sita erant*: Heredes de Kanthi... castellano Posnaniensi... hereditates ipsorum Kanthi et Radlino cum area vlg. dicta grodzisko... racionabiliter resingnarunt in perpetuum tenendas 1372 *KodWP III* 385; Eundo versus Lamburgam ad grodzyszko maius..., a grodzyszko maiori transiendo per fluvium Rokythnya ad montem lapideum (1378) 1425 *AGZ II* 12; Circumdedit montem al. ocolo grodziszka 1433 *ArchTerCrac X* 113, 5; Dedimus... advocaciam... cum pascuis et grodzisko penes fluuium et cum pratis 1447 *MonIur II* 19; Nicolaus... recognovit, quia... grodzisko prata vlg. nuncupata... canonico Warsoviensi... inscripsit 1450 *TymProc* 214.

Grodzki, Grodzki *formy: n. sg. m. grodz(s)ki Sul 92, OrtBr VI 358, OrtCel 2, OrtLel 233, OrtMac 54, OrtZab 527; ~ g. sg. f. grodzkiej 1489 ZapWarsz nr 1574; ~ ac. sg. neutr. grodz(s)kie OrtBr VI 358, OrtMac 54.*

*Znaczenia: 1. *związany z grodem jako siedzibą sądu, oppidi, in quo iudicii sedes fuit, pro-*

prius: a. *starościńskiego*: Gdi pyssarzs groczsky albo zyemsky (notarius castri) czczye lyst sandowi, dwa od takyego lysta vesmye, a gdi... pyssche, osm groschi... ma wzyancz *Sul 92*; Goracze rzeczy, czo sluszą ną groczszkye (*OrtMac 54*: <g>roczkye) prawo, tho ma besz odwloky groczszky (*OrtMac 54*: groczky) szandzą szandzycz *OrtBr VI 358*; ~ b. *burgrabskiego (sądu prawa niemieckiego w Polsce)*: Burg-rauius, id est supremus castellanus nawyszchy sadza grodzsky prawa wysokyego *OrtCel 2, sim. OrtLel 233*; Burgrabius supremus nawyssy sandzya grodzsky wyszego prawa *OrtZab 527*.

2. wóz grodzkiej roboty *zapewne* *wóz kuty, vehiculum ferro armatum*: Jako mnye Jan Gwaraczsky, oczecz wasch, posthapył trzydzessczy kop gr<oszy> possagu po Annye, dziewczce swey, syestrze waschey i plaszcz stuczny, modry, kony za kopa groshi et XII gr<oszy> za wosh groczskyey roboty 1489 *ZapWarsz nr 1574*.

Grodzki cf. Grodzki

Grodzstwo cf. Grodztwo

Grodztwo, Grodztwo *obszar władzy sądowej a. siedziba sądu kasztelana, a. innego sędziego (najczęściej starosty), sąd grodzki, gród, castellani vel alterius cuiusdam magistratus iudicii sedes, sed et regio eidem iudicio subiecta*: Astitit terminum super... castellanum... pro eo, quod pro capite omicidii debuit praestare iuramentum, quod in ipsius grodztwo esset hoc penetratum 1391 *TPaw III nr 2036*; Nicolaus... astitit suo termino super... Szekirka et ubicunque ipsum detineret, debet ipsum ducere ad primam firmitatem vlg. *grozstwo 1398 *Leksz I nr 2665*; Boves in via libera acceptos dedit et contulit ad aliud ius et tenutam al. do groczstwa ginego 1447 *ZapRpCzers 1 b, 69*; Spolium ad tenutam al. do groczstwa non dedit 1447 *ZapRpWarec 1 b, 72*; Kedi kthori sandzaa, wogewoda, castellaan alybo kthore grodztwo... za wyni sandowe alybo za gynsze dowynyenee... slyachczyza alybo prostego poczadz... czanzza... ma bicz chowana *Sul 22*; Za głową kaszdą sandzee castellanow, tho yest panow w grothstwa wstawyonych, kaszdi thilko w swey kastellany mocz ymayą myeecz *Sul 24*; Vstawilismy, abi do bliszszege castellaniey alybo grodzstwa dworv, lvbo bącz krolewsky, lvbo kthoregole szandzey (ad proximiorem castellaniam curiam, sive fuerit regalis, sive cuiuscumque iudicis, *Dział 32*: kv dworu), thi tho swyerzepyce czirzpyący skodą dopądzeny mocz ymyal *Sul 39*; Do nabylszege dworv grotzwa (ad proximiorem curiam castellaniam)... bidlo przerzeczone yma dopądzicz *Sul 39—40*; Gdi nye wyedzycz, ktho mąszoboystwo

vczynyl, wstavyami, abi groczstwo o tho nyé
rvszalo ktorey skargy (quod castellania de hoc
non moveat aliquam quaestionem) *Sul* 41; ~ Si
hec omnia non fecerit, extunc de iure terrestri
in ius castrense al. w grodstwo ipsum erripere
habet dictus Petrus facultatem 1442 *AGZ* XI 200.

Grof cf. Graf

Grom formy: *n. sg.* grom *XV med. GlWroc*
89v, 1466 *R XXII* 27, *Park* 403, *ca* 1500 *Erz* 21,
Rozm 467; ~ *g. sg.* groma *Fl* i *Pul* 103, 8;
gromu *Fl* i *Pul* 76, 17, *XV p. post. R I s. XLI*;
~ *ac. sg.* grom *BZ Ex* 9, 23; ~ *i. sg.* gromem
MPKJ V 60; ~ *n. pl.* gromy *Gn* 174b, 1413—4
JA XIV 503, *XV med. GlWroc* 110v; gromowie
BZ Ex 9, 28. 29. 33; ~ *g. pl.* gromow 1444
R XXIII 302.

Znaczenie: 'piorun, huk pioruna, fulmen, ful-
gur, tonitrus': A cdiszcy vøcz trzecego dna gesth
bilo, tedy vøcz barszo velike gromy szø oni
byly thamo vderzylø *Gn* 174 b; Bo zaprawdø
strzali twoie szly sø, glos gromu twego w cobe
(*pro* cole, vox tonitruui tui in rota) *Fl* 76, 17,
sim. Pul; Od porokowanya twego vczekø, ot
glossa groma twego bacz sye bødø (a voce toni-
trui tui formidabunt) *Fl* 103, 8, *sim. Pul*; Liska-
wycze, gromy 1413—4 *JA XIV* 503; Coruscacio
liscanie et tonitruum gromow 1444 *R XXIII* 302;
Ipsa vero hora sereno celo tanta fulgura, grom,
**blisszawycze, coruschaverunt, ut templum*
tripharie scinderetur XV med. GlWroc 89v;
Constitutis filiis Israel in deserto locutus est eis
dominus de nube verba legis ascendentibus cho-
ruscacionibus et fulguribus, et tonitruo, gromy,
super montem ib. 100 v; *Veniam ad te in cali-*
gine, czemnoscz, et audita sunt tonitrua, gromi,
et nubes densa opperuit montem ib. 110 v;
Y wczyøgnøł gest Moyzesz w nyebo prøøt,
a pan dal grom (et dominus dedit tonitrua)
a graad, a blyzkanye byeszøcze na szemyø BZ
Ex 9, 23; *Poproszycze pana, abi przestaly gro-*
mowye boszy a gradowye (ut desinant tonitrua
dei et grando) ib. 9, 28; *Gdisz winyðø z myasta,*
wczyøgnø røcze swoge ku panv, a przestano
gromowye (et cessabunt tonitrua), a nye bødzye
gradu wøczey ib. 9, 29; *Tegdi wiszedlw Moy-*
sesz od ffaræona y z myasta y podzwygnøł gest
*swoge *rocze ku panu, y przestaly gromowye*
y gradowye (et cessaverunt tonitrua et grando)
ib. 9, 33; *Sum fulgor superis, pax terris, fulgur,*
grom, Auernis 1466 *R XXII* 27; *Grom Park* 403;
**Gromen fragore (intonuit autem dominus fra-*
gore magno in die illa super Philisthiim I Reg
7, 10) 1471 MPKJ V 36; *Vyszokye a. gromem*
szresnony (leg. zrzešniony) attonitos (quid te
elevat cor tuum et quasi magna cogitans at-

tonitos habes oculos *Job* 15, 12) *MPKJ V* 60;
Puha (pro pycha) przeczywko szaszøadowy
[wał]walka gvest, czakagyacz gromw y strzali
(superbia contra vicinum balneum est exspectans
tonitruum cum sagitta) XV p. post. R I s. XLI;
Grom tonitru ca 1500 *Erz* 21; *Tako tluŝcza,*
ktora przy tem stala y slyszala, rzekly: Grom
z nyeba vderzyl (dicebat tonitruum esse factum
Jo 12, 29) *Rozm* 467; ~ *Tandem rex, qui*
fecerat conuiuium, audiuit strepitum, grom, in
templo Gn gl. 60 b.

Gromada, Grumada formy: *n. sg.* gromada
XV in. JA XXVII 266, 1430 *AGZ XI* 60, 1429—
32 *ArchTerCrac IX* 37, 8, 1444 *AKPr II s. XIII*,
XV med. R XXV 157, etc.; ~ *g. sg.* gromady
1474 *AGZ XVIII* 69, 1480 *AGZ VI* 198, 1496
AGZ XVIII 528, 1498 *AGZ XVIII* 533, 1499
AGZ XIX 123; ~ *d. sg.* gromadzie 1402 *Piek*
VI 92; ~ *ac. sg.* gromadę *Fl* 2, 2, *BZ Gen* 6, 16.
15, 10. *Ex* 14, 20. 36, 10. *II Esdr* 8, 12, 1471
MPKJ V 69, *Pul* 47, 4, *Rozm* 19. 72; grumadę
BZ Jos 7, 26, 1498 *AGZ XV* 343. 344; ~ *i. sg.*
gromadą 1471 *MPKJ V* 78; ~ *n. pl.* gromady
BZ II Par 31, 9; ~ *g. pl.* gromad 1455 *Wilk-*
Lubl 4, *BZ Neh* 4, 2; ~ *ac. pl.* gromady *XV*
med. R XXII 233, *BZ II Par* 31, 7.

Znaczenie: 1. 'kupa, stos, acervus, cumulus,
strues': *Pro struge al. gromada lignorum* 1430
StPPP II nr 2334; *Cumulus, gromada, lignorum*
1429—32 *ArchTerCrac IX* 37, 8; *Wezmy... kozø*
a skopyecz, wszitko trzecyego lata, garlyczø
a goløbya, to wszitko y przeczynay ge na dwoge,
y polosz na gromadø (divisit ea per medium et
utrasque partes contra se altrinsecus posuit) BZ
Gen 15, 10; *Wszitko, czosz bilo gego, ognym*
zezono gest y smytano nan wyelikø grmadø
kamyenya (congregaveruntque super eum acervum
magnum lapidum) BZ Jos 7, 26; *Trze-*
cyego myesyøcza poczøly myotacz na gromadi
(coeperunt acervorum iacere fundamenta) BZ II
Par 31, 7; *Opital Ezechias kaplanow..., przecz bi*
tak gromadi leszali (cur ita iacerent acervi)
ib. 31, 9; *Zaly swe obyati napelnyø genego*
dnya, zaly bødø mocz dzalacz kamyenye z grom-
mad popyelnych, gesz sø zgorale (numquid aedi-
ficare poterunt lapides de acervis pulveris, qui
combusti sunt)? BZ Neh 4, 2; *Gromadą acervum*
(qui congregantes, sc. lapides, fecerunt tumu-
lum..., quem vocavit... Jacob Acervum testi-
monii Gen 31, 47) 1471 *MPKJ V* 12; *Gromady*
immensos aggeres (congregaveruntque eas, sc.
ranas, in immensos aggeres Ex 8, 14) *ib.* 15;
Gromady acervum (comportaverunt super eum
acervum lapidum magnum nimis II Reg 18, 17)
ib. 40; *Na gromadą in acervum (sicut qui mittit*

lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem Prov 26, 8) *ib.* 69; Massa gromada glyny vel alterius rei (an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Rom 9, 21) *ib.* 126; Gromadą cumulus *ca* 1500 *Erz* 21; A jako smyotla proch v gromada, nye mayączy tako rychlo vez z-bracz y pobrala przed szyą w szvknýą, y ponyoszla *Rozm* 19; ~ gromadą 'stosami, masowo, acervatim': Gromadą *acervatum (cum enim iam acervatim cecidissent super alterutrum mortui Sap 18, 23) 1471 *MPKJ* V 78.

2. 'zebranie a. ogół gospodarzy wiejskich lub mieszczan, także zebranie członków cechu, colorum vel oppidanorum coetus, congregatio, communitas quae dicitur': Iaco to swadcimi, iaco se Vöcenecz ne rosegnal opatowi dziedzini moczo i gego gromadze ani se mu w las wruczil 1402 *Piek* VI 92; Et in presencia erat tota communitas ville Olchowcze al. gromada 1430 *AGZ* XI 60; Si dominus Iohannes Iassenski et communitas al. gromada ibidem in Iassenow recognoscent, quod ad kmetonem domini Pauli ager, idem kawalecz, spectat, tunc Paulus habebit eundem 1439 *AGZ* XI 157; Convocata communitate al. gromada ibidem de Iassenow percussistis eos 1441 *AGZ* XI 180; Idem ministerialis debet inequitare in Myesthovicze et rescire a comunitate al. od gromady tocius eiusdem ville 1474 *AGZ* XVIII 69; Communitas al. gromada tocius eiusdem ville *ib.* 70; Tota communitas kmethonum al. gromada ville Zornyscza 1475 *AGZ* XV 179; Coram nobis Stanislaw Alwathko, viceadvocato, una cum septem iuratis Clemens Byczek mut<u>avit sibi vlg. gromada mediam sexagenam sine grosso 1483 *Trzešn* 108; Dum ibi venit in villam, congregatum est contubernium al. gromada 1495 *AGZ* XVIII 527; Actores tocius communitatis al. gromady, condemnaverunt nobilem Ivan Holubycz... in pena contumacie 1496 *AGZ* XVIII 528; Nobilis Vanyko... condemnavit in secundo termino rusticos kmethones masculos de Bathaticze, totam communitatem al. grumadą de villa prefata 1498 *AGZ* XV 343, *sim. ib.* 344; Laboriosi kmethones de Bolechowcze, ... kmethones tocius communitatis al. gromady poszpolythey actores 1498 *AGZ* XVIII 533; Quem Andrean Stanislaus caucione fideiussoria cum terrigena Mathia... et cum grvmada exfideiussit ad statuendum 1499 *AGZ* XV 375; Nec eciam rem publicam al. gromady alibi congregare nisi in eadem taberna et hoc quoad communem necessitatem 1499 *AGZ* XIX 123; Et requisivi totam communitatem al. gromady illius ville, si

alicui aliquod debitum teneret 1500 *AGZ* XVIII 413; ~ Gromadø cum collegio XV *in. R* XXIV 70; Contubernium... dicitur gromada 1444 *AKPr* II s. XIII; ~ Conventus id est concilium gromada myeska XV *in. JA* XXVII 266; Conuentus id est concilium vlg. gromada myeszczka *OrtCel* 2, *sim. OrtLel* 233; Gromada myeszczka XV *ex. Zab* 526; ~ Signa al. czechi seu magistri mechanicorum non debent facere convenciones al. gromad 1455 *WilkLubl* 4; Quando quicumque frater ad communitatem al. do gromady... venerit, talis debet a quolibet pede per medium grossum fraternitati dare 1480 *AGZ* VI 198.

3. 'tłum, gromada ludzi, turba, populus': Wonczas, wrzaw Ihus gromadi, wstąpil na gorą (videns autem Jesus turbas, ascendit in montem Mat 5, 1) XV *med. R* XXII 233; Gromada multitudo XV *med. R* XXV 157.

4. ze znaczeniem przysłówkowym: a. zejść się, przybliżyć się w gromadę, na gromadę 'zejść się razem, zebrać się, convenire, congregari': Przystaiali sø crolowe zemszczy a ksoszota sezšli sø se na gromadø (*Pul*: w jedno) przeciwu gospodnu (et principes convenerunt in unum adversus dominum) *Fl* 2, 2; Y byl opyocz oblok czyemni a szwyeczuyoczy nocz, tako ysze k sobye w gromadø wszitek czasz noczni przyblyszycz sze nye mogly (ita ut ad se invicem toto noctis tempore accedere non valerent) *BZ* Ex 14, 20; Przeto acz szodaio ktorzi s tobø gidz, sydøcz syø w gromadø, gydzyesz (si qui ergo cupiunt ire tecum, conveniant et proficiantur) *BZ* II *Esdr* 8, 12; Bo otosz krolyowye sebraly szye, seszly szye w gromadę (convenerunt in unum, *Fl*: w jedno) *Pul* 47, 4; Po thym vydzyany trzy sloncza na nyebye, a ty szye zeschly v gromadą (in caelo videbantur tres soles, qui ad invicem paulatim iungebantur) y vczy-nylo jedno sloncze *Rozm* 72.

b. wznieść, uczynić, zestawić w gromadę 'złączyć, spoić, iungere, copulare': Wyrzch tego korabyu wsnyesz w gromadø, wyrzch na lokyecz (et in cubito consummabis summitatem eius, *Biblia olomuniecka*: wrch toho korabu swedess w hromadu wssirz na loket) *BZ* Gen 6, 16; Uczynyl w gromadø opoon pyocz, gednø ku drugey, a gynich pyocz w gromadø k sobye sstawyl (coniunxitque cortinas quinque, alteram alteri, et alias quinque sibi invicem copulavit) *BZ* Ex 36, 10.

(Gromadka) Grumadka 'maly stos drzewa (do spalania obrzędowego), lignorum acervus, focus': Item feria quarta magna admoneantur, ne cremant focos, grumathky, ardentis secundum

ritum paganorum in commemorationem animarum suarum cariorum ca 1500 JA X 385.

Gromadzenie, Grumadzenie 1. *°zbiieranie, zwożenie, messis, frugum lectio*: Zapowędamy oth swyątha swyątego Woczecha asz do grvmdzenya wszego zytha ozymyego sz pol y yarego (usque ad congregationem omnium frugum hiemalium et aestivalium de campis) na gymyenyv gynszego, procz voley gego, lowycz a gonycz zayączow aby nye szmyal Sul 81.

2. *°suma, tj. wynik dodawania, calość, summa, coacervatio*: Gromadzenye summa 1437 Wisł nr 288, s. 89.

Gromadzić się *°zbierać się, rósć w sily, congregari, concurrere, vires augere, viribus crescere*: Hostes invalescunt gromadzą <się?> XV med. R XXV 157. ~ Cf. **Zgromadzić, Zgromadzać.**

Gromić cf. Ogromić, Zgromić

Gromnica formy: n. sg. gromnica 1492 CracArt nr 1102, 1495 RocznKrac XVI 63, 1497 RocznKrac XVI 66, ca 1500 Erz 21; ~ ac. sg. gromnicę 1471 CyzKlob 443; ~ n. pl. gromnice 1391 TPaw IV nr 3687, 1466 R XXV 137, XV ex. ErzGlos 177; ~ g. pl. gromnic 1465 Ośw nr 126; ~ l. pl. (po) gromnicach 1408 Piek VI 349.

Znaczenia: 1. *°woskowa świeca poświęcana (przeciw gromom, gradom etc.), candela cerea benedicta (quae ad fulmina grandinesque et similia avertenda adhibebatur)*: Ut grandines hec candelae benedictae fugarent, quod ideo in wlgari vocant eas gromnicze ca 1450 PF IV 570; Gromnicza 1492 CracArt nr 1102; Item candela cerea al. gromnicza 1495 RocznKrac XVI 63; Item cereus al. gromnyta 1497 RocznKrac XVI 66; Candelarum videlicet gromnicze XV ex. ErzGlos 177; Gromnicze lumina ib.; Gromnyczą candelae ca 1500 Erz 21.

2. Gromnice *°święto Matki Boskiej Gromnicznej, przypadające na dzień 2 lutego, dzień poświęcania świec, festum Purificationis B. M. V., quo candelae benedici solent*: Sicut fui nuncius a Vichna ad Dochnam, ut solveret ee sexdecem scotos, qua promisit solvere ad festum Gromnicze 1391 TPaw IV nr 3687; Iacosm smowil rok medzi panem Dobrogostem a medzi Boddanthø... w ssobothø po Gromniczach 1408 Piek VI 349; Czi obermanowie magi to vidacz do Gromnycz, a ne virzeku-li do Gromnycz, tedi koniecznie do miessopustnieho uterku 1465 Ośw nr 126; Apud Polonos dicitur festum luminarium Gromnycze 1466 R XXV 137; Day Gromnyczą, Yag<ata>, Doroczye 1471 CyzKlob 443.

Gromotrżask bot. *°Sempervivum tectorum L.*: Gromotrza<s>k semperviua maior 1472 Rost nr 500.

Gromowy *°pochodzący od pioruna, fulgurialis*: Blask gromowy (war. kal.: blyskavycza) fulgur (nam sicut fulgur coruscans de sub caelo Luc 17, 24) MPKJ V 124. ~ Cf. **Korzeń, Ziele.**

Gronny 1. *°porośnięty, otoczony winoroślą, consitus vel circumdatus vitibus atque uvis*: A sedwszi asz do *potoko gronnego (pergentesque usque ad torrentem botri), wrzazali latorosl s gronem swym, ktore s nyošli na zirdzi iedwo dwa moza BZ Num 13, 24; Tocz iest potok *gornny (id est torrens botri), przetos ze grono odtød przyniesli sø synowye israelsci ib. 13, 25; Ktorzis gdisz sly y wessli na goyi (pro gori), przisli sø az do padolv gronnego (venerunt usque ad vallem botri) y oglødali zemyø BZ Deut 1, 24.

2. gronna jagoda *°winogrono, uva*: A gdisz sbyerasz twø vinniczø, nye sbyray gronnich yagoth, ges to ostawayø (non colliges remanentes racemos) BZ Deut 24, 21.

Grono formy: n. sg. grono 1419 Rost nr 5243, XV med. PF V 29, 1471 MPKJ V 33, XV p. post. R XXV 179, XV R XXIII 284, ca 1500 Erz 21; ~ g. sg. grona Pul Deut 21; ~ ac. sg. grono BZ Num 13, 25; ~ i. sg. gronem BZ Num 13, 24; ~ n. pl. grona XV p. pr. R XVI 327, 1471 MPKJ V 25, 1476 AKLit III 108; ~ g. pl. gron BZ Lev 19, 10. 25, 5; ~ ac. pl. grona 1413—4 JA XIV 503, BZ I Par 12, 40, 1471 MPKJ V 48.

Znaczenie: *°winne grono (cala kiść), uva, racemus*: Kedy byerzø grona 1413—4 JA XIV 503; Wynne grono botrus vini 1419 Rost nr 5243; Gnyya na tycach vynnich grona thabent in palmite gemme XV p. pr. R XVI 327; Grono botrus XV med. PF V 29, sim. XV p. post. R XXV 179, ca 1500 Erz 21; Any vinnicze twey gron z røkv twich odpadlich sgromadzacz bødzesz (neque in vinea tua racemos et grana decidentia congregabis), ale vbogim pøøtnikom szbiracz nychasz BZ Lev 19, 10; Czosz wolnye rodzi zemya, nye bødzesz znøocz a s gron pirwich vrod swych iako sbiranye vina nye *bødzesz sbiracz (et uvas primitiarum tuarum non colliges quasi vindemiam) ib. 25, 5; A sedwszi asz do *potoko gronnego wrzazali latorosl s gronem swym (absciderunt palmitem cum uva sua) BZ Num 13, 24; Tocz iest potok gornny (pro gronny), przetos ze grono odtød przyniesli sø synowye israelsci (eo quod botrum portassent inde filii Israel) ib. 13, 25; Rzane grona (war. lub.: szzala grona) precoqua (erat autem tempus, quando iam praecoquae uvae vesci possunt Num 13, 21) 1471 MPKJ V 25; Grono racemus (nonne melior est racemus Ephraim vindemiis Abiezer? Jud 8, 2) ib. 33; Postawim

gy nad wyssoke zyemyø, aby yadl owoc polny ... a kozly z tlustoszczycø pszenyecz, a krew grona pyl[y] nayczyszczø (et sanguinem uvae biberet meracissimum Deut 32, 14) *Pul* Deut 21; Grono botrum XV *R* XXIII 284; ~ Ale y ktorzi podle gich bily,... przyniesly chlebi na oslech... ku gedzenyv, moki, winna grona suszona (1471 *MPKJ* V 48: vynne grona pallata), wyno, oley... ku wszey oplwytyoscy (afferebant... uvam passam, vinum, oleum... ad omnem copiam) *BZ* I Par 12, 40; Uva rozynky, grona zezrzala vynna 1476 *AKLit* III 108.

Gronostaj *formy*: *n. sg.* gronostaj 1437 *Wisł* nr 228, s. 84. 87, 1450 *RpKapKr*, ca 1455 *JA* XIV 490, 1463 *PF* V 12, 1471 *MPKJ* V 22, 1471 *R* XXIII 283, 1472 *Rost* nr 1503, XV *p. post.* *PF* V 7. 11, ca 1500 *Erz* 21; ~ *n. pl.* gronostaje 1424 *StPPP* II nr 1945; gronostajowie *Rozm* 84; ~ *ac. pl.* gronostaje 1444 *AKPr* IV 204—5, *De morte* w. 380; ~ *i. pl.* gronostajmi 1445 *StPPP* II nr 3452, 1464 *StPPP* II nr 3752.

Znaczenie: *zool.* 'gronostaj, *Putorius ermineus* Owen': Migale est animal vlg. gronostaj 1437 *Wisł* nr 228, s. 84; Gronostaj kuniculus *ib.*, s. 87; Melotes est animal gronostaj 1450 *RpKapKr*; Migale, quasi cattus, dolosum et gulosum, et rapax, ingeniosum et parvum vlg. gronostaj *ib.*; Gronosthaj ca 1455 *JA* XIV 490; Gronostaj micale 1463 *PF* V 12; Ya davya gronostaje y vyevyorkam sza dostaje *De morte* w. 380; Gronostaj migale (Lev 11, 30) 1471 *MPKJ* V 22; Gronostaj cismus 1471 *R* XXIII 283; Gronostaj mardivorus 1472 *Rost* nr 1503; Melleta vevor vel *grzonostaj XV *p. post.* *PF* V 7; Gronostaj migale *ib.*; Gronostaj melota *ib.* 11; Gronostaj migalus ca 1500 *Erz* 21; Zbyezy szye zyrzata kv Yesvszovy...: malpy, vylczy, gronostajoyve (lupi, migale pilosus) *Rozm* 84; ~ 'futerko z gronostaja, *pellis mustelae*, quae *Putorius ermineus* vocatur': Pro pallio rubeo de sarlato pellibus gronostaje subducto 1424 *StPPP* II nr 1945; Cum aliquis arguit seu provocat sentenciam Cracoviensis castellani..., pelles *emorlinas al. gronostaje... dare et satisfacere teneatur 1444 *AKPr* IV 204—5; Pallium Sericeum subductum gronosztajmy 1445 *StPPP* II nr 3452; Item tunica de hathlaso rubeo subducta gronostajmi 1464 *StPPP* II nr 3752.

Gronostajowy 'z gronostajow uczyniony, e *pellibus mustelarum confectus*': <G>dy kto nagany abo narzecz skazany pana cracowskyego, tedy kocz abo torlop gronostajowy (pelles hermelinas, *Sul* 50: lpyezye gronostajowe) ma gemv dacz *Dzial* 42; Mikitae Sudowski equum bury

et subam gronostaiowa lego (1498) *KodWil* I 531; Cum aliquis arguit seu provocat sentenciam castellani Cracoviensis..., pelles *emerlinas, gronostajoyve... dare et satisfacere teneatur XV *p. post.* *AKPr* II 428, *sim.* XV *p. post.* *AKPr* IV 66.

Gronowina 'stop metali używany do odlewania dzwonów, spiż, brąz, aes ex quo campanae conficiebantur': Gronovyna (*war. lub.*: zwonowyną) eramentum (omnia vasa de lapide pretioso et aemento, et ferro, et marmore *Ap* 18, 12) 1471 *MPKJ* V 138.

Gronowy 'z winogron uczyniony, winny, ex uvis confectus': Vmige w wynye [a] odzenye swe, a we krwy gronowey plasz swoy (et in sanguine uvae pallium suum) *BZ* Gen 49, 11.

Grosz *formy*: *n. sg.* grosz *Park* 409; ~ *g. sg.* grosza 1405 *KsMaz* I nr 668, 1406 *Piek* VI 281, 1427 *ZapWarsz* nr 2690. 2708, etc.; ~ *d. sg.* groszu *Sul* 108, ca 1500 *Czrs* s. LXVII; ~ *ac. sg.* grosz *Sul* 79, *OrtBr* VI 383. VII 571, *OrtKal* 305, *OrtMac* 93. 102. 122, 1494 *ZapWarsz* nr 1765a; ~ *i. sg.* groszem *Sul* 63; ~ *l. sg.* (w) groszu *Sul* 42; ~ *n. du.* grosza 1471 *ZapWarsz* nr 3030; ~ *g. du.* groszu 1400 *Leksz* II nr 2643, 1402 *JA* VI 207, 1402 *KsMaz* I nr 201, 1438 *ZapWarsz* nr 876, 1452 *TymWol* 75, 1470 *ZapWarsz* nr 1330, 1471 *ZapWarsz* nr 1261; ~ *ac. du.* grosza 1400 *SKJ* III 191, 1411 *KsMaz* I nr 1707, 1432 *ZapWarsz* nr 401, *Sul* 12. 78, 1456 *TymSqđ* 81, *Dzial* 27, 1468 *ZapWarsz* nr 1294; ~ *n. pl.* grosze 1472 *ZapWarsz* nr 3079, 1494 *ZapWarsz* nr 1765 a; ~ *g. pl.* grosz 1426 *ZapWarsz* nr 193, 1434 *ZapWarsz* nr 503, 1437 *ZapWarsz* nr 530, 1475 *ZapWarsz* nr 1441; groszy 1392 *HubeZb* 65, 1393 *Leksz* I nr 1553, 1398 *HubeZb* 33, 1398 *StPPP* VIII nr 7177, etc. etc.; groszow 1386 *HubeZb* 60, 1399 *HubeZb* 75, 1407 *HubeZb* 87, 1407 *KsMaz* I nr 1021, 1408 *Czrs* 339, etc. etc.; groszew 1401 *Piek* VI 45; ~ *ac. pl.* grosze 1395 *Leksz* II nr 1762, 1407 *KsMaz* I nr 989, 1419 *AKPr* VIIIa 43, 1430—2 *JP* XXXVI 35, etc.; ~ *i. pl.* groszmi 1399 *Leksz* II nr 796, 1436 *ZapWarsz* nr 524, *Sul* 63; ~ *l. pl.* (w) groszoch *Sul* 12; groszech 1445 *ZapWarsz* nr 583.

Znaczenie: 'moneta srebrna, 1/48 grzywny, nummus argenteus, imprimis librae, quae grzywna vocabatur, pars duodequingagesima': Czo Jakub na me szalował... o dzeszczoncz grossy, temu trzi lata minola 1393 *Leksz* I nr 1553; Keddi Jacusz dal penoðze Katherzine, teddi dal quartniki, a ne grosze 1395 *Leksz* II nr 1762; Jaco niwa Przibcowa stoy w zastawie w szszeszci grossy 1398 *StPPP* VIII nr 7177; Scarbimir ne ucradł Chebdze owsa za osmnacze groszi 1399

HubeZb 76; Vawrzinecz ne przeproszil Jana grosmi, ale zemskimi penoczmi 1399 *Leksz* II nr 796; Iaco ia ne winowat Stascowi dwdzestu groszu i szesz zarobonego mita 1402 *KsMaz* I nr 201; Yacom ya ne winowath poltrzezanaczne grossa Marczinowy 1405 *KsMaz* I nr 668; Saplaczil czternacze scoth y pol grosza 1406 *Piek* VI 281; Iaco mne Falislaw winowat czteri grosze i dwadzescza 1407 *KsMaz* I nr 989; Iaco wszato wol ne o ma vina, ale o twa i o [o]to mam szkodi szeszcznacze groszi 1398—408 *Bibl-Warsz* 1861 III 31; Jako my ne est Troyan wzol mego *walszynsza *pydzieszoth groszow 1409 *Czrs* 343; Yakom ya s Boguslawem ne smowil, bych *mø mal dacz dwa grosza za spas (*leg.* spaś) 1411 *KsMaz* I nr 1707; Yaco mne wynowath Adam polsosti grossi za *diwa woli y za cobilo 1413 *KsMaz* I nr 1957; Prandotha predal lanky za szethmdzesanth grosszy y sza dwa 1415 *Czrs* 58; Iacom ya Sbrozkovi ne mal groszy vrocziez 1416 *Czrs* 81; Iaco mnye Emrich obwøzal syø zaplaczicz trzidzeszi korczow owsa po cztirzi grossze 1419 *AKPr* VIIIa 43; Iurabit Nicolaus..., yze dal... korczez zytha za dzessancz groszy 1420 *AKPr* VIIIa 151; Maczey szedzal w Stanislaw na dwdzestu groszy a na duv (*leg.* dwu) w nedzeli 1422 *ZapWarsz* nr 24; Eszem ya ranczil Mathisevi osmydzesanth grossow za Jactora 1423 *ZapWarsz* nr 67; Jakom ia ne ranczil Myeczslawowy osmynaczcze grossz 1426 *ZapWarsz* nr 193; Msciszek winowath Janowi za sethmnaczcze corci szitha po poltrzecea grosza 1427 *ZapWarsz* nr 2708; Iacom ya o thø krziwdø ot Habrama wstal, eze mi krowø wzøl we dwvnaczcye groszv cinszv 1428 *ZapWarsz* nr 2808; Jako mne vinowath Pael polczwarthanaczcze groscha za rancoyemstwo 1430 *ZapWarsz* nr 271; Tomek... ma dacz thelesz trzy grosse y czthyrdzesczy na Gody 1430—2 *JP* XXXVI 35; Tomek ma dacz 3-es grossos y cztyrdzesczy..., a gdyby nye dal sztho grosy, tegdy po Godzech wasanye (*leg.* wwiązanie) dacz w swoy dom *ib.*; Jako mne Wszebor... pothdal szø swego wolu stracizcz we dwudzesthu grossi 1432 *ZapWarsz* nr 395; Iacom ya zalozyl Woyczecha cztirmydzesty grosszmy y szesza corczy rzy... Marczyn szalozyl Woyczecha cztirmydzesty groszy y szeszi corczy rzy 1436 *ZapWarsz* nr 524; Sandzaa wylkych (*leg.* w wielkich) rzeczach w dzedzynnych we cztirez grossoch (in quattuor grossis) pamyanthnego ma myecz dossicz, alye we mnyeyszich thylko tho dwa grossza (duos grossos) *wyczangnayscz mocz ma myecz *Sul* 12; Tilko w genem groszv doszicz maya myecz (*Dzial* 32: *grossze maya

wzacz) za robotã (tantummodo unico grosso contententur) *Sul* 42; Sza wosz szyana gwalthem wszatego trzy grosze s wynã pyancznadzescza... zaplaczicz powynen ma bycz (tres grossos cum poena XV... satisfacere teneatur) *Sul* 50, *sim.* *Dzial* 41; Vstawyamy, aby pysszarze szadowy... szeszã groszmy, alye kedy zawythe roky pyszã, polthorim groszem byly nadany, naplaczeni (statuimus, quod scriptores... de sex grossis, ubi vero terminos premporios scribent, de grosso medio contententur, *Dzial* 47: maya wzacz schesz grosszy, a od zapysv poltora grosza) *Sul* 63; Vrzãdnyczy... nye maya... wyczeczy nysly dwa grossa (quam duos grossos) wszacz, ale oth wyczecznych rzeczy... *cztrzy grosze (quattuor grossos), a pysarzs grosz gedem wzacza maya mocz ymyecz *Sul* 78; Zemsczy pyszarze... bracz maya... za kaszde wpyszanye asz do koncza rzeczy gedem grosz abo na poczãthkv rzeczy pol grosza, a na konczv drve pol grosza (pro una inscriptione... unum grossum, aut in principio medium, et in fine medium grossum) *Sul* 79; Za koliszdi dzyen po yednemu groschu zaplaczycz bandzye obvyanzan (per unum grossum solvere obligabitur) *Sul* 108; Iacom ya nye winowath paropkv trzech kop mitha et dzewcze dwudzestu groschu mitha 1452 *TymWol* 75; Piszarz nasz byerze od kasdego szepszelynka gedem grossz, a od lysthv cztyrzy grosse *OrtBr* VI 383, *sim.* *OrtMac* 122; Vstawyamy, aby o rzeczy dzedzynne... sãdza... wzãl cztyrzy grosze (III-or grossos), a o mnyeyszze rzeczy dwa grosza (duos grossos) ma wzacz (*Sul* 38: czthirzech groszy nye szmyal viczãgacz, ... a we *mpnyeyszich rzeczach... dwa grosza wyczãgnyenya mocz ymyey) *Dzial* 27; Jakom ya nye wzyanl gwaltem... Maczeyowy suknyey, kapthura, passa, burschi z sesczy groschi..., wsschego tak dobrego, yako trzydzyseszczy groschi 1462 *Czrs* s. XLI; Yako *myne Grzegorz *ny przeprosyl hosmya groschy ho thy trzy grzyvni 1462 *ZapWarsz* nr 1152; Grosch *Park* 409; Jakom ya szamoczwarth gwalthem nye wszãlem szyekyri, jako szyesz groszchy na gymyenv Stanyslawowem 1471 *ZapWarsz* nr 3049; Jakom ya nye wsyal myecha s garnczi Janovi Pysczkoviczv s kobylky yako czthiry grosse na dobrovolney drodze, soly za trzi grose, myãsa za gros, sanek yako cztiri grosse 1494 *ZapWarsz* nr 1765a; Yako ya nye bral... mostowego... sz myesczan... na nyektorem po groschu, na nyektorem po polgroschu *ca* 1500 *Czrs* s. LXVII; ~ ~ kopa groszy: Jaszek ranczil Luthcze kopø groszow 1386 *HubeZb* 60; Michal poziczil Sandcowy samostrzala, a San-

dek zan slubowal coppø grossy 1392 *HubeZb* 65; Iako ya ne dal Micolayevi polklothka modu, ale y u mne cupil za kopø grossi 1398 *HubeZb* 33; Iaco copi groszi ne zdzila any gych uzytka ma 1400 *HubeZb* 98; Jakom ya Mikolayewi ne winowata trzech kop grosszow 1408 *Czrs* 339; Jaco Dorohtka winowata zaplaczicz trzinacze kopy przes szedmy grosszow za dlugi mego oczcza 1411 *Czrs* 354; Stanislaw secznacze kop grossow ne wzal po Michale 1420 *MPKJ* II 300; Jako ya dal Andrzeyewy pol kopi y szecz ('szezec') grosszy na po pol ('po polowie'?) 1421 *PF* VIII 16; O ktorø pyandzdesanth kop grossow pospolithey monethy Sassin na Bernatha zalowal, tych mu on ne winowad 1424 *ZapWarsz* nr 86; Dzirska winowatha Vitkowi copa pospolnich grossy 1426 *ZapWarsz* nr 164; Jacom ya pozyczyla Woyczehovy copą grosszy *ib.* nr 176; Jacom ya nye winowath Dzirczowy posaszniczenødzi cztirzech copp przes polczwartha grosza 1427 *ZapWarsz* nr 2690; Vith nye winowath Sigmunthowi coppi groszi pospolnich *ib.* nr 2713; Micolay Stanislawowi wynowath pol kopi hy dwa grossza za gisthbø 1432 *ZapWarsz* nr 401; Jako mne Adam wynowath trzy kopy przes dzesanczy grossz... Adam wynowath Janowy trzy kopy przes dzesanczy grosszy 1434 *ZapWarsz* nr 503; Jacom ya ne wipoziczil v Woyczecha y Boguslava kopy grossz... *Thomel ne wipoziczil v Woyczecha y Boguslava kopy grosszy 1437 *ZapWarsz* nr 530; Jacom ya przy tem byl, kedy Woyczech zastawyl pla<sz>cz... w polukopyu y we trzech groszech 1445 *ZapWarsz* nr 583; Jakom ya Marczinowy nye wybral z wywroczonich psczol na lata myodu syla za pol kopy i za dwa grossa 1456 *TymSqd* 81, *sim.* 1468 *ZapWarsz* nr 1294; Yako moy brath nye vynovath dw kopu y *duczestu grossu podla poszw 1470 *ZapWarsz* nr 1330; *Eszech thymnye kazal raczyz pol kopi przes *thw grossu podla poszw 1471 *ZapWarsz* nr 1261; ~ grzywna groszy: Staszek dal Potraszewi na *dzilniczø... pøczdzeszønth grziwen groszow 1399 *HubeZb* 75; *Sczo my ranczil Paszko za dzewencz grzywen, tego my ne yest doplaczil dwu grzywen y groszu styrze 1400 *Leksz* II nr 2643; Jacub... ne szaplacil Janoui przes dw grosu *grziwnu 1402 *JA* VI 207; Iaco czso yest Jan s synem zaplaczil Jaxe oszmdzesanth grziwen i cztirzi, tego mu winowath szeczcznacze grziwen groszow 1407 *HubeZb* 87; Iacom ia ne winowat Marczinowi za wol grziwni groszow 1407 *KsMaz* I nr 1021; Kmyecz drwego kmyecz zabyyacz, zaplaczizw trzy grziwny groszow (solutis tribus marcis grossorum, *Dzial* 30: trzy

grzywny groszy) *Sul* 41; Gdibi slyachczicz... slyachczyancze... vsylstwo bi vczynil, tedi za tho iste vsylstwo cztirzdyesczy grziwyen groschi obikley liczbi zyemye mazowesskyey zaplaczicz ma (XL marcas grossorum consueti numeri terrae Masoviae exsolvere debebit) *Sul* 90; Dzieczicz... nye ma wiaczeci bracz od plinaczego iedno pol grziwni grosi pospolithey monethy (non plus dabit haeredi fluitans nisi mediam marcam grossorum communis monetae) 1498 *MacPraw* VI 274; ~ skociec groszow: Falek... wszal gemv... thobolą, w gezyze byli trzy skoczczecze groszow (in qua fuerunt tres scoti grossorum, *Dzial* 35: trzy skoczczecze pyenyadzi) *Sul* 44; ~ grosze polgroszkow, w polgroszczach *itp.*: Jaco mye Stanislaw vinovat syetmdzesanth gr<oszy> prze dw grosu, polowicza *pwolugroszczych, a polowicza w drobnych penadzy *racoyamstwa 1438 *ZapWarsz* nr 876; Jakom ya gwalthem ląky nye possyekl... anym gych vschkodzil, jako kopa groschy polgroschkow 1470 *ZapWarsz* nr 2945; Jakom ya nye poszlała czeladzi moyey... anym owcze sznyadla, anym schkody vczynyla, jako pol kopi y dwa groszą polgroschkow 1471 *ZapWarsz* nr 3030; Jakom ya s thobą jadacz... nye vkradlem kabathą, jako dwadzescza y cztiri grosche polgroschkow 1472 *ZapWarsz* nr 3079; Jakom ja nye vinowath sstha koop grosch w polgroszczach poszagu po dzewecze Heduidze Marczinowy... a po zyeny [y]yego 1475 *ZapWarsz* nr 1441; Jacom ya nye possyekl ląky Micolayowey... anym sz nyey zabral syena za kopa groschow w polgroszczach 1477 *Czrs* s. LXXXVI; ~ grosz szyroki, czeski, praski *itp.*: Climont wzal Andriczce cztiri grziwni y dwa grossza grosszy szzyrokich 1400 *SKJ* III 191; Ian Lodzski posiczil panczi krziwen szzyrokich groszew v Sziban 1401 *Piek* VI 45; Yan wynowath szedm werdunk rankoyemstwa szzyrokich groszy za postaw sukna 1405 *HubeZb* 105; Nynotha ne winowath Regnolthowy po oczczu dwdzesthu grossy szzyrokich y panczy 1405 *KsMaz* I nr 498; O ctorø trzidzessezi cop grosi syrokich Margorzata na mø zalowala, tich ia ne winowath 1419 *AKPr* VIIIa 45; Iaco prawe wnessonodwescze grziwen prasskych grosszow maczerzistich Adamowy maczerze *ib.* 148; Zastawiyamy dziedzini nassze... w tyssonczu grzywen syrokych grossy praskey kusny liczby polskey obwikley, lyczoncz w kaszdø grzywnø czterdzesczy y oszm grossy obligamus hereditates nostras... in mille marcis latorum grossorum Pragensium monete numeri Polonicalis consueti computando in quamlibet marcam XLVIII grossos ca 1428 *PF* I 481; V nasz gesth moneta, czso gych

gydze osszmynasce za praszky grosz (*OrtMac* 102; za szyroky grosz praszky) *OrtBr* VII 571; Azaly ya nain nye blyshy doszwyathczycz, ysz mv myano szesz groszy szyrokych dacz *OrtBr-Rp* 84, 3; Czo o tho poranka (*leg. poręka*) ma czyrpyecz albo pokupicz, a kako wyele thych pyenadzy, czso gych v nasz osszmynasczye gydą za sszyroky grosz czeszky *OrtKal* 305, *sim. OrtMac* 93; Przydzye[ly] za kaszdy ortel... yeden rzymszky szlothy, czo czyny dwadzyesczya szyrokych groszy *OrtMac* 129, *sim. OrtBrRp* 93, 4; Jako Mykolay, sin moy, Janovy czthirech kop grosshi shirokych nye hvcratl 1459 *Zap-Warsz* nr 1036; Jan... pomowil gy bycz slodzegya, abi gemu s *nechgkthorey skrzyanky veradl dzesacz cop groszow cusnie praskey 1474 *Zab* 540.

Groszewy cf. Groszowy

Groszowe 'rodzaj daniny, tributi genus, quod duci a cmethonibus solvebatur': Nos Kazimirus, dei gracia dux Stetinensis..., absolvimus et eximimus... scultetos, kmethones, molendinatos, tabernatos et quoslibet incolas predictarum villarum... ab omnibus nostris solutionibus ducalibus, ut puta sep, pobor, groschowe, collectis, contribucionibus castrorum nostrorum (1375) 1505 *KodPol* II 759.

Groszowy, Groszewy grzywna groszowa 'grzywna groszy, z groszy złożona, nummorum, qui grossi dicebantur, libra': Simun a Mscziszek jest blisszi ku dczeczartowskey puszcine w sszeszczą grziwen groszowich, niszi Crzistek y Paszek 1405 *HubeZb* 105; Yakosmi przy tem bili, gdi Climonth ranczil Symunowi sesz grziwen groszowich *ib.*; Czso dal w zastawø Mroczek swey dzewcze w posadze zrzeb w dzessandzy grzywen grosszowych, w tho przydancz Mroczek y s synem ssø wanzali sylø moczø 1406 *HubeZb* 120; Paney Milocay (*pro* Micolay) ne mal gabacz o ten vadol pod czesantczy grziwen grossowich zacladu XV *in. Malk* 119; ~ Iacom poszczil Piotraszeui trzy grziwni groszewich a yedna halerzeff 1396 *Leks* I nr 2170.

Groza *formy*: *n. sg.* groza *Gn* gl. 70b, *ca* 1428 *PFI* 486, *etc.*; ~ *g. sg.* grozy *Dzial* 2, 8; ~ *ac. sg.* grożę 1446 *TymWol* 16, *BZ* Deut 2, 25. I Par 14, 17; ~ *i. sg.* grożą *Gn* gl. 70b, *Błaż* 321, *BZ* Deut 28, 34, 1471 *MPKJ* V 90; ~ *n. pl.* grozy XV *p. post.* *PF* V 7; ~ *g. pl.* groz *Gn* 11b, XV *in. R* XXIV 61, *Sul* 96, *Dzial* 15, 1471 *MPKJ* V 67, 134, *Rozm* 550, 587; ~ *ac. pl.* grozy *Gn* gl. 170 a, *Sul* 80, 1466 *R* XXII 13, 1471 *MPKJ* V 113, *Rozm* 480; ~ *i. pl.* grozami XV *p. pr. R* XLVII 359, XV *med. R* XXII 246, *ca* 1455 *JA* XIV 496, *Dzial* 15, 1461—7 *Serm*

315r, 1471 *MPKJ* V 60; ~ *l. pl.* (w) grozach *BZ* I Par 17, 21.

Znaczenia: 1. 'przestrach, przerażenie, twoga, obawa przed czymś, formido, horror, pavor, metus': A gdisz bilo slunce... zaslo, vderzy na Abrama drzemota, a groza wyelika w czymnoszczy obydze gi (horror magnus et tenebrosus invasit eum) *BZ* Gen 15, 12; Dzysz pocnyesz pvszczacz strach y grozø twø na lvdzi (hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos) *BZ* Deut 2, 25; Y roznyesyono gest gymyø Daidowo po wszelkich wloscyach, a bog dal grozø gego na wszitki pogani (dominus dedit pavorem eius super omnes gentes) *BZ* I Par 14, 17; Groza, iasz twarz twø posyadla (pallor, qui faciem tuam obtinet), otydzi ot cyebye *BZ* Judith 6, 5; Groza formido (nullusque ausus est resistere, eo quod omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat Esth 9, 2) 1471 *MPKJ* V 58; Strach, groza *sigellus, horror (loquente Ephraim, horror invasit Israel et deliquit in Baal, et mortuus est Os 13, 1) *ib.* 111; ~ ~ 'zdumienie, osłupienie, stupor': Bila groza w gich oczu (erat in oculis eorum stupor), bo syø dziuylu gey krasye barzo *BZ* Judith 10, 14.

2. 'właściwość wywoływania strachu, groźność, straszliwość, terror, vis terribilis': Grozamy terroribus XV *p. pr. R* XLVII 359; Vzitki zemye twey... sesrze lvd, ktoregos ty nye znasz, a ty bødzes czirpyecz zawzdi..., løyayøcz syø przed gego grozø (stupens ad terrorem eorum), yøsz to vsrzita oci twogi *BZ* Deut 28, 34; Ktori gest gyni, iako lyvd twoy Israhel,... k nyemv szedl bog, abi wizwolyl a vczynyl sobye lyvd w swey wyelykoscy a w grozach, a wirzucyl narodi przed gich oczima (faceret populum sibi et magnitudine sua atque terroribus eiiceret nationes a facie eius)? *BZ* I Par 17, 21; Groza terror (et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae Gen 9, 2) 1471 *MPKJ* V 8; ~ 'niebezpieczeństwo, periculum terribile, minae, terror': Nyektorzy z naszymy ryczerzow... wsząli obiczay nye stacz pod szadną choragwą, a to prze to, aby grozy pvschek (*Sul* 21: pvszek czwyrdzy) albo stroszey syą vchowali (ut machinarum, propugnaculorum aut ipsius exercitus custodiam evitarent) *Dzial* 8; ~ 'wieść za-trważająca, fama atrox, terribilis': Y maczye tesz slyschecz boye y grozy boyow (audituri enim estis proelia et opinionones proeliorum Mat 24, 6) *Rozm* 480; ~ Pozienye (*leg.* pożenie) grozą minabit (sic minabit rex Assyriorum captivitate Aegypti et transmigrationem Aethiopiae Is 20, 4) 1471 *MPKJ* V 90.

kxandza pyssarzow gwalthem nye groszylem mv 1470 *ZapWarsz* nr 3007; Bandze grozyl minabit 1471 *MPKJ* V 89; Grozilischmy a. gnalischmy minabamur *ib.* 102; Grozyl XV *p. post.* R XXV 182; Ney (*pro nye*) groszyl non cominatur XV *p. post.* R XLVII 350; Grozycz cominari ca 1500 *Erz* 21; Moy oczycz dzyerszy nade mna dzysz svoy myecz ostry, abych tego nye vczynyl, grozy myą ym sczyącz *Rozm* 505; Vyez dobrze, yze szye on nyednych groz nye boy, a przetho ym vyączy ymv bądzemy grozycz, thym vyączy bądzye k sobye przyymovac *Rozm* 587; ~ Prima vox famulantis, secunda amonentis, tertia cominentis, grozy (*leg. grozi czy grozy?*) XV *med. GlWroc* 64r.

2. *zasadzać się, czyhać, nastawać, godzić na kogoś, na coś, insidiari, aliquem dolo petere*: Grozy insidiatur (in labiis suis indulcat inimicus et in corde suo insidiatur, ut subvertat te in foveam Ecclus 12, 15) 1471 *MPKJ* V 80; Grozy (*Fl*: godzy) we zkryczyu (insidiatur in abscondito) yako lyew w yaskyny swoyey, grozy (*Fl*: godzi), aby vłapył vbogego (insidiatur, ut rapiat pauperem) *Pul* 9, 31—2; Frustra mihi machinarius vlg. darmo my groszysch ca 1500 *Erz* 21; Grozycz machinari *ib.*

Cf. Odgrozić, Przegrozić, Przygrozić, Ugrozić, Wygrozić, Wzgrozić się, Zagrozić, Odgrażać, Przegrażać

Grozno *owoc winorośli, uva*: Numquid colligunt de spinis uvas, grozny vyna, et de tribulis ficus s osthw figy (Mat 7, 16)? XV *med. GlWroc* 62r; Iagoda gich groszno zolczy a groszno przegorzke (uva eorum uva fellis et botri amarissimi Deut 32, 32) *Pul* Deut 46.

Groźni cf. Groźny

Groźnie 1. *straszliwie, przerażająco, terribiliter*: Chwalycz czø *bodø, bo grozne wy<e>liczył ges sø (quia terribiliter magnificatus es, *Pul*: bo grozno wyelmoszny yes) *Fl* 138, 13; Groznye horrende (horrende et cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum his, qui praesunt, fiet Sap 6, 6) 1471 *MPKJ* V 75.

2. *podstępnie, zdradliwie, dolo, insidiose, astute*: Groznye insidiose (Jehu faciebat hoc insidiose, ut disperderet cultores Baal IV Reg 10, 19) 1471 *MPKJ* V 46; Groznye insidiose (qui quaerit legem, replebitur ab ea, et qui insidiose agit, scandalizabitur in ea Ecclus 32, 19) *ib.* 83.

Groźnik *człowiek grożący, rzucający pogrożki, qui alicui minatur se aliquid vindicaturum seu postulaturum*: Coram quo iudicio veniens Stanchez Solcz interrogavit: Domine iudex, si debet Hannusz Tymnayer locare suos minatores al.

grosznyky an non, qui minentur super isto orto penes thabernam 1470 *SiPPP* XI 253.

Groźno *straszliwie, przerażająco, bardzo, terribiliter*: Groszna kosza w rakv mayvncz, ... groszno szyeczye przesz luthosczy *De morte* w. 42; ~ Myszthrz, vydacz obrasz skarady, zolthe oczy, zyuoth blady, groszno szya tego przelaknal *De morte* w. 45; Chwalicz czye będe, bo grozno wyelmoszny yes (quia terribiliter magnificatus es, *Fl*: bo grozne wy<e>liczył ges sø) *Pul* 138, 13.

Groźność *surowość, srogość, severitas, austeritas*: Przymerna groznosza nimia rigiditate 1447 R XXII 41.

Groźny, Groźni formy: *n. sg. m.* groźny *Fl* Moys 12, *Fl i Pul* 46, 2. 75, 7. 88, 8. 95, 4, ca 1418 *Wisł* nr 2151, XV *med.* R XXIV 359, *BZ* Ex 15, 11, *Rozm* 45. 92; *f.* groźna *Fl* 49, 4, *BZ* Ex 19, 18; *neutr.* groźne *Fl i Pul* 98, 3. 110, 9, *BZ* Gen 28, 17; ~ *g. sg.* groźnego XV *med.* R XXV 152; *neutr.* groźnego *BZ* Deut 28, 58, *Naw* 70; ~ *d. sg.* groźnemu 1451 R XXII 41; *m. Fl i Pul* 75, 12; ~ *ac. sg. m.* groźny *BZ* Ex 34, 10; groźnego *BZ* Neh 4, 14; *f.* groźną *De morte* w. 38, XV *p. post.* R XXV 177; ~ *i. sg. f.* groźną ca 1455 *JA* XIV 490; *neutr.* groźnym *BZ* Gen 50, 10; ~ *l. sg. m. (w)* groźnem *Naw* 69; *neutr.* groźnem ca 1450 *PF* IV 572; groźniem *BZ* Deut 32, 10; ~ *n. pl. m.* groźni *BZ* Gen 9, 2; *f.* groźne *BZ* Ex 10, 22; *neutr.* groźna *Fl i Pul* 65, 2; ~ *ac. pl. neutr.* groźna *BZ* Ex 7, 4.

Comparat. i. sg. groźniejszymi 1466 R XXII 25.

Znaczenie: *budzący grozę, straszliwy, surowy, srog, terribilis, severus, asper*: Bo gospodzin wisoki, grozni (quoniam dominus excelsus, terribilis), crol weliki nade wszø zemø *Fl* 46, 2, *sim. Pul*; Mowcze bogu: Kaco grozna sø dzala twoia (quam terribilia sunt opera tua)! *Fl* 65, 2, *sim. Pul*; Widzcze dzala bosza, grozny (terribilis) w radze nad sinmi ludzkimi *Fl* 65, 4, *sim. Pul*; Ty grozni ies (tu terribilis es), a kto przeciwi se tobe? Z tego gnew twoy *Fl* 75, 7, *sim. Pul*; Obeczyzce... gospodnu... groznemu y iemu, iensze byerze duch ksøszøczy, groznemu v wszech crolow zeme (terribili et ei, qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terrae) *Fl* 75, 12, *sim. Pul*; Bob (*pro bog*)... weliky y grozni nade wszemi (terribilis super omnes) *Fl* 88, 8, *sim. Pul, sim. Fl i Pul* 95, 4; Spowadayce se ymenu twemu welikemu, bo groznye y welike iest (quoniam terribile... est) *Fl* 98, 3, *sim. Pul*; Swøte y grozne ymø gegeo (terribile nomen eius), poczøtek mōdroszczy boyazn *bozø *Fl* 110, 9, *sim. Pul*; *Welkoczynoczy ges

w swótosczy twogey, okropny albo grozny, albo przykry (magnificus in sanctitate, terribilis Ex 15, 11, *Pul*: okropny) *Fl* Moys 12, *sim. BZ* Ex 15, 11; V karanyv yest grozni, a w vpomy-nanyv lagodni a mylozczyvi ca 1418 *Wisł* nr 2151; Przykri, grozny austerus *XV med. R* XXIV 359; Aspectu terribili grosznego *XV med. R* XXV 152; W grosnem obliczu in fulgure wltus ca 1450 *PF* IV 572; Grosznemv rigido 1451 *R* XXII 41; Grozną vyellykosczya ca 1455 *JA* XIV 490; Grozny i straszliwy bódzcyze nade wszym stworzenym na zemy (terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae) *BZ* Gen 9, 2; O kako groszne to gest myeszczce (quam terribilis est... locus iste)! *ib.* 28, 17; Wiwyodø... syny izrahelskye z szemye egip-skyey przez grosznaa znamyona (per iudicia maxima) *BZ* Ex 7, 4; Uczynyly søø szyø czmi tako groszne (factae sunt tenebrae horribiles)..., sze *zødny nye uszrzal brata swego *ib.* 10, 22; Gora Synay kurzyla sze,... a wichadzal dym z nyey yako s pyecz, a bila gora wszitka groszna (eratque omnis mons terribilis) *ib.* 19, 18; Vczy-nyø znamyø... , abi wydzal lud... skutek boszy groszny (ut cernat populus... opus domini terribile) *ib.* 34, 10; Nye bódzesli syø bacz ymyenya gegø slawnego y grosznego (nisi... timueris nomen eius... terribile), to gest pana boga twego *BZ* Deut 28, 58; Nalasl gy w zemi pvstey na grosznyem myeszczv (in loco horroris) *ib.* 32, 10; Nye boyce syø... , ale na pana wyely-kego a groznego wspomynaycye (domini magni et terribilis mementote) *BZ* Neh 4, 14; Ar-migeros verbis furor, *gl.* grosznyeysch<y>my, amplius armat acribus, *gl.* crudelibus 1466 *R* XXII 25; Myecze oczy *szawrzaczayacz, groszna kosza w rakv mayvncz *De morte* w. 38; Przyvyedzy mye przed oblycze szynaczka thwego, gdy stana w groznem szandzye *Naw* 69; Raczy my vproszycz... v szwego mylego (*sc.* syna), aby my nye pokazowal groznego oblycza szwego *Naw* 70; Grozną asperam *XV p. post. R* XXV 177; To poselstvo przed thym nye slychano, a przeto nade wschytky mysly y nad rosvm szyaga, bo ten w Chyervbym grozny, w Szeraphyn mylovanym goraczy y ve wschech moc-zach przyrodzonych, a nye yednym rozvmem ogarnyony *Rozm* 45; Ktory yest tako moczny a tako *szrzably, yen nye telko nam, alye y naschym bogom yest tako grozny *Rozm* 92; ~ 'wielki, potężny, gwałtowny, vehemens': Ogen w obeszrenu iego se zaszsze, a w ocrødze iego burza grozna (in circuitu eius tempestas valida, *Pul*: szylna) *Fl* 49, 4; Vczyynyly vcztø za Yordanem s wyelykym placzem y grosznym kwyele-

nym (celebrantes exequias planctu magno atque vehementi) *BZ* Gen 50, 10.

Groźenie 'straszenie, groźenie, minatio': *Gro-szneyne comminacio ca 1428 *PF* I 496; W gro-zienyv in comminacione (et audita faciet do-minus gloriam vocis suae, et terrorem brachii sui ostendet in comminatione furoris et flamma ignis devorantis *Is* 30, 30) 1471 *MPKJ* V 92.

Grób formy: *n. sg.* grob *Fl* i *Pul* 5, 11, 13, 5, *XV p. pr. R* XVI 347, *BZ* IV Reg 23, 17, etc.; ~ *g. sg.* grobu *Spow* 1—4. 6, *XV in. R* XXIV 72, *BZ* IV Reg 13, 21, 1466 *R* XXII 25, etc.; ~ *d. sg.* grobu ca 1420 *R* XXV 229, ca 1425 *EwkReg* 42, *Rozm* 438; ~ *ac. sg.* grob *Gn* 181a. b, ca 1500 *SprTNW* V 13; ~ *v. sg.* grobie *XV ex. PamLit* XXIX 115; ~ *l. sg.* (w) grobie *Fl* i *Pul* 87, 12, *XV p. pr. R* XXII 334, *BZ* Gen 35, 20, 1471 *MPKJ* V 51, *MPKJ* V 98, etc.; ~ *n. pl.* groby *XV ex. SKJ* I 145, *Rozm* 306; grobowie *Fl* i *Pul* 48, 10; ~ *g. pl.* grobow *BZ* Num 33, 17. II Par 26, 23; ~ *d. pl.* grobom *BZ* Num 33, 16; ~ *ac. pl.* groby *BZ* IV Reg 23, 16, *Rozm* 306; ~ *l. pl.* (w) grobiech *Fl* i *Pul* 67, 7. 87, 5, *BZ* II Par 21, 20. 24, 25.

Znaczenie: 'miejsce, dół do pochowania zmarłego, grobowiec, mogiła, sepulcrum, tumulus': Kasalcy gest on (*sc.* święty Jan) bil szobe grob podle oltarza vykopcacz *Gn* 181a; Pred onimy fszythk<i>my luczmy gesthey on bil f grob *stopil *Gn* 181b; A tako vøcz ony ludze po one svathloscy szøcz ony bily f grob vesrzely *Gn* 181b; Nixecz ginsego thamo ne szøcz ony bily nalesty, gedno pelen grob manny bose *Gn* 181b; Grob otworzoni iest gich gardlo (sepulcrum patens est guttur eorum), iøzikmi swimi lszywe søø czynili *Fl* 5, 11, *sim. Pul, sim. Fl* i *Pul* 13, 5; I ostawø czudzim bogaczstwa swoia a grobowe gich domowe gich na weky (sepulcra eorum domus illorum in aeternum) *Fl* 48, 10, *sim. Pul*; Iensze wiwodzi iøtøcze w moczi, takesz ty,... gisz przebiwaiø w grobech (qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos,... qui habitant in sepulcris) *Fl* 67, 7, *sim. Pul*; Iaco raneni spøcz w grobech (sicut vulnerati dormientes in sepulcris) *Fl* 87, 5, *sim. Pul*; Azali kto mowicz bødze w grobe miloserdze twoie (numquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam)? *Fl* 87, 12, *sim. Pul*; Kaiø sse..., izesm... martwego do grobu ne przyprowadzil *Spow* 2. 1. 3. 4. 6; Maria Magdalena et Maria Iacobi, et Salome... veniunt ad monumentum, grobv (*Marc* 16, 2) *XV in. R* XXIV 72; O kompletney godzine czalo grobu dano ca 1420 *R* XXV 229; Gydechu gedny z nasich cu grobu (abierunt quidam ex nostris ad monumentum *Luc* 24, 24)

ca 1425 *EwkReg* 42; Grob tumulus XV p. pr. R XVI 347; Lezal trzi dni f grobye XV p. pr. R XXII 334; Postawyl Iacob na gey grobye znamyø napysaw. To znamyø na grobye Rachel gest az do dzyszejszego dnya (erexitque Jacob titulum super sepulcrum eius. Hic est titulus monumenti Rachel usque in praesentem diem) *BZ Gen* 35, 20; *A pvsczey Synay viszedwsi, przisli kv grobom zødliwosci, a rvsziszi z grobom zødliwosci, stani zastawili v Asserot (venerunt ad sepulcra concupiscentiae. Profectique de sepulcris concupiscentiae castra metati sunt in Haseroth) *BZ Num* 33, 16—7; Nyektorzi pochowawaiøc czlowyeka, vzzrzelj lotri y wrzvczily cyalo do grobu Elyzeowa (proiecerunt cadaver in sepulcro Elisei) *BZ IV Reg* 13, 21; A obrocyw syø Iozias y vzzral grobi, gesz bili na gorze (vidit ibi sepulcra) *ib.* 23, 16; Gest grob tego møsa boszego (sepulcrum est hominis dei) *ib.* 23, 17; Pogrzebly gy v myescye Daudowye, ale wszako nye v grobyech krolewskich (sepelierunt eum in civitate David, verumtamen non in sepulcro regum) *BZ II Par* 21, 20, *sim. ib.* 24, 25; Y skonczal Ozias..., y pogrzebly gy na polyu kromye krolyowich grobow (sepelierunt eum in agro regalium sepulcrorum) *ib.* 26, 23; Armisonamque, sbroynå, cohortem per sua dona vocat ad tumulomque, v grobv, locat, ossadzå 1466 *R XXII* 25; W grobye in *mauseolo (mortuusque est et sepultus in mausoleo patrum suorum II Par 35, 24) 1471 *MPKJ V* 51; Grob a. kopyecz tumulum *ib.* 86; Oszm myar plothna, szyethm szthop w grobye, thom thylo vyrobyl szoby *SkargaPloc* w. 27, *sim. SkargaWroc* w. 16; <Bådź> powythan, szwåthy grobye, v kthorym lezal *bok szam XV *ex. PamLit XXIX* 115; Jesusza vmarlego stwozryne plakalo,... opoky szye padaly, groby othwarzaly XV *ex. SKJI* 145; Lazare, veni foras vynycz, Lazarzv, sz grobå ca 1500 *JA X* 384; Angyyel palmå rayszkå yey (*sc. Marii*) dal, aby przeth pannå noszona, gdy do grobu prowadzona ca 1500 *SprTNW V* 12; Sswyåthe czytalo pochowayczye, a do grobu gye donyesczye *ib.* 13; W padol Josephath poydzyeczye, thamo grob nowy naydzyeczye *ib.*; Jaszne czytalo jako szluncze wstalo s grobu wyelmy mocnye *ib.* 14; Byada vam, yszczye yako groby (vae vobis, quia estis ut monumenta Luc 11, 44), [v]ktozychze nye vydzyecz, a lyvdzye nye vyedzåcz chodzå po nych *Rozm* 306; Gorze vam, yze bly]vduyeczye a podnoszyczye groby pro<ro>czskye (vae vobis, qui aedificatis monumenta prophetarum Luc 11, 47) *Rozm* 306; (Ojcowie waszy) sså ye ony pobyly, a vy ych

groby buduyeczye (vos autem aedificatis eorum sepulcra Luc 11, 48) *Rozm* 306; Yako myly Iesus Lazarza wskrzeszyl czterzy dny v grobye lezåczego *Rozm* 434, *sim. ib.* 436. 584; Zydovye... naslyadovaly yey rzekåcz, yze ydzye do grobv placzåcz (secuti sunt eam dicentes, quia vadit ad monumentum Jo 11, 31) *Rozm* 437; Myly Iesus wzdy placzacz ssam v sobye y przyszredl kv grobu, a tamo grob byl vykovan z kamynya (Jesus... venit ad monumentum, erat autem spelunca et lapis superpositus erat ei Jo 11, 38) *Rozm* 438; Gednegonasczye dnya vstanå s martvych kosczy vmarlych y stanå na *grobych (stabunt super sepulcra) *Rozm* 479; ~ *kopiec (na miejscu zniszczenia), tumulus, acervus': Grob tumulus (quidquid etiam supellectilis fuerit, congregabis in medio platearum eius et cum ipsa civitate succendes, ita ut universa consumas domino deo suo et sit tumulus sempiternus Deut 13, 16) 1471 *MPKJ V* 29; W grobye (*war. kal.*: w brogy) in acervos (dabo Jerusalem in acervos arenae et cubilia draconum Jer 9, 11) *MPKJ V* 98.

Gród *formy*: *n. sg.* grod 1255 *MMAe III* 48, 1275 *MMAe IX* 135, 1437 *Wisł* nr 228, s. 87, *XV med. PF V* 60, *Park* 409, ca 1500 *Erz* 21; ~ *g. sg.* groda XV p. post. R I s. XXXIX; grodu 1426 *Przyb* 19; ~ *ac. sg.* grod XV *in. MPKJ V* 431, XV *ex. MacDod* 139; ~ *i. sg.* grodem *Aleksy* w. 165; ~ *l. sg.* (w) grodzie 1406 *Piek VI* 287, 1408 *Piek VI* 365, *BZ Neh* 1, 1; ~ *n. pl.* grody *Dzial* 61; ~ *g. pl.* grodow *Gn* 3a, *Fl i Pul* 77, 32; ~ *ac. pl.* grody *Gn* 182a, *Fl i Pul* 26, 5, *BZ Gen* 22, 17. II Par 27, 4, *De morte* w. 396; ~ *l. pl.* (na) gródziech *Sul* 21, *Dzial* 8.

Znaczenia: 1. *zamek, twierdza, miejsce warowne, arx, castellum, oppidum': Czeszarsz Augustus... chalcy gest on tho bil przeuedzcz, velec gest on szem, masth, grodof, flszy y tesze ludzy pod szobø mal byl *Gn* 3a; Bylastha dwa bracencza barso bogatha, a thacz szø byla swoga mastha, grody y *dzedzynny... sprzedala *Gn* 182a; Ian Granowski ne chowal zlodzeyew w *szem grodze na Pudliszcowe 1406 *Piek VI* 287; Bozzstwo przes grod a grzechy przes klodky (deitas per castrum et peccata per seras... designantur) XV *in. MPKJ V* 431; Any szø s grodu s Dragyma syeli, any zaså wyachali 1426 *Przyb* 19; Grod fortalicium 1437 *Wisł* nr 228, s. 87; Nyekthorzi z naszym slyachyczow, gdi na grodziech przeczyw nyeprzyiaczelyoom bywayå polozzeni (cum in castris contra hostes positi fuerint)... ny pod czyyå choångwyå z naszym woyszki stanowycz szå obykli

Sul 21, *sim*, *Dzial* 8; Grod pallacium XV *med. PF* V 60; Pothkal na szoraw (*leg.* na żorawiu) oczcza swegø przed grodem i yal go proszyez *Aleksy* w. 165; Twarzy y grodi (*Biblia ołomuniecka*: twrze y hrady) twich nyeprzyyaczelow *bodzesz myecz (possidebit semen tuum portas inimicorum suorum) *BZ Gen* 22, 17; Myasta zdzalał... a... grodi, a wyeze (castella et turres) *BZ II Par* 27, 4; Ia bil na grodze Suzis (eram in Susis castro) *BZ Neh* 1, 1; Gdyby nye chczal stacz kv sadv, ale kryiacz syą po stronom zemyanom schkody bądze czynyl, tedy gego grody y myasta, y wsy nam maya bycz przyłączony (bona ipsius immobilia camerae nostrae perpetuo applicentur) *Dzial* 61; Gen ma grody y palacze, kaszdy przeth mv koszv skacze *De morte* w. 396; Grod *Park* 409; Urodz<o>nemu ryczerzovy y slawanth<ne>mw panw Ianowy groda Ambrozege (castri Ambrosii) Bernharth... pozdrowynye ne<ch> bądze XV *p. post. R I s. XXXIX*; Kxąndz Boleszlaw... z starostą szą tam nye bronył, w pokogyu grod Thatarom zpuszczyl XV *ex. MacDod* 139; Grod castrum ca 1500 *Erz* 21; ~ 'obóz warowny, tabor, castra': Acz vstawø przeciwu mne grodi, ne bødze se bacz serce moie (si consistant adversum me castra, non timebit cor meum) *Fl* 26, 5, *sim. Pul*; I plinøło na ne iako proch møso, a iaco piasek ptaczy perzeni. I padali sø posrzod grodow gich, podlug stanow gich (in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum) *Fl* 77, 32, *sim. Pul*; ~ 'także określenie sądu grodzkiego (starościńskiego), id quod iudicium capitanei qui vocatur': Micolay nye viszpeñøł Rosmanowi gwałtem przeprzanego w panczdzeszanth grziwen w Poznaniu na grodze 1408 *Piek* VI 365.

2. 'ciężar ludności wieśniaczej, obowiązek budowy i naprawy grodów, onera, quae colonis imponebantur castro aedificando seu restaurando': Ab omni liberamus exactione, prestacione, factione, labore uel seruitute..., a dacione cise, rogue, stan, vojna, grod 1255 *MM Ae* III 48; Grod, id est castro siue construendo de nouo vbicunque seu eciam renouando 1275 *MM Ae* IX 135.

Gródek 'mały zamek, małe miasteczko warowne, castellum, oppidulum': Grodek uel myastko castellum ca 1418 *JA* XIV 512; Grodek castellum XV *med. R* XXIV 362.

Gródź, Grodza czy **Grodzia** formy: *n. sg.* grodź 1426 *KsMaz* II nr 2257, 1428 *MonTur* V 119, 1429 *MonTur* VI 12, 1473 *TymProc* 243, *etc.*; grodz(i)a 1400 *StPPP* VIII nr CCCXII 37, 1481 *Zap* IV 182; ~ *g. sg.* grodzi, grodzy 1470 *ZapWarsz* nr 1321, 1496—503 *ZapWarsz*

nr 1880; ~ *ac. sg.* grodz(i)ą XV *TymProc* 243; ~ *i. sg.* grodz(i)ą 1423 *TPaw* VII nr 3321; ~ *l. sg.* (w) grodzi, grodzy 1435 *KsMaz* III nr 1522; ~ *n. a. ac. pl.* grodzi 1372 *KodWP* III 387, 1401 *Piek* VI 58, (1404) *KodWP* V 52, 1426 *MonTur* V 40, 1462 *RHist* XLII 198; grodz(i)e (1286) 1547 *KodWP* I 525, (1365) 1494 *KodWP* III 273.

Znaczenia: 1. 'plot, ogrodzenie, saepes, saepimentum': Term<inum> ad coll<oquium> pro sepicione grodza 1400 *StPPP* VIII nr CCCXII 37; Thoma cum Nicolao... obtinuerunt super Vincencium de Ffalicouice grodzi vlg. cum septa XII vlg. przewtocza, quod fecerat minus iuste, et ministerialis... recognouit, quod vltra granicias fecerat super ipsorum hereditatem 1401 *Piek* VI 58; Jakom nye zabil Petro scropham... mø szlø grodzø 1423 *TPaw* VII nr 3321; Dnas particulas... vlg. dictas ploszy... et paludinem dictam Byel inter sepes vlg. grodzy... vendiderunt 1426 *MonTur* V 40; Grodza 1455 *TymProc* 243; Staye agri circa grocz 1461 *TymProc* 220; Eandem grodzą ambe partes debent sepire, iuxta quod antiquum grodz fuit XV *TymProc* 243; Cadim ja scheth pothla sznakow grodzy y pothla lystha, tady yest grocz... Cady Jan scheth po schnaczyech, tady yest grocz pothla lystha 1496—503 *ZapWarsz* nr 1880.

2. 'miejsce ogrodzone, ogród, łąka, pastwisko, locus saeptus, hortus, pratum': Margaretha... obligavit medium ortum et totam pascuam dictam vlg. grocz 1426 *KsMaz* II nr 2257; Iacobus... ad soluendum se decem sexagenas... Laurencio... sub ammissione molendini, thaberne cum prato et prato meliori, et orto vlg. nuncupato grodz... obligauerat 1428 *MonTur* V 119; Martinus... ortum al. grodz siue wypusta... vendidit 1429 *MonTur* VI 3; Usque ad ortum Mathie vlg. grodz, qui ortus cum area in partem Petri includetur *ib.* 12; Pael nye zaczanl Andrzeioua *konye w swey grodzi 1435 *KsMaz* III nr 1522; Yako ya Pyotrowy nye spasl swym bydlem llanky, grodzy *anych drugych llank gwalthem na gymyenyu yego 1470 *ZapWarsz* nr 1321; Cum orto al. grodz post Jacobum prout ibidem eciam palis in terram positis sepierunt et consigarunt 1473 *TymProc* 243; Dominae My<ł>kowszka... furarunt duos equos de grodzya 1481 *Zap* IV 182.

3. 'ogrodzenie a. klatka służące do łowienia zwierząt (np. saren, zające), saeptum, quo ferae actae a venatoribus capiebantur': Dicto sculteto damus structuram capriolorum et leporum, videlicet grodze, quanto longius statuere potest (1286) 1547 *KodWP* I 525; Deputamus eciam

dicto sculteto... structuram leporum, capreolorum, videlicet grodze, quantum longius struere potest (1365) 1494 *KodWP* III 273; Damus... fericipia seu sepes ferales, id est grodzy, in fluvio 1372 *KodWP* III 387; Scoltetus... potest libere habere tres structuram vlg. yazi super ryvulis..., item potest libere facere structuram pro capiendis capriolis vlg. grodzy (1404) *KodWP* V 52; Septa etiam omnia, dicta grodzy, et pedicas omnesque decipulas et laqueos, quibus pefate fere venantur seu capiuntur,... tollere... debent 1462 *RHist* XLII 198.

Grtań cf. Krtań

Gruba 'kopalnia, fodina': Ferrifodina scilicet locus, vbi ferrum foditur, vlg. gruba, gdzie zylazo kopaya ca 1500 *Erz* 21.

Grubawy 'dość gruby, (o szatach) niewyszukany, prosty, surowy, asperior, crassior (dicitur de vestibus)': (Vestium) asperitas grubawe a proste XV *med.* R XXIV 359.

Grubie 'brzydka, niegodziwie, turpiter': Grubye turpe XV *p. pr.* R XVI 350. ~ *Może jednak n.-ac. sg. neutr. do przymiotnika gruby.*

Grubieć 'stawać się grubym, (w terminologii gramatycznej o spółgłosce) stawać się twardym, crassiozem fieri, asperiozem fieri (de consonantibus)': Gestli c barzo grubeye, thako pissmem czas visnaye *Park* 413.

Grubość 1. 'prostacko, mores mali, inconditi': *Crubosc ob(y)cza(z)vf iniquitas morum *pa* 1461—7 *Serm* 109 r.

2. 'brzydka, wstrętna postać, forma turpis, turpitude, habitus foedus': Dyabolus suam faciem przemyenyal in pulchritudinem..., mutavit se (sc. deinde) w szzaradn grubosc ca 1500 *JA* X 383.

Gruby formy: *n. sg. neutr.* grube *Park* 413; ~ *ac. sg. m.* grubego ca 1500 *JA* X 383; ~ *i. sg. neutr.* grubym 1466 *R* XXII 20; ~ *n. du. neutr.* grubie 1471 *GórsJaz* 284; ~ *g. pl. f.* grubych XV *p. pr.* R XVI.329.

Znaczenia: 1. 'gruby, o dużym obwodzie, vastus, amplus': Kon plesznywy..., grubye kolanye 1471 *GórsJaz* 284.

2. 'prostacki, nieokrzesany, bezwstydnny, turpis, agrestis, vilis': Queque sibi quondam sagax loquenda pallato modesto *dedit, non que taccnda, grubych rzeczy, loqui XV *p. pr.* R XVI 329; Tanto viliozem deieci grubego *skaraczy go ca 1500 *JA* X 383; Si etiam essent tentaciones *grubye,... ymmo tunc non nocebunt ca 1500 *R* XLVII 372.

3. grube gardło 'gruby, donośny głos, vox magna': Cras crocitat corvus clamoroso gutture, *gl.* alta nota, grubim gardlem 1466 *R* XXII 20.

4. o spółgłosce (w terminologii gramatycznej) 'twardy, durus': A thesz gdje b bōdže gruube, thako pissmem polosyszch gee *Park* 413.

→ **Gruczol** 'guz, nabrzmienie (na ciele), tumor, struma': A tesch ny myal (sc. Jezukryst) gruczola na garlye any garbv ktorego (neque guttur tumuit, nec fuit strumosum) *Rozm* 152.

Gruda 1. 'bryła, okruch, gleba, massa': Glebas salis a uulgo grudas uocatas 1254 *KodPol* III 55; Gruda gleba 1437 *Wisł* nr 228, s. 87; Grudamy glareis (ipse... dulcis fuit glareis Cocyti Job 21, 33) 1471 *MPKJ* V 61; ~ Gruuda *Park* 409.

2. 'żwir, teren żwirowaty, kamienisty, glarea, salebra': Gruda salebra 1437 *Wisł* nr 228, s. 89; Drzastwo albo grvda salebra ca 1500 *Erz* 21.

Grudzień 1. 'dwunasty miesiąc roku, mensis December': *Grvgschen XV *in.* *Wisł* nr 2030; Grudzyen gymyecz moye ca 1455 *Dobr* 325; Grudzyen adventh dą 1471 *CyzKlob* 445; Grudzen XV *p. post.* *Zab* 157; Grudzen december XV *ex.* *Wisł* nr 562; Grvdzyen XV *R* XXIV 376; ~ *dubium:* Grudną yest Barba(r) XV *in.* *CyzPloc.*

2. 'jedenasty miesiąc roku, mensis November': Grudzen... november XV *p. post.* *MPH* V 459.

Grumada cf. Gromada

Grumadka cf. Gromadka

Grumadzenie cf. Gromadzenie

Grumatka cf. Gramatyka

Grunspan cf. Grynszpan

Grunszpon cf. Grynszpan

Grunt 1. 'pole, ziemia, ager': Iohannes... conuallem scilicet vlg. grunt dictam... resignauit 1402 *MMAe* XVII 81.

2. 'podstawa danej rzeczy, fundamentum': Necessesse est, ut pacem mentis teneat in presenti vi(t)a, que est velud fundamentum, grunt, gracie et virtutis XV *med.* *GIWroc* 28 v; Dixit Paulus Petro: Pax tecum, fundamentum, grunt, ecclesiarum et pastor ovium *ib.* 56 v; Fides est fundamentum, grunt, preter quam nichil est, quod bonum sit *ib.* 86 r.

Gruntownie 'od podstaw, od początku, funditus, diligentissime': Grunthownye funditus ca 1500 *Erz* 21; Grvnthownye originaliter *ib.*

Gruntowny 'pierwotny, podstawowy, verus, autographus': Antequam respondebo ad concitationem ad satisfaciendum, volo videre litteram citationis originale al. grunthowny, qua me citaui ad commissionem 1494 *StPPP* II nr 4432.

Gruszczany cf. Drzewo

Gruszczycza bot. 'Pirola minor L.': Gruszcziczza pirola 1460 *Rost* nr 3691; Gruszcziczza senga 1472 *Rost* nr 1611; Gruszczycza pirola ca 1500 *Rost* nr 7256.

Gruszewie 'kępa drzew gruszy, locus pirorum arboribus consitus': Przidiesz przeciw gymstronø *gruszewym (venies contra illos ex adverso pyrorum) BZ I Par 14, 14; Gdisz vsliszisz zwyøk gydøcz w wyrzchu gruszewya (sonitum gradientis in cacumine pyrorum), tedi winydzesz ku boiv *ib.* 15.

Gruszka, Kruszka *formy*: *n. sg.* gruszka 1464 Rost nr 4894, 1472 Rost nr 204, 1487 AGZ XV 568, 1491 Rost nr 11081, ca 1500 Rost nr 7265; ~ *g. sg.* gruszki 1399 TPaw IV nr 6296; ~ *ac. sg.* kruszkę 1406 KsMaz I nr 869 a, 1418—75 Zab 512; ~ *g. pl.* gruszk 1427 ZapWarsz nr 273, 1442 ZapWarsz nr 556, 1443 ZapWarsz nr 717.

Znaczenie: *bot.* 'Pirus communis L.': drzewo: Zaclica... villam suam... Andree... obligavit tenendum cum medio prato in Prandnyk pro gruschca et pro dolek 1398 StPPP VIII nr 7571; W obrøbyenu gruszky 1399 TPaw IV nr 6296; O chtarø cruskø zalowal Oszep na mø, tichem ya ne potrzosł 1406 KsMaz I nr 869 a; Gruszka pirum 1464 Rost nr 4894; Gruzka pira 1472 Rost nr 204; Post pirum al. po k(r)uschka 1418—75 Zab 512; Ibidem stat pirrus al. gruszka 1487 AGZ XV 568; Gruska pira 1491 Rost nr 11081; Gruszka pira ca 1500 Rost nr 7265; ~ *owoc* 'pirum': Jakom ya w Ondrzeyowye ogrodze szamowtor nye tlucl grusk any gych bral 1427 ZapWarsz nr 273; Jacom ya grusk nye obyła 1442 ZapWarsz nr 556; Jacom ya Woyzechowem (*leg.* w Wojciechowem) lesse... gruszk nye trzasł 1443 ZapWarsz nr 717.

Grusznica *bot.* 'Pirola minor L.': Grusznycza pirula ca 1465 Rost nr 4526.

Gruz 'gruz, cegły przy wypalaniu potłuczone, laterum fragmina, lateres in fornace fracti': Pro lateribus, cemento et dachowka cum grus in toto centum et undecim florenos 1494 WarschPozn I 367; A ductura gruz 2 1/2 grossos *ib.* 375; A duobus fornacibus laterum, grus, a uno cementi et iterum grus a parvo fornace, iterum a duobus fornacibus grusz civitati *ib.* 383; Receperunt pro civitate grus in valore sex florenos 1495 WarschPozn I 399; A ductura laterum et grus 18 grossos 1496 WarschPozn I 425.

Gruzła 'wrzød, bąbel, nabrzmiałość, ulcus, tumor': Gruszli apostema ca 1450 PF IV 580.

Gryczka *bot.* 'gryka, Fagopyrum Mill.': Duximus decimam dare siliginis et annone, et precipue grycki 1439 KodWil I 172; <Duximus elemosynam sanct>am dare siliginis et <annone, et> precipue gryczky 1443 KodWil I 202.

Gryczycha *bot.* 'gryka, Fagopyrum Mill.': Damus... eclesie tres decimas de omni grano,

videlicet siliginis, ... et ciceris al. griczychi 1476 KodWil I 351.

Gryf 'fantastyczny stwór, lew z głową i skrzydlami orla, monstrum quoddam fictum leonis instar aquilae capite et alis': Nobiles, qui in clippeo suo defferunt griff 1412 AKPr VIIIa 118; Grif griffo 1437 Wisł nr 228, s. 87.

Gryka, Greka *bot.* 'Fagopyrum Mill.': De decima grece al. tatharky... Sinodus provincialis dictam decimam grece al. thatarky dari ecclesiis... decrevit 1487 AKH VI 115; Super differentiis Visle decimarum predialium, an debent esse ambulatorie, an non, et grice, ... sunt per dominos de capitulo deputati 1488 AKH VI 115; Controversias... occasione decime segetis ex grano grycze sive thatharca ex crescentis suscitatas atque ortas sopire et tollere... statuumis 1490 AKH VI 118. ~ *Pisarze uważali pewnie ten wyraz za laciński.*

(Grynszpan) Grunszpan, Grunszpon, Gryszpan 'śniedź, zielona patyna na miedzi, flos aeris viridis': Grunspan viride eris 1437 Rost nr 2836, *sim.* 1472 Rost nr 35; Grunspan simar 1464 Rost nr 4928; Griszpan zimiar 1478 Rost nr 1914; Vitrollum viride al. grispan ca 1500 JA IV 90.

Gryszpan *cf.* **Grynszpan**

Gryzienie 'morsus': gryzienie na sąmnieniu 'wyrzuty sumienia, conscientiae morsus, cruciatus': Gisch schą w zeli (*leg.* żeli 'żalu') grzechow dopuszczonich, bądą vczescheni otpuszenim gich, a to... zna ten, gen zaluge, eze nye ma grizyeny na sąmnyenyv XV *med. R* XXII 238.

Gryżć *formy*: *praes. ind. 1. sg.* gryżę 1466 R XXII 14; *3. sg.* gryzie XV *med. SKJ* I 53; *3. pl.* gryżą ca 1461—7 *Serm* 151r; ~ *fut. 3. sg. neutr.* będzie gryżć Rozm 585; ~ *praet. 3. pl. m.* gryżli 1471 MPKJ V 133; ~ *praes. pass. 3. sg. m.* bywa gryzion XV *p. post. R* XXV 173; ~ *condit. pass. 1. sg. f.* gryziona bych 1466 R XXII 16.

Znaczenia: 1. 'gryżć, kąsać, rodere, comedere': Te pungo gryszą 1466 R XXII 14; Rideo cum ferior gryzyona bych *ib.* 16; Griszø rodunt ~~ed~~ 1461—7 *Serm* 151r; A vermibus consumitur (*sc. cadaver*) bywa grizyon XV *p. post. R* XXV 173.

2. 'trapić, niepokoić, dręczyć, cruciare, mordere, sollicitare': Ny w czem mnye moyę szamnyenye nye grize (nihil enim mihi conscius sum I Cor 4, 4) XV *med. SKJ* I 53; Gyedly schą a. grisly po schierzv dissecabantur pre nimia ira et odio (audientes autem haec dissecabantur cordibus suis Act 7, 54) 1471 MPKJ V 133; Vnątrzne szamnyenye bądzye nass gryszcz Rozm 585.

Cf. **Ogryżć, Przegryżć, Zgryżć**

Grzać *formy: praes. ind. 3. sg. grzeje 1448 R XXIV 352, XV med. SKJ V 260; 3. pl. grzeją ca 1455 Dobr 325; ~ part. praes. act. adv. grzejąc Rozm 688; ~ inf. grzać XV ex. PF V 23; ~ praet. 3. sg. m. grzał Rozm 689.*

Znaczenie: 'calefacere': Grzege calefacit 1448 R XXIV 352; Mnye *listopadl dzeya, v ognya szą ludze grzeza ca 1455 Dobr 325; Grzacz calefacere XV ex. PF V 23; Sludzy... biskupow... staly v ognya grzezącz szye..., stal 10 Pyotr grzejącz s nymy (stabant autem servi... et calefaciebant se... et Petrus stans et calefaciens se Jo 18, 18) Rozm 688; Grzał szye Pyotr, bo zapomnyavschy mylosczy gorącza ostydwschy przy ku mylosczy *vsvego svyata, 15 aby szvoy zyvoth schoval Rozm 689; ~ Acz czy dzysza zymno twoye dzeczstwo, w myloszczy sze grzeze twoya duscha szwyatha fili dilectissime noli flere, si frigescit corporalis infancia, caritate tamen tua mens sancta [...] XV med. SKJ V 260. ~ Cf. **Rozgrzać się, Zagrzać się, Zgrzać, Zagrzewać.**

Grzanka 'kawalek chleba lub bulki specjalnie przypiekany, panis vel crustulum in particulis minutas fractum atque tostum': Granka tostum 1426 PF V 15; Pyssali szedzocz o dzeczbane pywa, grzanky gedzocz 1433—8 AKPr II s. XXXII; Grzanką crustulam (tolle... panes..., azymos et crustulam absque fermento, quae conspersa sit oleo Ex 29, 2) 1471 MPKJ V 19.

Grządka 'drządek (np. na wieszanie odzieży), pertica (e. g. vestes suspendendas apta)': Pertica vlg. grządka: ibi enim vestimentum tuum reponitur, nec ab igne, nec pluuiis, nec a vermibus destruetur XV med. R XXIV 367.

(Grzbiet) Chrbiet, Chrzebiet, Chrzebt, Chrzybiet, Grzebiet, Grzebt, Krzebiet, Krzebt *formy: n. sg. chrzybiet ca 1500 Erz 8; ~ g. sg. chrzebta Fl i Pul 67, 14; ~ ac. sg. chrbiet BZ Ex 33, 23, II Par 29, 6, Pul 68, 28. 80, 6. Ez 20; chrzybiet Rozm 701; chrzebt XV med. SKJ V 266; chrbiet Fl 68, 28, BZ Deut 33, 11; krzebiet 1478 Czrs s. LXXXVI; grzebt Rozm 750; grzebiet Rozm 710; ~ i. sg. chrbetem XV med. SKJ V 266, 1476 AKLit III 108; krzeptem Rozm 819; krzebietem Rozm 821; grzebietem Rozm 820; ~ l. sg. (na) chrzebcie Fl i Pul 65, 10. 128, 3; chrzybcie ca 1500 Erz 8; chrbiecie 1498 AGZ XV 360; grzebiecie Rozm 819.*

Znaczenie: 'tylna część tułowia od karku do krzyżów, plecy, dorsum, tergum': Poloszil ies zamoty na chrzepcze naszym (in dorso nostro) Fl 65, 10, *sim. Pul*; Poczmeni bōdzcze oczi gich, bichō ne widzeli, a chrzebet (*Pul*: chrzybet) gich

zawszdi zkrziw (dorsum eorum semper incurva) Fl 68, 28; Na chrzebcze (*Pul*: chrzepcze) mogem kowaly sō grzeszny (supra dorsum meum fabricaverunt peccatores) Fl 128, 3; Alle ty 5 wytargl gesz dvszø moyø, aby ne zghynala, porzvczyl za *chirzybet (*Pul*: chrbiet, SKJ V 266: chrzebth) twoy wszytky grzechy moge (proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea Is 38, 17) Fl Ez 11; Christus in cruce pendens, dorso, chrzebthem, pendebat ad orientem XV 10 med. SKJ V 266; Uszrzysz chrzybet moy (videbis posteriora mea), alye oblyczya mego wydzycz nye *boodzyesz moocz BZ Ex 33, 23; Ran chrzybet nyepriyaczol gego (percute dorsa inimicorum eius) BZ Deut 33, 11; Odwrocly twarzi ot stanu pana boga naszego y obrocly gemu chrzybet (praebuerunt dorsum) BZ II Par 29, 6; Chrzepem *dorstitenus 1476 AKLit III 108; Jaco ya nye sbil Mikolaya gwalthem 20 anym yemu zadal ozmy ran, czthyrzech synych za crzebyeth et czth(y)rzech othworzysthych, krwawich 1478 Czrs s. LXXXVI; Intulisti sibi violenter in capite ipsius quatuor vulnera cruenta al. krwave et quinque livida al. sznye in dorso 25 ipsius al. na chrzybeczye 1498 AGZ XV 360; Odwrocly od brzemyon chrzybet yego (divertit ab oneribus dorsum eius) Pul 80, 6; Chrzybyeth dorsum ca 1500 Erz 8; Ną chrzypczye garb gibbus ib.; A ony nathychmyast vzyavschy y (*leg. ji*) y zvyżaly yemv rācze opak na chrzybet Rozm 30 701; A vzryavschy rācze mylego Iesucrista y zvyżaly y opak na grzybyeth Rozm 710; Yego svyate rācze zvyżaly opak na grzebth Rozm 750; Czzyenye o tem, yako odvyazawschy y (*leg. ji*) y obrocly krzeptem ku slupv. Gdyz y tako 35 okruhnye... vbyczovaly na grzebyeczye..., odvyżaly gy od slupa a obroczyvschy gy grzebyetem ku slupv y vzyżaly yemv rācze opak Rozm 819—20; O tem, yako vtore byczovaly mylego Iesusza obroczyvschy gy krzebyetem Rozm 40 821; ~ Acz spacz bōdzcze medzi dwema zaco-noma, perze golōbe posrzebrzone a posladcowe chrzepta iego w bladosci zlota (si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae et posteriora dorsi eius in pallore auri) Fl 67, 14, *sim. Pul*.

(Grzbietowy) Chrzebtowy, Chrzybtowy 1. (*o skó-rach, de pellibus*) 'ze grzbietu pochodzący, de dorso detractus': Pelliceam bonam [...] aspergelinam al. vyewyorkovi, chrzeptovi 1461 ZapWarsz 50 nr 1015.

2. 'pozostający w związku z kręgosłupem, qui ad ossium spinam pertinet, qui spinae est': a. chrzybtowa kość 'kręgosłup, kość pacierzowa, spina': Spina czyerznye vel chrzyptovą kosc, 55

zylą vel łopątką *ca* 1500 *Erz* 8. ~ **b.** zwono chrzybtowe 'kręć kregosłupa, spondylus, vertebra': Svono chrzyptthove spondile *ca* 1500 *Erz* 8. ~ **c.** chrzybtowa zylą, zylą chrzebtowa 'rdzeń kregowy, mlecz pacierzowy, medulla spinalis': Obroczył yesm szye w ubostwe moyem, gdy szye skurecza zyla chrzeptowa (dum configitur spina, *Fl*: gdi se siydzę tarn) *Pul* 31, 4; Chrzyptowa zyla supina dorsi *XV p. post. PF* V 30; Spina czyerznye vel chrzyptową koscę, zylą vel łopątką *ca* 1500 *Erz* 8.

Grzebień *cf.* **Grzybień**

Grzebiet *cf.* **Grzbiet**

Grzebło 1. 'zgrzebło, żelazne narzędzie do czyszczenia i czyszczenia koni, strigilis, qua equi pecti ac purgari solent': Pro frigilibus *al.* *crzebła pro expedicione IV grossos 1393 *MMAe* XV 159; Emi strigile *al.* grzebło 1461 *AKH* XI 487; Schropą vel grzebło strigilis *ca* 1500 *Erz* 21.

2. 'ożóg, drewniane narzędzie do wygarniania żaru z pieca chlebowego, pertica, instrumentum ligneum, quo favilla ardens e furno verritur': Grzebło tractula 1437 *Wisł* nr 228, s. 89.

Grzebolucha *zool.* 'jaskółka brzegówka, *Cotyle riparia* Boie.': Grzebolucha standiola *ca* 1455 *JA* XIV 495.

Grzeboluszka *zool.* 'jaskółka brzegówka, *Cotyle riparia* Boie.': Grzeboluszka *al.* graboluch vel graboluszk ascalaphus 1457 *PF* V 14.

Grzebt *cf.* **Grzbiet**

Grzebyk 'gwoździć, kolek, clavus, baculus': Grzebicowe a. gozdziky saltus (aedificavit quoque domum saltus Libani centum cubitorum longitudinis et quinquaginta cubitorum latitudinis III Reg 7, 2) 1471 *MPKJ* V 44. ~ *Wyraz polski niezgodny z odpowiednim miejscem Biblii: do dwuznacznego goździk 'mały las; mały gwoździć' dodał kopista mamotrektu wyraz grzebyk, synonim 'malego gwoździa', gdy w Biblii chodzi o 'las'.*

Grzech *formy: n. sg.* grzech *Fl* i *Pul* 9, 38, 50, 4, *XV in.* R XXIV 70, *etc.*; grzek *XV med. SKJ* I 53; ~ *g. sg.* grzecha *Kśw* cr 20, *Gn* 14b, 172a, 184b, *gl.* 70b, *Fl* I Prol 13, 31, 2, *Fl* i *Pul* 18, 14, 50, 3, *Dek* I 7, V 4, *ca* 1420 R XXIV 83, 1424 *Msza* III s. 63, *sim.* VI, VII, *Sul* 44, 53, *Gloger, etc.*; grzechu *Gn* *gl.* 70b, *ap.* 1b, 2a, *Dek* I 6, 8, II 1, 3, III 2—8, 10—18, 20, 22, 25—31, V 1—3, VI, 1413—4 *Msza* I s. 263, *sim.* VIII, 1438 R XXII 351, *Sul* 42, *XV p. pr. PF* IV 615, *XV med. R* XXV 159, *XV med. SKJ* I 83, 100, *BZ* Gen 50, 17, *etc.*; ~ *d. sg.* grzechu *XV med. SKJ* I 100, *BZ* III Reg 21, 22, 22, 53, IV Reg 17, 21, *Dział* 1, *SkargaWroc* w. 37, *Rozm* 195, 631; grzechowi *Fl* i *Pul* 24, 12,

XV med. SKJ I 100, *XV med. Zab* 524, *BZ* Lev 5, 3, Tob 4, 6, *MW* 13a, *Rozm* 198, 473, 611; ~ *ac. sg.* grzech *Fl* i *Pul* 37, 19, *ca* 1420 R XXIV 86, *Sul* 53, 87, *etc.*; ~ *i. sg.* grzechem 1484 *Reg* 724, *XV p. post. BiblWarsz* 1866 I 316, *XV ex. PF* V 103; ~ *l. sg.* (w) grzesze *Sul* 69, *XV med. R* XXII 243, *XV med. SKJ* I 93, *BZ* Num 27, 3, Jos 7, 15, IV Reg 14, 6, I Esdr 9, 15, II Esdr 8, 77, *Pul* 31, 2, *Rozm* 44, 182, 289, 423, 472, 550, 629, 690; grzechu *Gn* 172a, 1413—4 *JA* XIV 502, *ca* 1428 *PF* I 496, 1444 *PF* V 37, *XV p. pr. R* XVI 323, *XV med. R* XXII 243, *OrtKal* 143, *OrtMac* 71, *De morte* w. 264, *XV p. post. PF* I 201, *Rozm* 585; ~ *n. pl.* grzechy *Fl* i *Pul* 31, 1, *Sul* 42, 1471 *MPKJ* V 133, *Rozm* 293, 830; ~ *g. pl.* grzechow *Kśw* cr 3, 20, *Gn* 14a, 14b, 175b, *Fl* I Prol 7, *Fl* i *Pul* 24, 7, *etc.*; ~ *d. pl.* grzechom *Gn* *ap.* 1a, *Fl* i *Pul* 77, 42, 78, 9, *Wierzę* 4—7, 14, 17, 18, *Bogur* F, *ca* 1420 R XXIV 81, *etc.*; ~ *ac. pl.* grzechy *Kśw* cr 17, *Gn* 11a, 14b, 172b, *Fl* i *Pul* 84, 2, *Spow* 3, 5, 6, *ca* 1420 R XXIV 79, *etc.*; ~ *i. pl.* grzechy *Kśw* cr 13, 18, *Gn* 175b, *Spow* 1, 5, 6, *BZ* Tob 3, 3, *Pul* 64, 3, *Naw* 141; ~ *l. pl.* (w) grzeszech *Kśw* br 13, bv 3, *Gn* 14a, *Fl* i *Pul* 67, 23, 140, 4, *Sul* 9, *BZ* Jos 6, 18, III Reg 15, 26, 16, 19, 1475 R XXV 127, *SkargaPloc* w. 56, *Rozm* 663; grzechoch *BZ* III Reg 15, 3, IV Reg 17, 22, *MW* 100a, *Rozm* 472.

Znaczenia: 1. 'przekroczenie przepisów, legis violatio, crimen, peccatum, delictum, vitium, culpa': **a. religijno-etycznych:** Spocy sę, gis sę v gresch zapecclaiō *Kśw* br 13, *sim. ib.* bv 3; Sbauī l<ud svoj od> uelikiĥ grechow *Kśw* cr 3; Znamonuię sę si<rce> tajnymi grehy scalano *Kśw* cr 13; Za grehi *Kśw* cr 17; Ktorimy grehi tuorcha suego na gnęw pouabil *Kśw* cr 18; Sirce ięgo ięmu doracy, yzbi greha ostal, suogih grechow sirdecne zaloual *Kśw* cr 20; *Dagny chwałō... Xpoui... proszōcz go, abi... nasze grechy othpuszczyl nam *Gn* 11a; Bichom *szō nauczyly svich grzech(h)of spouedacz *Gn* 14a, *sim. ib.* 14b, 175b; Isbichom szō f nasich *grzechoch oczuczyly *Gn* 14a; A gednocz szō gest on swich g<rz>echof byl spouedzal *Gn* 14a; Ysze szō gest ona vele grechof bila dopuscyla *Gn* 14b; Maria Magdolana gest szō ona bila g<rz>echa dopuscila *Gn* 14b; A sfwe grzechy gest ona... bila pouedala *Gn* 14b; Varugmis szō g<rz>echa *Gn* 172a; Sdruczmy szebe (*leg. z siebie*) starō skorō, tocz gest stare grzechy *Gn* 172b; Abiscze go vy... grzechy vōcze ne *gnoualy *Gn* 175b; Abichom my... Xpoui... presz grzecha tako sluszyly *Gn* 184 b; Gdiscy... Xc cloueka czudne stwoczy, tymcy sę richle

grechu dopuscy excedunt contra deum in peccando *Gn* gl. 70b; Racz nam dacz... grzechom odpuszczenie *Gn* ap. 1a; Prosczye pana boga za nyewyasthy..., aby em (*leg. jem*)... raczyl dacz porodycz przesz grzechv y przesz nyemoczy *Gn* ap. 1b; Ode wszech grzechow trozka iest (ab omnibus peccatis cura est) *Fl* I Prol 7; Ne mosze grzecha strogicz (non potest crimen operari) *ib.* 13; Szukan bødze grzech iego (quaeretur peccatum illius), a ne nalezon bødze *Fl* 9, 38, *sim. Pul*; Ocziszczon bødø od grzecha silnego (a delicto maximo) *Fl* 18, 14, *sim. Pul*; Grzechow mlodosci moiey... ne pomny (delicta iuventutis meae... ne memineris) *Fl* 24, 7, *sim. Pul*; Gospodne, smilujesz se grzechowi memu (peccato meo) *Fl* 24, 12, *sim. Pul*; Blogoslawni..., gichsze pocriczi sø grzechi (quorum tecta sunt peccata) *Fl* 31, 1, *sim. Pul*; Blogoslawni møsz, iemusze ne poloszil bog grzecha (cui non imputavit dominus peccatum, *Pul*: yegosz nye wynawal bog w grzesze) *Fl* 31, 2; Mislicz bødø za moy grzech (pro peccato meo) *Fl* 37, 19, *sim. Pul*; Od grzecha mego (a peccato meo) oczisci me, bo... grzech moy (peccatum meum) przeciwo mne iest zawszdi *Fl* 50, 3—4, *sim. Pul*, *KartŚwidz*; Bog zlame... wirzch wlosa chodzøczich w grzeszech swogich (in delictis suis) *Fl* 67, 23, *sim. Pul*; *Slutuioczi bødze grzechom gich (peccatis eorum) *Fl* 77, 42, *sim. Pul*; Milosziw bødz grzechom naszim (peccatis nostris) *Fl* 78, 9, *sim. Pul*; Zakril ies wszistky grzechi gich (omnia peccata eorum) *Fl* 84, 2, *sim. Pul*; Ne spuszczy sercza mego we slowa lychoty na omolwene wymolw<ieni>a grzesznich w grzeszech (in peccatis) *Fl* 140, 4, *sim. Pul*; Werzø w... othpwszczene grzechow (credo in... remissionem peccatorum, *Wierzę* 4—7. 14. 17. 18: grzechom, 11: *gizechey, 16: *grzechum) *Wierzę* 1. 3. 8—10. 12; Czøstom si<e> ne gneual mich grzechow, czosm sse gich dopuszczil *Spow* 2; Davam szya vynyen bogv *wszechmogocemv s piaczny szmyslow czyla mego grzesznego, czom szgrzessyl... czvdze grzechy *opravyayvcz *Spow* 3. 5; Jusz nam czas... grzechow (*Bogur* F: grzechom) szy<ę> kayaczy *Bogur* C—E; Szcruszone a bolene za grzechi *ca* 1420 *R* XXIV 79; Othpuszczene grzechom w milego Jhesu *ib.* 81; Day..., aby... od grzecha (*Msza* I. VIII: grzechu) bylybychoom wolny (a peccato simus semper liberi) 1424 *Msza* III s. 63, *sim. VI. VII*; Grzechow excessus *ca* 1428 *PF* I 489; Godw<j>my nye... w quaszye szluszczu y grzechu (in fermento malitiae et nequitiae I Cor 5, 8) 1438 *R* XXII 351; Sz przyczyni grzechu exigentibus culpis XV *p. pr. PF* IV 615; Nyczs nye

oslepy richley iako nyczystota..., aczby teesz kromye grzecha sye stalo *Gloger*; Gisch schå w zeli grzechow dopuszczonich, bådå vczescheni odpuszczeniem gich XV *med. R* XXII 238; Grzechom kåblanye gest proznowane *ib.* 241; Czwarthe gest twardosz pokuti za grzechi strogienye *ib.*; Czlowyek boga wydzecz any gego prawdi rozumycz nye moze, gen gest w grzesche *ib.* 243; Quid iubet seu vult pater noster, ut a peccatis mox destitamus... vlg. abychoom grzechow *nyatychmyasth ostaly *ib.* 321; Vynna grzechu rea culpe XV *med. R* XXV 159; A wschakoz w tem nye yestem vsprawyedlywyon, bo sznadz moze bycz we mnye grzek (*R* XXV 163: grzech) non ideo me iustum puto, quia in me potest esse peccatum, quod nescio XV *med. SKJ* I 53; Grzechom vmarwschy, zywmy podlug Cristusza, yen nasz od grzechv vsprawyedlywyl peccatis mortui, iusticie viuamus, cuius liuore sanati estis (I Pet 2, 24) *ib.* 83; Genze gest vmarl grzechowy na krzyszv, yvz vsprawyedlywyon gest od grzechv qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato (Rom 6, 7) *ib.* 100; Paknyå aczeszmy vmarly grzechv yaco Cristus si ita mortui sumus peccato sicut et Cristus (si autem mortui sumus cum Christo Rom 6,8) *ib.*; Wspomynacz na grzech memorari culpam XV *med. SKJ* V 266; Sextum peccatum est contra spiritum sanctum finalis penitencia, id est nye przeståcz grzecha asz do szmyrczy XV *med. ZasWyd* 255v; Sklonyenye kv grzechowy fomes peccati XV *med. Zab* 524; Vbacz grzechow sziedm bycz... Czlowiek ty grzechy pelnyaczy bogv iest barzo smyerdzåci *ca* 1450 *PamLit* IX 319; Abi zapomnyal sgrzeszenya... a grzechu y sloszczy (peccati atque malitiae) *BZ* Gen 50, 17; Podlyøsze grzechowy (subiacebit delicto) *BZ* Lev 5, 3; Ale w swem grzesze vmarl iest (in peccato suo mortuus est) *BZ* Num 27, 3, *sim. ib.* IV Reg 14, 6; Wszistczy stanowye israhelsci nye *bødø w grzeszech zasmøczeni (sub peccato sint atque turbentur) *BZ* Jos 6, 18; Ktorisz kole w tem grzesze nalezon bødze (in hoc facinore fuerit deprehensus), spalon bødze ognym *ib.* 7, 15; Chodzil po wszech grzechoch (in omnibus peccatis) oczcza swego *BZ* III Reg 15, 3; Chodzil... po grzeszech gego (in peccatis eius) *ib.* 15, 26; Vmarl w swich grzeszech (in peccatis suis) *ib.* 16, 19; Ku grzechusz przywyodl Israhel (peccare fecisti Israel) *ib.* 21, 22, *sim. ib.* 22, 53. IV Reg 17, 21; Y chodzily sinowye israhelsci we wszelkich grzechoch (in universis peccatis) Ieroboamowich *BZ* IV Reg 17, 22; Przed tobø gesmi w grzesze naszym (in delicto nostro) *BZ* I Esdr 9, 15, *sim. ib.* II Esdr 8, 77; Boze moy,

... nye mscy syø nad mimy grzechi (de peccatis meis) *BZ Tob 3, 3*; A chovay syø, abi grzechovy nygdì nye pozwoył (et cave, ne aliquando peccato consentias) *ib. 4, 6*; Panye, ... sbaw mya... od wszech slosczy grzechow moych (ab omnibus iniquitatibus meis) 1456 *Msza VI s. 264*; Ale przyrodzenye czlowieczye rychley syø sklony... kv grzechv (naturaque humana facilius labitur ad delicta), nysz... kv bogv *Dzial 1*; Grechow viciorum 1461—7 *Serm⁷ 90r*; Ot neczistosci grzechow a contagio *ib. 92 r*; Yasz sze oczyszcziwszy ot grzechow que se purificauit a viciis *ib. 93r*; W woni a lubosci tego *grzechø in fetore *ib. 97v*; W grzechv szya luczkyem kocham *De morte w. 264*; Grzech pyaculum (quia nunquam tantum nefas, et tam grande piaculum factum est in Israel Jud 20, 6) 1471 *MPKJ V 34*; Oschiadly nasch grzechy circumstans, i. e. ex omnibus partibus stans (Hebr 12, 1) *ib. 133*; Jan... gy... zlosthliwimi slowmi omovil, vpadaioø w grzech włączanya (*leg. uwłączania*) 1474 *Zab 540*; W grzesech szywącz peccatrice vivens 1475 *R XXV 127*; Raczi, panie, tego dnya przez grzechu nas zachowacz *MW 11a*; Jam spał w grzechoch y.trwał w zloszczach *MW 100a*; Grzechi (*Fl: dopuszczena*) kto zrozumye (delicta quis intelligit)? *Pul 18, 13*; Kristus przez grzecha za grzeszne sødzon *Pul 50 arg.*; Nad grzechy naszszymy (*Fl: ne w miłoszczach naszych*) ty szye smyluyesz (impietatibus nostris tu propitiaberis) *Pul 64, 3*; Y napomyna wszystek lyud wyerny grzechom rozdrzeszony *Pul 117 arg.*; Cantica... Ezechiela proroka o pokutuyøczych grzech *Pul Ez arg.*; A thy mnye..., na dvschy y na czyelye pokalaney grzechy, szyna thwego mylosznego raczył dacz *Naw 141*; O duszco, ... tanyesz szya dyablv przedala, yszesz szya w grzeszech kochala (*SkargaWroc w. 37: gdysz kv grzechv vola zła brala*) *SkargaPloc w. 56*; Gdy grzech panował wasz cum enim servi essetis peccati *XV p. post. AKH VI 445*; Grzechem uszscaradzony vicio deformatus *XV p. post. BibliWarsz 1866 I 316*; Za szwe grzechi pyekło kupa *XV ex. MacDod 136*; Szklon vszy mylosyerdzya tvego..., aby raczył mnye vvyącz sz grzechv koszdego *XV ex. SKJ I 151*; Maria Magdalena..., gdi grzechów ostala, boza myloscz otrzymala *ib. 152*; Maria, ... modł sza za moye grzechy *XV ex. Zab 215*; Dzyeczyą krzyczalo, za grzechy luczskye plakalo *De nativ w. 30*; Magdalena noski (*leg. nozki*) boskie czalowala, ... bo v nych grzechom odpvszenie wzięła *ca 1500 SIOcc XII 163*; Thacz (*sc. dziewica*) ... nye bådzye pokalyana zadnym zakalem grzecha *Rozm 3*; Była... vyelyką nyeprzya-

czyolka wschem grzechom (vitiolum omnium fuit inimica) *Rozm 18*; Przyvyedly nasz, sve dzyeczy, kv grzechv, a przeto ya chczyalem szye tego grzecha chovacz nyevnyen (per transgressionem suam peccatum inducentes, ab hoc autem me peccato volebam temperare) *Rozm 34—5*; Zastarzał szye v grzesche *Rozm 44*; Ny yednego znamyenya grzechv nye vkazalo szye na nyey *Rozm 59*; Acz yest ve mnye ktory zakal albo ktory grzech? *Rozm 60*; Bo ye vvodzysch v grzech (nam seducis ipsos in delictum) *Rozm 137*; A nalyezonly v ktorem grzesche (in peccatis), odpådzyly od szyebye *Rozm 182*; Dyabel chodzył kvschącz, azaby y mogł naklonycz kv grzechv (si posset eum deiicere in peccatum) *Rozm 195*; Mnymayącz, yschyby szye przyklonył boyasznya kv grzechovy (timore mortis putans eum deiicere) *Rozm 198*; Vmarlych, czvsch w grzesze (in peccatis scilicet), nyechay po-grzeszcz ych vmarle *Rozm 289*; Odpvszczony bådzye tvoye grzechy (dimittuntur tibi peccata tua *Mat 9, 5*) *Rozm 293*; Kapłany sobothy v kosczyelye sobotą poruszą, a są przez grzecha (sine crimine sunt *Mat 12, 5*)? *Rozm 325*; Syn czlovyeczy... zbyerze wschytky grzechy (colligent... omnia scandala *Mat 13, 41*) y wschytky lychothy *Rozm 341*; V grzeschezsz szye wschystek vrodzył (in peccatis natus es totus *Jo 9, 34*) *Rozm 423*; Byszye byly slyepy, ny myelybysczye grzecha (non haberetis peccatum *Jo 9, 41*) *Rozm 425*; Ktory myedzy vamy yest przez grzechv (sine peccato *Jo 8, 7*) *Rozm 465*; Vy schvkaczye myą vbycz, a vaschem (*leg. w waszem*) grzesche zemrzeczye (in peccato vestro moriemini *Jo 8, 21*) *Rozm 472*; Zemrzeczye vasych (*leg. w waszych*) grzechoch, bo nye bådzyeczyely vyerzycz, yzem ya, vmrzeczye vasychym (*leg. w waszym*) grzesze (moriemini in peccatis vestris, ... moriemini in peccato vestro *Jo 8, 24*) *Rozm 472*; Vschelky, ktory sluzy grzechovy, ten yest sluga grzecha (omnis, qui facit peccatum, servus est peccati *Jo 8, 34*) *Rozm 473*; Iudaschv, ... yest grzech ossobny..., to yest lakomstvo a skåposcz *Rozm 515*; Nykt ny ma zyavyacz grzecha tayemnego svego blyznego *Rozm 549*; Iudaschv, ... thy yesz v czyemnosczy grzechow polozon... Czemu czyaskosczy tvego grzecha nye obaczysch..., a posnany v grzesche sromacz szye nye chczesch? *Rozm 550*; Yen czyebye odkupycz przyschedł przedanego w grzech *Rozm 550*; Kristus byl przez yadu grzecha y *zsgloby *Rozm 603*; Svavolya... vschemv grzechovy yest poczathek *Rozm 611*; O zakamyely v grzesche! *Rozm 629*; Roznoscz yest myedzy drogą ku bogv, a myedzy drogą ku

grzechu... Droga ku grzechu jest nyektore vpadnyenye *Rozm* 631; Yvz barzo zakamyely v <g>rzeszech *Rozm* 663; Bo <k>to lezy v grzesche, daye pomnozenye grzechom, alboz kto malych grzechov czeka, vpadnye vyatšsche (*leg.* w więtsze) *Rozm* 690; O kxyaza zlosczyve, pelne grzechov y vschytkey lychothy! *Rozm* 727; Sluchajczye... synovye grzecha! *Rozm* 740; To czynyl nye prze myloscz bozą, alye prze czas-koscz grzecha *Rozm* 759; Baranek bozy... przyal na szye grzechy svyeczke *Rozm* 802; Prze odpuszczenye grzechow jest czyrpyal, ktore grzechy czlovyeka... kolyacz vyaczey nyzly czyrnye *Rozm* 830; ~ grzech cielesny, cielestny, cielny, nieczysty, niemy, smyslly, sprosny, szkarady 'naruszenie przepisów etyki seksualnej, crimen incesti': Fsakocz sō celnego grecha nigdy ne gest dopusciła et tamen peccatum non commisit *Gn* gl. 70b; Nye stroy grzechu (*Dek* I 7. V 4; grzecha, III 1: chrzecha) nyczysthego (*Dek* VI: grzechu czelesznego) *Dek* I 6. 8. II 1. 3. III 2—8. 10—18. 20. 22. 25—31. V 1—3; Czom szgrzeszyl pyaczya szmyszlynymy grzechy mego grzesznego czyala *Spow* 6; Na sycerza wiczyszczenye czworga trzeba: napyrwe czasdi grzech czyelny y duschni wyerną spowedyzją wirzuczic *XV med.* R XXII 243; Grzechom celestnym peccatis carnalibus (exhibuistis membra vestra servire immunditiae *Rom* 6, 19) *XV med.* SKJ I 101; Ktos bi spal sz nyewyastō swō, oba vmrzeta, boszta grzech skaradi vcinila (quia scelus operati sunt) *BZ Lev* 20, 12; Grzech sproschny scelus, grzech nyemy nephas (qui supra uxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est. Vivus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri *Lev* 20, 14) 1471 *MPKJ* V 23; Ya czyebye chlyebye zywy... przyyala, yzbych szye vyaczey nyczystym grzechom nye vzdawala *Naw* 102; ~ 'perwersyjne naruszenie etyki seksualnej, crimen incesti, quod contra naturam est': Ktos bi spal z samczem slōczenim zenskim, oba vcinilasta nyemy grzech (uterque operatus est nefas) *BZ Lev* 20, 13; ~ grzech ciężki, śmiertelny, śmiertny: Alle kako my ten tho boszy dar chouamy, gdis szō smerthnego grzecha dopuszczamy *Gn* 172a; Prosz pana boga..., ysby nasz... raczyl zachowacz od... grzechv szmyerthelnego *Gn* ap. 2a; Szpowadami szō..., yszeszmi szgrzeszili szedmō szmerthnimi grzechi *Spow* 1. 5. 6; Kaiō sse teze, izem sse dopuszczil sedm smertnich grzechow *Spow* 2—4; Proszta svego stvorzyczyela,... yszby mya nye ssvdzyl podlvg mych slōsyc y czyaskych grzechow (*Spow* 5: czyanszkoszczy grzechow) *Spow* 3; Ny geden

grzeschni, gen gest w smyertnem grzechu, nye gest spocoyni *XV med.* R XXII 243; Przecziwo calisdey (*sc.* rzeczy) grzech smyertni ossobnye boyuge *ib.* 248; W grzesche w szmerthnem manet in morte (I Jo 3, 14) *XV med.* SKJ I 93; Abi nye cinili grzecha smyertelnego (nec committant peccatum mortiferum) *BZ* Num 18, 22; Raczi dacz, abi w ten dzen... ku zadnemu nye sklonilibiszmi se szmiertelnemu grzechowi *MW* 13a; Braczya... nye ssą povynny tho dzyelaczi pod smyerthelnym grzechem (ad mortalem culpam) 1484 *Reg* 724; Szycz nasz od grzechv szmyerthelnego *Naw* 157; Pylaczye, ... ktory mnye tobye podal, vyatšchy smyerthny grzech ma (maius peccatum habet *Jo* 19, 11), ale thy tez prav bycz nye mozesch, aby grzecha nye myal... Grzech masch ssmyertny *Rozm* 847; ~ grzech głowny: Pyrwszy pycha jest grzech głowny ca 1500 *SIOcc* XII 159; ~ grzech pir(z)worodny, pirwy, przyrodzony: *Wznōthrzni grzech peccatum originale *XV in.* R XXIV 70; Prze przyrodzonego grzecha ca 1420 *R* XXIV 83; Pirzuorodni grzech peccatum originale 1444 *R* XXIII 308; Falschywye, nyedobrze mowya, ktorzy czudną panną maza pyrwym grzechem nye zmazaną *XV ex.* PF V 103; Dzyevycza Marya v zyvoczye svey mathky byla posvyaczona y oczyszczona przez dvcha svyatego od przyrodzonego grzechu (ab originali peccato)... Dvch svyathy... osvyczyl ją a tako oczyszczyl od pyrvorodnego y nyczystego grzechv (a contagiis et originali peccato) *Rozm* 9; Bom szye narodzyl prze grzechv pyrvorodnego (ego sum absque labe natus) rodzaya czlovyeczego *Rozm* 167; ~ grzech powszechny, powszedni: Davam szyę vynyen panv bogv mylemv ze vszythkych grzechow mogych szmyerthelnym, powszednym, yawnym, thayemnym, zapamyanthalym *Spow* 5. 6; Sz malych, powszechnym grzechow nypowszechnym *XV p. post.* PF III 287; ~ grzech zakonny, żydowski 'grzech przeciwko prawu żydowskiemu': Grzech yego (*sc.* Jezusa) nye yesth żydovsky, ... ale yego grzech yest znamyenyty, bo szye krolem czyny *Rozm* 774; Gdyz gy pomavyaczye o grzech zakonny, yzby szye synem bozym czynyl..., vezmyczy(e)sch y vy, vkrzyzvychezesh y podlug zakona vaschego *Rozm* 790. **b.** prawnych 'przestępstwo, zbrodnia, crimen, scelus': Myanowane zachoczze w grzeszchech nye ma myesczca (nominatio in delictis non vendicat sibi locum) *Sul* 9; Czastokroc... slōsthnycow grzechy ostaya nye pomsczone (maleficorum crimina remanent impunita) *Sul* 42; Vstawamy, aby obwyeny s grzechv zaszyenya (accusati de crimine incendii)... s prawą

...czagnyeny bily *ib.*; Gdiby kthori rycerzs..., gemvsz kthora vyna slodzeyska nygdi nye byla w sządze rvszona, s grzecha slodzeyskego alybo lotrowskego byl obvynon (de crimine furti aut latrocinii accusetur), slvszne bącz gemv... vlostną przyszągą... sąż oczyszczicz *Sul* 44; Prawo... brathoglowstwo y gynsze ykrvthne grzechy cząsko niszczy (lex... saeva crimina graviter puniat) *Sul* 49; Gdysz slodzeystwa... prze wyelgosc grzecha (*Dzial* 45: dla wyyny) a prze szadanye alybo ląkanye mąky za grzech dopvszony vlozoney przez slostnyky... nyegdy... skrytha bywayą (furta... propter saevitatem criminis et... formidationem poenae pro delicto commisso opponendae... occultantur) *Sul* 53; Nyszlyby oczecz sz vyny synowey... vczastny[a]czą ('uczestnicząc') w grzesze ganyebnem (*Dzial* 60: w... zlem vczynkv) byl vidan (participando in crimine, criminose delatus),... nye moglby sąż oczyszczicz *Sul* 69; Gdi xanzan... pomstą vesmą za gych grzech (princeps... super eo sumeret aliquam vindictam) *Sul* 87; Grzech crimen *ca* 1500 *Erz* 21; ~ Noxa id est mortalis culpa sev pax fracta vlg. glowny grzech *OrtCel* 8, *sim. OrtLel* 234; Glowny grzech noxa *OrtZab* 529.

2. *wyrażenia przysłówkowe*: po grzechu, przez grzech 'niestety, na nieszczęście, proh dolor': Alle szø ga po grzechu tego barszo bogø, yszesmy iusz ten tho dar fszythczy straczyly *Gn* 172a; Po grzechv proh dolor 1413—4 *JA* XIV 502; Proh dolor vlg. przesz grzech *ca* 1420 *R* XXIV 86; Po grzechu proch dolor *ca* 1428 *PF* I 496; Wem, eze wele milich ymasch, a po grzechu na mya nicz nye dbasz 1444 *PF* V 37; Po grzechv proch dolor *XV p. pr. R* XVI 323; Vląkla szye tą pany... y szaszmaczyła szyą, a w them szmathku... y po grzechu nyepamyatale rzekła ta pany na vczechą temv gosczowy *OrtKal* 143, *sim. OrtMac* 71; Mali Christiani multo gravius punientur *pąndą karany a po *crzechu y potampyeny *XV p. post. PF* I 201; Po grzechv <w>yaczey prze ymyenyego svyata czynimy, nyzly prze zakon albo prze zbavyeny *Rozm* 585.

Grzechowy 'pozostający w związku z grzechem, dotyczący grzechu, qui fit per crimina': a. w sensie religijno-etycznym: Bo othplatha grzechowa vyezna szmyerch stipendia autem peccati mors *XV p. post. AKH* VI 445; ~ b. w sensie prawnym: Vstawyamy, aby kylkokrocw w sządze o rzeczy sloscopywe, grzechowe (in causis criminalibus)... kto bądąc poswan pana swego... pomyeny, yszby tho vczynil tego kaszną, ... poszwany volen ma othydz... Tho vstawyeny yvsze slo-

zono gest y oprawy <o>no... vyszszey poth rvbrią o poszwych, geno tilko o dlvsznych rzeczach, a czso sąż sromothy grzechowey nye tyczą, moze bycz dzirzano *Sul* 66.

5 **Grzemieć** *cf. Grzmieć*

Grzemienie *cf. Grzmienie*

Grzeszać 'przekraczać przepisy religijno-etyczne, grzeszyć, leges violare, peccare': Grzeschacz, przestampacz prevaricari (noli praevaricari in amicum pecuniam differentem, neque fratrem... auro spreveris *Ecclus* 7, 20) 1471 *MPKJ* V 79.

10 **Grzeszen** *cf. Grzeszny*

Grzeszenie 'peccatum, peccati periculum': On nye da vpasszcz szerczu memu w myszly nye-rzadnye, nogam mem w grzeszenye *MW* 89b.

15 **Grzeszni** *cf. Grzeszny*

Grzesznica *formy*: *n. sg.* grzesznica *Naw* 118, *Rozm* 319; ~ *d. sg.* grzesznicy *Gloger*; ~ *ac. sg.* grzesznicę *Naw* 36.

20 *Znaczenie*: 'peccatrix, quae crimen admittit': Ya wøczy dowierzaam pokorney grzesznicyz, nyz pyszneey dzewcze *Gloger*; Badz wolya thwa, yzby... zbawyla mnye grzeschnyca od wschego slego *Naw* 36; Yesu Criste,... przyyay my thego, aby ch ya grzeschna grzeschnyca mogła przyacz czyebye *Naw* 118; By to byl propheta, vye-dzyalby zapravdą, ktora to yest nyevyasta, ktora szye go tyka, bo yest grzeschnyca (quia peccatrix est *Luc* 7, 39) *Rozm* 319; ~ grzesznica jawna 'grzesznica powszechnie znana, peccatrix communis, quae manifeste peccat': Tako nye-vyasta, ktora yest byla grzesnyca yavna v mye-szye (quae erat in civitate peccatrix *Luc* 7, 37), wzyedyzawschy, yze myly Iesus szyedzy za sto-lem y (*pro u*) *Symvna*,... począła lzamy yego svyate nogy vmyvacz *Rozm* 319.

Grzesznik *formy*: *n. sg.* grzesznik *Kśw* bv 3, *Fl* i *Pul* 9, 16, 36, 10, 1471 *MPKJ* V 68, 133, *Pul* 9, 25, 36, 22, 38, 2, *Rozm* 308; ~ *g. sg.* grzesznika *Rozm* 406; ~ *n. pl.* grzesznicy *Kśw* br 10, *Fl* 1, 6, *Fl* i *Pul* 10, 2, 57, 3, 1471 *MPKJ* V 131, *MW* 35a, *Pul* 9, 18, etc.; ~ *g. pl.* grzesznikow *Fl* 3, 7, *Fl* i *Pul* 7, 10, 36, 42, 83, 11, *MW* 27a, *Rozm* 294, 317, 405; ~ *d. pl.* grzesznikom *ca* 1500 *SprTNW* V 9; ~ *ac. pl.* grzeszniki *Fl* i *Pul* 118, 53, *BZ* I *Reg* 15, 18, *MW* 38b, *Pul* 10, 7, *XV ex. SKJ* I 144, 145; ~ *v. pl.* grzesznicy *XV ex. PF* V 104, *ca* 1500 *SprTNW* V 9; ~ *i. pl.* grzeszniki *Pul* 27, 3, *ca* 1500 *SprTNW* V 18.

50 *Znaczenie*: 'peccator, qui crimina ac scelera admittit': Moui <bog> vsemogocy: Vstan, po-cazuio, iz sø gresnicy ctuoracy *Kśw* br 10; Gresnik <w grzeszech za>peclony jesc iako klodnik u cemnicy scouany *Kśw* bv 3; Prz<e>to ne wztaiø nemilosciwy w sødze, any grzesznicy

(*Pul*: grzeszny) w radze prawich (neque peccatores in concilio iustorum) *Fl* 1, 6; Zǫbi grzesznicow (*Pul*: grzesznych) starl ies (dentes peccatorum contrivisti) *Fl* 3, 7; Skonczay se zgloba grzesznicow (consumetur nequitia peccatorum) *Fl* 7, 10, *sim. Pul*; W uczinkoch rǫku swoiu polapon iest grzesznik (comprehensus est peccator) *Fl* 9, 16, *sim. Pul*; Bo owa grzesznicy *naczoǳnoli sǫ łocziszcze swoje (ecce peccatores intenderunt arcum) *Fl* 10, 2; I ieszcze matulko, esz ne badze grzesznik (et non erit peccator) *Fl* 36, 10, *sim. Pul*; I pomosze gim gospodzin, y wiwoli ie, y wyime ie od grzesznicow (a peccatoribus) *Fl* 36, 42, *sim. Pul*; Oddalili sǫ se grzesznicy od porodzena (alienati sunt peccatores a vulva) *Fl* 57, 3, *sim. Pul*; Wibral iesm odrzucon bicz w domu boga mego wǫczy, nisz bidlicz w przebitczach grzesznicow (in tabernaculis peccatorum) *Fl* 83, 11, *sim. Pul*; Pomdlene trzymalo myǫ sa grzeszyny (pro peccatoribus) zostayǳe zakona twego *Fl* 118, 53, *sim. Pul*; Gydzi a zbyg grzeszyny Amalechyske (interfice peccatores Amalec) *BZ* I Reg 15, 18; Grzeschnik pestilens (non amat pestilens eum, qui se corripit, nec ad sapientes graditur *Prov* 15, 12) 1471 *MPKJ* V 68; Schilny grzeszyny scelesti (erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemii, ... ingrati, scelesti II *Tim* 3, 2) *ib.* 131; Grzeschnik (*war. lub.*: grzeszyk lakotny) profanus (ne quis fornicator, aut profanus ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua *Hebr* 12, 16) *ib.* 133; Powrozi grzeszynyw opletly sǫ mnie (funes peccatorum circumplexi sunt me *Psal* 118, 61) *MW* 27a; Mnye oczekowali grzeszyny (me expectaverunt peccatores *Psal* 118, 95) *MW* 35a; I za przestampcze myalem wszitki grzeszniki zemie (praevaricantes reputavi omnes peccatores terrae *Psal* 118, 119) *MW* 38b; Obroczeny bǳą grzeszyny (*Fl*: grzeszni) w pyekyel (convertantur peccatores in infernum) *Pul* 9, 18; Rozgnyewal boga grzeszyk (exacerbavit dominum peccator, *Fl*: grzeszni) *Pul* 9, 25; Dszdzycz bǳyze na grzeszyny (super peccatores, *Fl*: na grzeszne) szydlo *Pul* 10, 7; By nye yednako mye dal z grzeszyny (cum peccatoribus, *Fl*: s grzesznimi) *Pul* 27, 3; Myecz wygyęly grzeszyny (gladium evaginaverunt peccatores, *Fl*: grzeszny) *Pul* 36, 14; Bo grzeszyny zagynǳ (quia peccatores peribunt) *Pul* 36, 20; Zayem wezmye grzeszyk (mutuabitur peccator, *Fl*: grzeszni), a nye zaplacy *Pul* 36, 22; Gdy zgynǳ grzeszyny (cum perierint peccatores, *Fl*: grzeszny), vsrzišz *Pul* 36, 36; Polozyl yesm strozǳ vstam moyim, gdy jest byl grzeszyk (*Fl*: grzeszni) przeczywo

mnye (cum consisteret peccator adversum me) *Pul* 38, 2; Gdy wznydǳ grzeszyny (*Fl*: grzeszny) yako szyano (cum exorti fuerint peccatores sicut foenum) y pokazǳ szye wszystczy, gysz stroyǳ zloszcz *Pul* 91, 7; Podczyze ku mnye wschyszczy, sprawyedlywy y *grzaszyny XV *ex. PF* V 104; Jesusz... trzykroc szye oyczv modlil za wszythky grzeszyny XV *ex. SKJ* I 144; Jesusz... smuthna mathka poczyesyl, lotra y grzeszyny *ib.* 145; O Maria luthosczyva, bacz grzeszynykom mylosczyva *ca* 1500 *SprTNW* V 9; Grzeszyny, oczy othforczyze, na mathkǳ bozǳ patrzaycze *ib.*; Jesu, ... nath greszyny luthosczyvy, day mi dar wyerney luthosczy *ib.* 18; Mnyma[y]czye, aby czy Galyelyanye grze<sz>nyczy byly (peccatores fuerint *Luc* 13, 2) v svego ('wszego') svyata albo lyvda galyeyskyego? *Rozm* 373; Poczǳy septacz rzekǳcz, yschy szye do czlovyeka grzeszyny obroczył (quod ad hominem peccatore divertisset *Luc* 19, 7) *Rozm* 406; ~ jawny grzesznik 'poborca podatkwǳ i cel, uwazyany przez Żydǳw za szczegǳlennie zlego czlovyeka, zdzierca, vectigalium exactor, publicanus, qui a Judaeis imprimis improbus habebatur': I przyszly thesz yawny grzeszyny (*Rozm* 178—9: yavnogreszyny), czelnykovye (venerunt autem et publicani *Luc* 3, 12) *EwZam* 298; Kyedy szyedzyl w domv, vyelye yavnych grzeszynyw y ynich grzesznych lyvdzy przyschlo (multi publicani et peccatores venientes *Mat* 9, 10) *Rozm* 294; Thomasz a Maczyey iavny grzeszyk (Matthaeus publicanus *Mat* 10, 3) *Rozm* 308; Ten jest pyenyca vyna a zarlok, yavnych grzeszynyw przyaczyl (publicanorum et peccatorum amicus *Mat* 11, 19) *Rozm* 317; Czczyeny, yako yavny grzeszyny y yny grzesny sluchaly slova mylego Iesusza ... Tedy v ten czas przyblyzaly szye k nyemv yavny grzeszyny y yny grzeszyny (appropinquantes ei publicani et peccatores *Luc* 15, 1) *Rozm* 384; Thu byl yeden na ymyǳ Zacheusz, a ten byl kxyzǳ yavnych grzeszynyw (hic princeps erat publicanorum *Luc* 19, 2) *Rozm* 405; Yavny grzeszyny y grzesne zony przeydǳ vash v krolewstvy nyebesnym (quia publicani... praecedent vos in regnum dei *Mat* 21, 31) *Rozm* 454; Yavny grzeszyny y grzesne zony vyerzily yemv (publicani autem... crediderunt ei *Mat* 21, 32) *ib.*

Grzeszny, Grzeszni *formy*: *n. sg. m.* grzeszen XV *med. R* XXII 237; grzeszny *Kšw* cr 15. 19, *Gn* 1b. 172a. ap. 4b, *Fl* 9, 24. 35, *Slota* w. 112, *etc.*; *f.* grzeszna XV *med. R* XXII 243, *Naw* 106; ~ *g. sg. m.* grzesznego *Kšw* br 34—5, cr 8, *Fl* i *Pul* 9, 38. 35, 12, *etc.*; *f.* grzesznej

Naw 118; *neutr.* grzesznego *Kśw* br 7. bv 37, *Spow* 3—6; grzesznego *Spow* 8; ~ *d. sg. m.* grzesznemu *Fl i Pul* 49, 17. 93, 13. 139, 9, *Spow* 5, *BZ* II Par 6, 39, 1467 *Zab* 447; ~ *ac. sg. m.* grzeszny *Sul* 9, *XV ex. R* XIX 89; grzesznego *Spow* 3, *BZ* Num 16, 22; *f.* grzeszną *Gn* 1b, *XV med. PF* IV 952; *neutr.* grzeszne *Naw* 136, *Rozm* 447; ~ *v. sg. m.* grzeszny *Gn* 5b. 14b. 179b; ~ *i. sg. m.* grzesznym *Spow* 5, 1451 *MacDod* 105, *Rozm* 385; ~ *l. sg. f.* (o) grzesznej *Bogur* C—F; grzeszne *Bogur* B; ~ *n. pl. m.* grzeszni *Gn* 1b. 12a. 178b, *Fl* 36, 36, *Fl i Pul* 93, 3, *etc.*; *f.* grzeszne *Rozm* 454; ~ *g. pl. m.* grzesznych *Kśw* av 6, *Fl i Pul* 1, 1. 33, 21. 36, 17. 18. 74, 10. 81, 2, *etc.*; ~ *d. pl. m.* grzesznym *Fl* 72, 3, *SalveReg* 14, *Bogur* C, 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* IV. VI—VIII, *XV med. R* XXII 247, *etc.*; grzesznem *ca* 1500 *SprTNW* V 10, *Rozm* 265; ~ *ac. pl. m.* grzeszny *Bogur* D; grzeszne *Gn* 177b, *Fl i Pul* 105, 19. 138, 18. 144, 21. 146, 6, *Bogur* E, *Sul* 28, *etc.*; grzesznych *Rozm* 294; *f.* grzeszne *Naw* 144; ~ *v. pl. m.* grzeszni *Gn* 11a, *Fl* 9, 17, *Fl i Pul* 67, 2. 103, 36, *ca* 1500 *SprTNW* V 13; ~ *i. pl. m.* grzesznymi *Fl* 27, 3, *Zdrow* 16, *Gloger*, *BZ* Tob 4, 18, *MW* 14b, *XV p. post. MacPam* II 352, *Rozm* 294. 599; grzesznymi *Rozm* 373; ~ *l. pl. f.* (o) grzesznych *Sul* 63.

Comparat. d. sg. m. grzesznieszemu 1453 *R* XXIII 298. ~ *Superlat. n. sg. f.* nagrzeszniejsza *Naw* 129.

Znaczenie: 'pozostający w związku z grzechem, dotyczący grzechu, obciążony grzechami, skłonny do grzechu, qui peccatum attinet, peccatis contaminatus, ad crimen proclivis': **a.** w sensie religijno-etycznym: Vstan! Otkød (*pro* otbød), prauī, stadla gresnego! *Kśw* br 7; Surge stadla (*leg.* z stadla) gresnego, propera u lepse s dobrego! *Kśw* bv 37; Ny (*pro* my) greszny chemly (*leg.* chcemli) takesz bycz thamo pouiszeniy, tego my szamy *szobo dostathcicz ne moszemy *Gn* 12a; Tenczy ma bycz swõthy, alle ne grzeszny *Gn* 172a; Na sznamõ tego, iszcz gest on sza nasz *g*(*rz*)eszne møkø cirpal byl *Gn* 177b; Ją, ... grzeszny caplån, poleczãm laszkãm waszym *dobrodzye szwoye *Gn* ap. 4b; Szwyatha Maria, ... modl szye za namy, za grzesznymy *Zdrow* 16; Davam szya vynyen bogv *wszechmogocemv s pyaczy szmyslow czyala mego grzesznego *Spow* 3—6; Prossza szobye na pomoc dziewycze panny Mary..., aby szyã onã raczyła przyczynyc za mnã, za grzesznym, do szwego mylego syna *Spow* 5; Boze bancz mylosczyw mnye grzesznemv *ib.*; Nyczystotha naszego grzeszneyego czala..., thego nam szal *Spow* 8;

O dwszy, o *grzeyszne (*Bogur* C—F: grzeszney), sam bog peczõ yma *Bogur* B; Wszyczy szwyaczy *przosczye, nam grzesnim (*Bogur* D: nasz grzeszny, E: nas grzeszne) spomosczye *Bogur* C; Slota, grzeszny sluga twoy *Slota* w. 112; Naam tesz grzesznim slugam twym (nobis quoque peccatoribus famulis tuis)... towariszstwo dacz racy ss twoymy swãtymi apostoli 1424 *Msza* III s. 62, *sim.* IV. VI—VIII; Nye lœcz nasz grzesznych oth szyebye *ca* 1440 *R* XXV 220; Wydal szã yaco grzeszny y yaco vbogy 1448 *R* XXIV 351; Miedzi wszemy grzesznymy skvtky nyczs nye oslepy richley iako nyczystota *Gloger*; Da swe serce roszk(w)awycz, chãcz gresnã duszã wybawycz *XV med. PF* IV 592; Gdi... czlowyek... wspomenyne, esze gest grzeschen, a prze grzechi wschitko czyrpy, natichmyast ma szalosz *XV med. R* XXII 237; Bo czsso pomoze... tobye gine s sobã gednac a pocoycz, gdi w t(w)ey duschi gest walka grzeschna? *ib.* 243; A mowy thu Xpus dwye slowye twardzi(e) nam grzeschnim *ib.* 247; Lyudze w tem myeszczye bily barzo grzeszny a zloszczywo przed gospodynem (pessimi erant et peccatores coram domino nimis) *BZ* Gen 13, 13; Zagubyszly prze pyocz, aczczy grzeszne, wszitko myasto? *ib.* 18, 28; A kto gest ten, gen swoge rœce podnyesy na mazanego boszego, a nye bõdze grzeszni (et innocens erit)? *BZ* I Reg 26, 9; Odpuszcz lyvdu twemu, aczkoly grzesznemv (quamvis peccatori) *BZ* II Par 6, 39; Jesu, ... bandz mye grzesznemv mylosczywo, Maczyeyczy geszm grzyeschny 1467 *Zab* 447; Grzeschnym scelestis (vae duplici corde et labiis scelestis *Eccl* 2, 14) 1471 *MPKJ* V 78; Raczi prosicz za nami grzesznimi do pana boga naszego *MW* 14b; Yesu, ... ya grzeschna proscha czyebye *Naw* 106; Ya czyebye proschã, aby thy ze mnye, z vbogyey, grzeschney, yedyney prawdywywe vczynyl czlowyeka *Naw* 118; Nãdznycza ya wschech lyvdzy nagrzeschnyyscha... myszliã przysthapycz kv szwyathosczy czyala... Jesucrista *Naw* 129; Zrzadz ve mnye grzeschne czyalo *Naw* 136; Raczyesz vydacz szye w grzeschne rãcze *Naw* 144; Myly boze, racy szõ smylovacz nad nami grzeschnymi chrzeszczyany *XV p. post. MacPam* II 352; Prosszyl oczczã za grzeszny wyek *XV ex. R* XIX 89; Day my czyalo szyna tvego, bosz go szeslal dla mnye grzesznego *XV ex. SKJ* I 151; Kyedy przydyem na szath (*leg.* sąd) bozy, thedy nam grzesznem pomosz *ca* 1500 *SprTNW* V 10; Tu myly Iesus... naucza ye rozmaythem navkam kv zbavyenyv, ktore szye nam grzesnem godza *Rozm* 265; Vzryal grzeschne myasto Ierusalem *Rozm* 447; ~ grzeszna żona 'meretrix': Yavny

grzesnyczy y grzesne zony (meretrices Mat 21, 31) przejdą wasz v krolewstwy nyebye-
 skym Rozm 454; ~ człowiek grzeszny 'grze-
 sznik, peccator': Galaa uipraua sō masto
 pluocih, to ie neustauichstuo ludy gresnih Kśw
 av 6; Cso nam pres togo nemochnego na lozcu
 leżocego znamona? Zauerne nics ynego crome
 cloueca gresnego ue zlih skutcech prespeuaio-
 cego Kśw br 34—5; Nepriiacele, to sō dyably,
 urocy cloueca gresnego Kśw cr 8; K nemuz
 gdaz clouek gresny rospamø<taję...> stopy,
 tochu sam sebe vspomene *ib.* 15, *sim. ib.* 19;
 A szaprafdoecz by ten tho clouek byl [b]barszo
 grzeszny Gn 1b; Pane bosze, proszø ga dzysza
 grzeszny clouek thuego miloszerdza, aby my thy
 raczyl mogø gresznø duszø... osfeczycz *ib.*;
 Chemly (*leg.* chcemli)... my greszny ludze do
 tego tho veszela krolefstwa nebeskego pryecz
ib.; Greszni clouecze, chesly thy tho uedzecz?
 Gn 5b, *sim. ib.* 14b. 179b; My, greszny ludze,
 ne szukagmy szobe na them tho svecze chualy
 Gn 11a, *sim. ib.* 178b; A kakocz ten to sød
 ludzom gresn<y>m bødze barso pricry Gn gl.
 100a; Ty nascha myla rzecznycza, ony thwe my-
 losczywye oczy k nam grzesznym ludzom obro-
 czy (illos tuos misericordes oculos ad nos con-
 verte) *SalveReg* 14; Prossza svego stvorzy-
 czyela..., aby raczyl veyrzecz oczyma svego
 mylosyerdzia na mya grzesnego czlovyeka
Spow 3; Jesu,... prze twoya... mąką..., ktora
 yesz raczyl vezwacz grzeschne ludzy kv thwey
 mylosczy *Naw* 134; W gnyewywe thwoyem nasz
 grzesnych ludzy nye sznąsz XV *ex. MacDod* 138;
 Ludzye grzeszny pokuthvyczyl *ca* 1500 *SprTNW*
 V 13; Kyedy szedyzyl w domv, vyelye yawnych
 grzeschnykow y ynych grzeschnych lyvdzy przy-
 schlo (multi publicani et peccatores venientes
 Mat 9, 10) *Rozm* 294; Kako moze grzesny czlo-
 vyek (homo peccator Jo 9, 16) [moze] czvda
 czynycz? *Rozm* 421; ~ grzeszny 'grzesznik,
 peccator': Ien... na drodze grzesznich (in via
 peccatorum) ne stal iest *Fl* 1, 1, *sim. Pul*; Obro-
 czeni bødzcze grzeszni (*Pul*: grzesznyczy) we
 pkel (convertantur peccatores in infernum) *Fl*
 9, 17; Rozgnewal iest boga grzeszni (exacerbavit
 dominum peccator, *Pul*: grzesznyk) *Fl* 9, 24;
 Przecz iest rozgnewal grzeszni (*Pul*: zlosny)
 boga (propter quid irritavit impius deum)?
Fl 9, 35; Zetrzi ramø grzesznego (contere brac-
 chium peccatoris) y zglobliwego *Fl* 9, 38, *sim.*
Pul, *sim. Fl* i *Pul* 35, 12; Bi pospolu ne dal
 s grzesznimi (cum peccatoribus, *Pul*: z grzesz-
 nyky) *Fl* 27, 3; Smercz grzesznich (mors pecca-
 torum) nagorsza *Fl* 33, 21, *sim. Pul*; Lepey iest
 malutko prawemu, nad grzesznich bogaczstw

wela (super divitias peccatorum multas) *Fl* 36, 17,
sim. Pul; Bo ramona grzesznich (bracchia pecca-
 torum) ztarta bødø *Fl* 36, 18, *sim. Pul*; Gdi gi-
 nõcz bødø grzeszny (*Pul*: grzesznyczy), vzzisz
 (cum perierint peccatores, videbis) *Fl* 36, 36;
 Ale grzesznemu rzekl bog (peccatori autem
 dixit deus) *Fl* 49, 17, *sim. Pul*; Prawi... røcze
 swogi vmyie we krwy grzesznego (in sanguine
 peccatoris) *Fl* 57, 10, *sim. Pul*; Taco zgincze
 grzeszni (sic pereant peccatores) przed obliczim
 boszim! *Fl* 67, 2, *sim. Pul*, *sim. Fl* i *Pul* 103, 36;
 Bo iesm milowal na zle, pocoy grzesznim (*Pul*:
 grzesznych) widzecz (pacem peccatorum videns)
Fl 72, 3; Wszistky *roky grzesznich zlamø
 (cornua peccatorum confringam) *Fl* 74, 10, *sim.*
Pul; Y dokød sødzicze lichotø, y oblicze grzesz-
 nich byerzecz (et facies peccatorum sumitis)?
Fl 81, 2, *sim. Pul*; I dokød grzeszni, gospodne,
 y *dokød grzeszny chwalicz se bødø (usquequo
 peccatores, domine, usquequo peccatores glo-
 riabuntur)? *Fl* 93, 3, *sim. Pul*; Aszbi *vocopan
 bil grzesznemu dol (donec fodiatur peccatori
 fovea) *Fl* 93, 13, *sim. Pul*; Plomyen poszegł
 grzesznee (flamma combussit peccatores) *Fl* 105,
 19, *sim. Pul*; Na chrzebce mogem kowaly sø
 grzeszny (fabricaverunt peccatores) *Fl* 128, 3,
sim. Pul; Acz pobyesz, bosze, grzeszne (si occi-
 deris, deus, peccatores) *Fl* 138, 18, *sim. Pul*; Ne
 daway mø, gospodne, od sødzey (*leg.* żądzej)
 mogey grzesznemv (a desiderio meo peccato-
 ri) *Fl* 139, 9, *sim. Pul*; Gospodyzn... wszytky
 grzeszne rozproszy (omnes peccatores disperdet)
Fl 144, 21, *sim. Pul*; Gospodzin... vsmerzayo
 grzeszne (humilians... peccatores) asz do zame
Fl 146, 6, *sim. Pul*, *MW* 130a; Truchl ge<sm>
 [...], dokød mø szmerczø ne wykupyø grzesz-
 nych 1451 *MacDod* 104; Prze tho raczyl szø na
 then swyath narodzycz..., aby... medzy bogem
 oczczem a medzy grzesznym (*Rozm* 599: grzesch-
 nymy) myr uczynyl, a thosz, by twa swøtha
 szmercz byla na wykupyene wszem grzesznym
ib. 105, *sim. Rozm* 599; Nulli homini, quan-
 tumque peccatori, misericordia dei denegatur
 yelocoli grzesznyesemv zapowye 1453 *R* XXIII
 298; Yzali prze iednego grzesnego twoy gnyew
 przeciwko wszitkim zanyeczi syø (num uno
 peccante, contra omnes ira tua desaeviet)? *BZ*
Num 16, 22; Nye chcyey... gescz a pycz z grze-
 sznymi (cum peccatoribus) *BZ* *Tob* 4, 18; Prze-
 tosz nye wstayø... grzeszny (non resurgent...
 peccatores, *Fl*: grzesznicy) w radze prawych
Pul 1, 6; Zęby grzesznych (dentes peccatorum,
Fl: grzesznicow) starl yes *Pul* 3, 7; Isze chwa-
 lyon bywa grzeszny (laudatur peccator, *Fl*:
 grzesznik) *Pul* 9, 24; Na thym drzewyie grzeschne

zwyeschano XV *ex. Zab* 536; Bom nye przyschedl zvacz spravyedlyvych, alye grzeschnych (sed peccatores *Mat* 9, 13) *Rozm* 294; Kto nye bądzye czynycz pokuthy, ten zgynye z grzeschnemy *Rozm* 373; Veselye bądzye na nyebye nad yednym grzeschnym pokutą stroyącym (super uno peccatore poenitentiam agente *Luc* 15, 7) *Rozm* 385; Movy svyąthy Augustyn, aby myto kryve zbavyczyla naszego nye grzesnym dalo potrebyzną, alye pyelgrzymom odpoczynyenye gotovalo *Rozm* 763; ~ jawny grzeszny 'porborca podatków i cel, uważany przez Żydów za szczególnie złego człowieka, zdzierca, publicanus, vectigalium exactor, Judaeis imprimis invisus': Yawnich grzesznich publicanorum *ca* 1420 *R XXIV* 81; Czemu z yawnemy grzesznymy vasch mystrz vzywa (quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester *Mat* 9, 11)? *Rozm* 294.

b. w *sensie* prawnym: Pozwani ho wczynek grzeschni (citatus pro facto criminali) *przes kroyewską wyelmosznością ma odpowiadacz *Sul* 9; Wstawyami, abi pozwani o kthorekoly grzeszne wczynky (quod citati pro quibuslibet criminibus) powynny bily othpowyedacz *Sul* 28; Wstawyamy, aby o rzeczach grzesznych (quod de causis criminalibus)... my... sędzicz nye mamy... any kthorego czlowyeka potąpycz, alysz sądem przekonanego *Sul* 63.

Grzeszyć *formy*: *praes. ind.* 1. *sg.* grzeszę *BZ* *Jud* 11, 27; 1. *pl.* grzeszemy *Rozm* 155; 3. *pl.* grzeszą 1471 *MPKJ* V 64, 1484 *Reg* 723, XV *ex. MacDod* 140; ~ *imper.* 2. *sg.* grzeszy *Rozm* 466; ~ *part. praes. act. adv.* grzesząc *Rozm* 692; ~ *inf.* grzeszyć *Rozm* 693; ~ *praet.* 1. *sg. m.* -m grzeszył *Spow* 6; *f.* -m grzeszyła *Spow* 4; 3. *sg. m.* grzeszył *BZ* II *Par* 27, 2, *OrtMac* 65; 3. *pl. m.* grzeszyli są *Fl* 105, 37; grzeszyli *Pul* 105, 37; ~ *condit.* 1. *sg. m.* -bych grzeszył *Fl* 118, 11; 2. *pl. m.* -byście grzeszyli *BZ* *Ex* 20, 20.

Znaczenie: 'przekraczać przepisy, leges violare, delinquere, peccare': **a.** religijno-etyczne: Grzeszyli *seō (*Pul*: grzeszyli) w nalazach swogich (fornicati sunt in adinventionibus suis) *Fl* 105, 37; W sycerzy mogem skryl [g]gesm słowa twoga, abych ne grzeszył (*Pul*: nye zgrzeszył) tobe (ut non peccem tibi) *Fl* 118, 11; Yakomkoly g<rze>szchyla (*Spow* 2: iacosm... sgrzessil), thego mny szal *Spow* 4; Dawam sche tysche vynna, ychem grzechyla (*Spow* 5. 6: sgrzeszył) sycerzem, uszthy, wczynkyem *Spow* 4; Szpowyadam szya..., czom grzeszył (*Spow* 1: yszeszmi szgrzeszili, 3: czom szgrzesyli), yszem nye popelnya (1) szyethmorgą myloszyerdzą bozego *Spow* 6; Przyszedl gest bog, abi strach tego

bil w was, abiszczye nye grzeszyly (et non peccaretis) *BZ* *Ex* 20, 20; Przeto nye ia grzeszō nad tobō (igitur non ego pecco in te), ale ti przecywo mnye zle czynysz *BZ* *Jud* 11, 27; Gescze lyvd grzeszil (adhuc populus delinquebat) *BZ* II *Par* 27, 2; Grzeschą delinquent (mors peccatorum pessima et qui oderunt iustum, delinquent *Psal* 33, 22, *Fl* i *Pul*: zgrzeszō) 1471 *MPKJ* V 64; Ize bracza y syostry nye grzeszą smyertelnye (quod nullus frater aut soror obligatur ad culpam mortalem), gdy czo przestąpyą naprzeczyw they regule 1484 *Reg* 723; Bo grzeschą yusz ludze barzo, przetho ye karze bog yawno XV *ex. MacDod* 140; Pamyetaymy nynye przyrodzenye czyala pana Iesucrista nashego, nadzyevaymy szye, yze v tem nycz nye grzeschemy any zb(1)adzyemy (errare vel delinquere nihil nos speramus) *Rozm* 155; Any ya czyebye potąpyą. Ydzy, yvz vyczey nye grzeschy (vade et iam amplius noli peccare *Jo* 8, 11) *Rozm* 466; Ony nygdy nye grzeschacz, grzechy czlowyeczne ssądzily przez myloszyerdzya *Rozm* 692; Przetoz myly zbavczyell przepusczył navyątschemv grzeschycz, czvsch Pyotrovy *Rozm* 693; ~ **b. prawne**: Thedy powyedzial szwa zalobą, a w czym on grzeszył (*OrtBrRp* 53, 1: skrzeszył), w thym go przyszyasznyczy karaly *OrtMac* 65. ~ *Cf.* **Rozgrzeszyć, Rozrzeszyć, Zgrzeszyć, Grzeszać, Rozrzeszać, Zgrzeszać.**

Grześć się (?) 'zabawiać się, cieszyć się, laetari, gaudere' (?): Nye gryep są ne retunderis (ne iucunderis in filiis impiis *Ecclus* 16, 1, *war. kal.*: nye czwyerz schią ne retonderis) *MPKJ* V 80. ~ *Zapewne jakiś błąd kopisty.* ~ *Cf.* **Pogrześć, Rozgrześć, Wygrześć, Zagrześć, Podgrzebać, Pogrzebać, Wygrzebać, Pogrzebować.**

Grzęba 'wzniesienie terenu, pagórek (na rzece, łące, polu), tumulus, locus editior, insula': Per fluvium dictum Myenina usque ad grzambam et in eadem insula al. grzamba fundatus est acialis scopulus 1447 *LubPodk* 23; Ad grzambam, per quam insulam stetit iam paries Szekarkowska *ib.* 24; Venimus ad vallem (*pro* valium?) al. na grzybą silve propinquierem 1496 *LubPodk* 118.

Grzęda 1. 'zagon w ogrodzie, grządka, area, pulvinus horti': Gregorius... recognovit, quia partem sui ortus videlicet tres sulcos al. trzy grzady vendidit 1497 *AGZ* XVII 346.

2. 'drążek (*np.* na wieszanie odzieży), pertica (e. g. ad vestes suspendendas apta)': Grzęda partita XV *in. R* XXV 271; Grzęda chusztlna vestibulum *ca* 1455 *JA* XIV 491.

Grzmieć, Grzemieć 'ciskać gromy, fulgurare': Gospodna sze będō bacz przeczywncyzy yego

y na nye na nyebye będze grzmyecz (super ipsos in coelis tonabit I Reg 2, 10, *Fl*: grzemecz) *Pul Ann* 15. ~ *Cf. Pogrzmić, Zagrzmić, Pogrzymać.*

Grzmienie, Grzemienie 1. 'odgłos gromu, huk pioruna, tonitrus': Wydzocz opyocz ffarao, ysze przestaly dsdzycze a grad, a grzmyenye (quod cessasset pluvia et grando, et tonitrua), przyczyny grzechu y zatwyrdzy szyz szercze gego *BZ Ex* 9, 34; Przyszedel bil trzeczy dzen a rano szwyatlo bilo, genosz poczzyly slyszecz krzmyenye (cooperunt audiri tonitrua) *BZ Ex* 19, 16; Ydacz po drodze, czyrpyely sa vyelykye nyedostatky, glod..., zymno vyelykye..., grady, vyatry, grzemyenye (ventum cum tonitruis) *Rozm* 81.

2. 'halas, loskot, turkot, strepitus': Byada myastu krewnemv... nye odydze ot cyebye lup, glos bycza, glos grzmyenya kola (vox impetus rotae) *BZ Nah* 3, 2; Grzmyenya a strepitu et tumultu 1471 *MPKJ V* 46.

Grzmot 'huk, loskot, strepitus': Strepitu szvm, grzmot, trzask, claszki *XV ex. Zab* 537.

!Grzschby '?': Jako ya tho wyem, o ktore grzschby pobrane Maczey na Pavola zalowal, tho pobral na swem 1445 *PF VIII* 18. ~ *Może należy czytać* grodzba 'ogrodzenie'?

Grzyb 1. bot. 'fungus, boletus': Pro boletis grzyby 1394 *MMAe XV* 566; Grzib boletus 1437 *PFV* 16; Grzibi fungi 1437 *Rost* nr 2626; Grzyp fungus 1437 *Wisł* nr 228, s. 87; Grzyby fungi, boleti 1464 *Rost* nr 4811; Grzyby ffunghi ca 1465 *Rost* nr 3914; Grzyb fungus 1475 *Rost* nr 3072; Grzyby fungi *ib.* nr 3179, *sim.* *XV p. post.* *R LIII* 66; Boletus est causa mortis, vlg. dicitur grzyb vel bedlka ca 1500 *Erz* 21; Grzyb fungus *ib.*

2. 'grzybek, rodzaj ciasta, genus quoddam panis': Grzyb ovira 1472 *Rost* nr 999.

Grzybie bot. 'lilia wodna, Nymphaea alba L.': Grzybye ireos 1478 *Rost* nr 2237.

Grzybienie, Grzebienie bot. 'lilia wodna, Nymphaea alba L.': Grzebyenye, corzen claua hercolis nymphaea 1419 *Rost* nr 5131; Grzybyene nenufar 1437 *Rost* nr 2707; *Crzebyenye nympha 1460 *Rost* nr 3656; Grzybyenie nenufar, flos limphe ca 1465 *Rost* nr 4463; Grybyenie nenufar 1472 *Rost* nr 814; Grzebyenye nenufar 1475 *Rost* nr 3227; Grzebyenye efrosia *ib.* nr 3268; Grzybyenye neufer *XV p. post.* *R LIII* 68; Grzybyenye nenufar ca 1500 *Rost* nr 2098, *sim. ib.* nr 6219; Grzybyenye galania *ib.* nr 5456; Grzybyenye nenufar *ib.* nr 7220; ~ Proclatio ipsorum esset Wągrody, qui in clipeo stipitem eiusdem radice in lacubus crescentis, dicto grzybyenye, cum sex foliis, dictis llopyan, ex ipso stipite crescentibus et egressis deferunt *XV MMAe II* 351.

Grzybieniec (?) bot. 'lilia wodna, Nymphaea alba L.': Grzybyeczycze (pro grzybyenczye ?) nenufar 1484 *Rost* nr 6215.

Grzybieniów 'pozostający w związku z lilią wodną, ad Nymphaeam albam pertinens': List grzybyenow nymphaea 1419 *Rost* nr 5134.

Grzybień bot. 'lilia wodna, Nymphaea alba L.': Grzibieny nenufar 1464 *Rost* nr 4868; Grzybyen nenufar 1484 *Rost* nr 6213; Grzybyeny nenufar 1491 *Rost* nr 11074.

Grzybiewie bot. 'lilia wodna, Nymphaea alba L.': Grzybyewye nenufar, flos limphe ca 1465 *Rost* nr 4464.

Grzybniak bot. 'lilia wodna, Nymphaea alba L.': Grzibniak nenufar 1464 *Rost* nr 4867.

Grzywa 'iuba, coma': Grziwa coma 1437 *Wisł* nr 228, s. 85; Grzywa coma ca 1455 *JA XIV* 493; Slothimy grzywamy rospadzaya poczmvrne obloky puniceis nimbis, gl. comis, lacerant pepla nubila noctis 1466 *R XXII* 23; Coma vel crinis albo grzywą ca 1500 *Erz* 21.

Grzywacz 'goląb dziki, Palumbus torquatus Kaup.': Palumbus est columbus silvestris grzywacz *XV med.* *R XXIII* 269; Grzywacz palumbus 1472 *Rost* nr 1020; Grzywacz palumbus ca 1500 *Erz* 21.

Grzywna, Krzywna formy: *n. sg.* grzywna *XV in. JA XXVII* 265, *Sul* 67, *OrtCel* 10, *etc.*; ~ *g. sg.* grzywny 1398 *HubeZb* 95, 1405 *SKJ III* 195, 1406 *Piek VI* 305, 1407 *KsMaz I* nr 1021, 1033, *etc. etc.*; ~ *ac. sg.* grzywnę 1401 *Piek VI* 74, 1403 *Piek VI* 175, 1405 *Piek VI* 270, 1409 *KsMaz I* nr 1359, *etc.*; ~ *n. du.* grzywnie 1397 *HubeZb* 31, 1427 *MPKJ II* 306, 1488 *ZapWarsz* nr 1630; ~ *ac. du.* grzywnie 1388 *Leksz I* nr 395, 1391 *Leksz I* nr 972, 1392 *HubeZb* 65, 1403 *Piek VI* 154, 167, 1406 *HubeZb* 114, 1406 *KsMaz I* nr 721a, 1410 *Piek VI* 407, 1428—30 *BiblWarsz* 1861 III 18, *OrtBrRp* 87, 2, *OrtKal* 208, *OrtMac* 118, 142; krzywnie 1401 *Piek VI* 36, 1405 *Piek VI* 242; ~ *i. du.* grzyw-noma 1405 *HubeZb* 118, 1405 *SKJ III* 195, 1411 *JP XXXVII* 166; ~ *n. pl.* grzywny 1401 *Piek VI* 54, *Sul* 67, *Dzial* 55; grzywnie 1399 *Leksz I* nr 2865; ~ *g. pl.* grzywien (1286 ?) 1408 *KodTyn* 63, (1290 ?) 1408 *KodTyn* 75, 1357 *KodWP III* 72, 1386 *HubeZb* 1, *etc. etc.*; grzyw (?) 1427 *MPKJ II* 305; krzywien 1387 *Leksz I* nr 202, 1399 *HubeZb* 37, 1400 *Piek VI* 6, 12, 13, 14, 17, 1401 *Piek VI* 48, 1402 *Piek VI* 77, 83, 1403 *Piek VI* 146, 1405 *Piek VI* 242, 1409 *JP XXXVII* 164; ~ *d. pl.* grzywnam *Sul* 50; ~ *ac. pl.* grzywny 1387 *HubeZb* 3, 1389 *HubeZb* 6, 1393 *HubeZb* 18, 1396 *Leksz I* nr 2170, 1398 *StPPP VIII* nr 6902, *etc. etc.*; grzywnie 1417 *MacPam II* 342, 1418

TPaw VII nr 91; ~ i. pl. grzywnami 1394 *HubeZb* 70, 1408 *HubeZb* 122, *Sul* 81, *OrtBr* VII 551, *OrtKal* 139, *OrtMac* 66; grzywny 1418 *AKPr* VIIIa 144; ~ l. pl. (w) grzywnach 1391 *Leksz* I nr 995, 1398 *StPPP* VIII nr 7608, 1418 *TPaw* VII nr 91, 1420 *MPKJ* II 300, *Sul* 17, *Dział* 42; krzywnach 1399 *Leksz* I nr 3066, 1400 *Piek* VI 13.

Znaczenie: 'jednostka pieniężna, składająca się z określonej ilości (przeważnie 197 gramów) drogiego kruszcu, najczęściej srebra, lub pieniędzy (przeważnie 48 groszy), także jako jednostka wagi, pecuniae modus, qui certo quodam aeris, auri, imprimis argenti pondere vel pecuniae numero constabat, etiam oneris ac librae modus': Iaco moy oczecz ne vinovat Sulcovi trzinaczce grziwen za Czepury 1386 *HubeZb* 1; Szczepan mał mi placicz trzi grziwni v rok ot mich penandy 1387 *HubeZb* 3; Ten scot... stal za scecz grziuen 1387 *Leksz* I nr 203; Olszam ne pocradl Swenthoslaouy za dwe grziwne 1388 *Leksz* I nr 395; Czso mi ranczil Bogufal za szrzebecz y za kobyłø, tho stalo za trzi grziwni 1389 *HubeZb* 6; Janek slubil Beyatcze dacz rucha sza dzesancz grziwen *ib.* 7; Czsom na Elscze dobil, tego gest czterdzesczy grzywen *ib.*; Dzirszek ne obeczał paszssa za dwadzescze grziwen Stheffano 1391 *HubeZb* 10; Czom stal roki na Dreska o kon, ten stal za szecznaszcze grziwen *ib.* 15; Jaco mi Jacub pobral... za dwe grziwne lank 1391 *Leksz* I nr 972; Jacom przy tem bil, kedi Jan zastauil Jandregevi zastauø ve cztirzich grzifnach a f szesczi skot *ib.* nr 995; Michal... vczinil mv za dwe grziwne scody 1392 *HubeZb* 65; Iaco mi Byaldama fszøla zita za trzi grziuni 1393 *HubeZb* 18; Gawrzialowsczi przeproszili poltrzczey grziwnami Ondrzey 1394 *HubeZb* 70; Iacom poszczil Piotraszeui trzi grziwni groszevich, a yedna halerzef 1396 *Leksz* I nr 2170; Iacom bil poslem od Maczka do Piotrasza, bi zaplaczene wszal dwadzescze grziwen gotovich 1397 *HubeZb* 29; Lupu pomagal bracz, iako dwe grizwne *ib.* 31; Ondrzey røczil za... Mikolaya poltori grziwni za rani Janowi 1398 *HubeZb* 95; Jaco wanzal (*leg.* wwiãzał?) za trzidzesczi grziwen rzeczi y szesczoro scota 1398 *StPPP* VIII nr 6713; Jacuss ranczil trzy grziwni Michalcoui... zacladu rancogemstwa za S<t>anislaua *ib.* nr 6902; Jaco s *Yaschowa ranky chodzi dziedzina po zastawy w panczinaczce grziwnach *ib.* nr 7608; Tako vele scodi, iaco osmdzesant krziwen 1399 *HubeZb* 37; Swanthopelk ne pobral Mikolayevey czotki ymena iako d[z]venaczce grzivne 1399 *Leksz* I nr 2865; Ramsz ne uinouat w itch (*pro* tich)... <pię>czy

krziwnach *ib.* nr 3066; Sczo my ranczil Paszko za dzewencz grzywen, tego my ne yest doplaczil dwu grzywen y grosszu styrze 1400 *Leksz* II nr 2643; Bril ma dwadzescza grziwen na polowiczi Gorziczska 1400 *Piek* VI 6; Thomina szostra wnosla... w tø dzedzinø sto grziwen swego posagu *ib.* 9; Bolik vczinil scodi dwadzescza krziwen *ib.* 12, *sim. ib.* 14. 17; Swanthoslaw Kaliski zastawil scecz krziwen platu w Mechorzewe we trzidzesczi krziwnach *ib.* 13; Potrek... saplacil dwe krziw[e]ne y scecz scot... dlugu 1401 *Piek* VI 36; Micolay vicupil dzedzinø v panczi krziwen v Iana *ib.* 48; Czso mi pobrala Vicencia rzeczi, to szø tacy dobre, iaco cztirze grziwni *ib.* 54; Iassech Ianowy ne vkradl szitha za grzywnø *ib.* 74; Mam scodi dzesancz krziwen 1402 *Piek* VI 77, *sim. ib.* 83; Iacom dobil na Iactorze dwudzestu krziwen y szesci mey zoni posagu 1403 *Piek* VI 146; Czeslaw wrøczil Szedrzika we dwe grzywne, to gy viprivil przed rokem presze skodi *ib.* 154; Potr ne vradl za cztirzi grziwni zita Staszscovi *ib.* 173; Warpans wszal na Staszku grzywnø przes prawa *ib.* 175; Simun a Mscziszek yest blisszi ku dzezartowskey pusczine w szesczø grziwen groszowich, niszli Crzistek y Paszek 1405 *HubeZb* 105; Yakosmi przy tem bili, gdi Climonth ranczil Symunowi sescz grziwen groszowich *ib.*; Stachna... Przybka dwema grzywnoma ne przepraszala *ib.* 118; Witek... Hance... osmdzesanth krziwen y dwe krziwne dal poszagu na dzedzinø 1405 *Piek* VI 242; Czsom vstala na Bartlomeya o grziwnø..., tego mi ne saplacil rankoyemstwa *ib.* 270; Iako praue vgednano, is sedlisko se dvoma grziwnoma vipuszczil unus lan 1405 *SKJ* III 195; Wczinil gwalthem... scodi w szicze poltrzcze grziwni i za druge zitho mal dacz poltrzcze grziwni *ib.* 196; Przeczslaw opekayan sø Janem, wsøl gego ymena czterdzesczi grziwen i dwe grziwne 1406 *HubeZb* 114; Czso dal w zastawø Mroczek swey dzewcze w posadze zrzeb w dzessandy grzywen grosszowych, w tho przydancz Mroczek y s synem ssø wanzali sylø moczø *ib.* 120; Iacom ya dal osm grziwen szeløgow na Micolayowø szemø, a dwe grziwne *polgroszicow 1406 *KsMaz* I nr 721a; Iaco Michal ne dal Micuszewi polczwarti grziwni na zastawø 1406 *Piek* VI 305; Iacom ia ne winowat Marczinowi za wol grziwni groszow 1407 *KsMaz* I nr 1021; Iacom ia Ondrzejowi ne winowat grziwni i szesczi groszi pruskich penødzi *ib.* nr 1033; Przeczslaw... swey zony posagem: dwema grziwnami y osmø scot vikupil tø dzedzinø 1408 *HubeZb* 122; Ne przedala... Krzinki Wyszocze ne weki, ale

szastawila, y o to Micolay ne straczil sta krziwen 1409 *JP XXXVII* 164; Yaco mne wynowat Ian... grziwnø 1409 *KsMaz* I nr 1359; Yacom ya ne zabral... Staskowa bydla za trzidzesczi grziwen 1410 *KsMaz* I nr 1454; Iaco Micolay bil opecadnik Dzarszcowey i gei dzieci w ti czasi, kedi mu pani dala dwe grziwne, an ge obroczil na gich polepszene 1410 *Piek* VI 407; Wawrzinecz przeproszil Marty, swe szostri, o yey maczerziszno dwema grziwnoma 1411 *JP XXXVII* 166; Yako mne... pan Mikolay... bes prawa kaszal s dziedzini precz y tego grzywna skodi mam 1397—413 *BiblWarsz* 1861 III 24; Samostrzala za grzywnø 1410—3 *JP XXXIII* 382; Dirsek dal dwaczescza grziwen nat pinczesont grziwen penenczmi gotovimi y konmi Mikolageui Soboczkiemu 1413 *JP XXXVII* 169; Yacom ya ne winowath Meczkuoi pol grziwni grossy 1413 *KsMaz* I nr 2056; Y(a)kom ya ne winowath Ianowi panczi grziwen sirokich grossy 1414 *KsMaz* I nr 2273; Masz przibegl na Jacobow dom... a w thom gemu sgnalo szrebra za trzi grziwne litego a sedm grziwen pospolithich pienandy 1417 *MacPam* II 342; Pawsecz ranczil za Dobka... pode *strzemi grziwni, yesze mal plasz wroczicz 1418 *AKPr* VIIIa 144; Kaszalesz mi sobe trzi grziwne obranczicz. Przesz dzank tedi sa rankoyme trzi grziwne ranczili, a gdisz swe bidlo w tich trzech grziwnach stauili, tedim ya czebe obszilal, [a]abi ti to bidlo dal na panske skaszane 1418 *TPaw* VII nr 91; Jaco mye Vlodek obrunczil polczwartinaczci grziuen gotowich 1419 *AKPr* VIIIa 43; Iaco mnye Stanislaw uszczodzil dwe grziwne za rocoyemstwo *ib.* 45; Iaco prawe wnessono dwesczce grziwen prasskych grosszow maczerzistich Adamowy maczerze in Czeckrayouicze *ib.* 148; Paney Milocay (*pro* Micolay) ne mal gabacz o ten vadol pod *czesantczy grziwen grossowich zacladu XV *in. Malk* 119; Jakom ne wszal dzeszanczora scotu w dzeszanczy grziwnach, czso stalo 1420 *MPKJ* II 300; Gotard... ne wsal trzydzesczy y *pothory grzywny..., a poltrzece grzywny szrebra lythego hu pana Yana ne wzal 1421 *AKPr* VIIIa 155; Plebanus... dal za dziedzina... dwesczce grziwen zemskich gotowich pyenandzi 1423 *TPaw* VII nr 3119; Pan Jan Zayoczkowski ne wsanl pana Janouego Slawenskego namothu... any go wsytko mal, iako dwa naczce grzywn 1427 *MPKJ* II 305; Jako Jan Magdalenye wsanl stirzy weprze karmne, yako dwe griwne *ib.* 306; Jacom ya Mironyegowi przigednal przeciwu grabi poloszicz poltrzeceyeg grziwni gednanego 1427 *ZapWarsz* nr 2739; Zastawamy dziedzini nassze... w tyssonczu grzy-

wen syrokych grossy praskey kusny liczby polskey obwikley, lyczoncz w kaszdø grzywnø czterdzesczy y oszm grossy obligamus hereditates nostras... in mille marcis latorum grossorum Pragensium monete numeri Polonicalis consueti, computando in quamlibet marcam XLVIII grossos *ca* 1428 *PF* I 481; Jacom ya wteyczasz (*pro* wtenczasz) na weczu... schedzal..., kyedy xancz o path Kopythka ku p(⟨ra⟩)wu wolacz kazal, chcancz nan zalowacz o dwe grzywne 1428—30 *BiblWarsz* 1861 III 18; Andrzej Russotsky... przedal byl... soltistwo in Crczanczin za sto grziwen polgrosskow a za sto drobnych 1442 *StPPP* II nr 3085; Kelych za polthory grzywni do cirekwey sprawicz mayã (calicem... pro altera media marca debent comparare) *Sul* 13, *sim. ib.* 40, *Dzial* 29; S thymy ya przerzeczonymi pyathnascze grzywnamy (*OrtMac* 47: przerzeczonye pyathnasczye grzywyen) zyszkal *OrtKal* 139; Hannusz kvpyl rolã v Methwochowej y... zaplaczyl gey yvsze dwe grzywny *OrtKal* 208, *sim. OrtMac* 142; Maz bez zony wszyal pyenyadzy na dwye grzywny czynszu tegosz domu y themy pyenyadzmy szbudowal zaszyã then dom *OrtMac* 118, *sim. OrtBrRp* 87, 2; Jakom ya Dorothiey... rzeczy domowych, jako trzi kopi, any szrebra, jeko copa, any myednycza, yeco grziwna nye wzanla 1456 *ZapWarsz* nr 1021; Iakom ya szamoczwartha nye przyachala... do domu Yakubow[y]jego... gwalthem a nye wzalam sta slothych wangeryskych y dwudzyestu grzywiem pyenyadzy pospolithy monethy 1478 *AKPr* VIIIa 58; A szkody my vdzelal, yako dwye grzywny 1488 *ZapWarsz* nr 1630; Jakom ya nye chowal konya bladnego, yako grzywna, iuxta cittacionem *ib.* nr 1633; ~ slowacka, slowienska grzywna: Tres sclauonicas marcas slowyenskye grzywny, que faciunt XXXVI solidos. Solidus hic valet XII alenses comunis pecunie szelãg XV *in. JA* XXVII 266; Slauica marca slowyenska grzywna *OrtCel* 10; Kthokolwyek zamyeszka, then przepadl myeszky wylkyerz, tho yest trzy szlowyenskye grzywny albo szeszcz y XXX szelagow *OrtMac* 35, *sim. OrtBrRp* 34, 2; Myalby tesz o tho y raczczam pokupycz trzemy grzywnamy szlowyenskymy, tho yesth szecz y XXX szelagow *OrtMac* 66, *sim. OrtBr* VII 551; Poddaly szye ktho... pod wysze prawo..., a nye dzyszly tego..., tedy przepadl szeszdzyszzyath szelagow. Poddaly szye thako przed szyedzacza radã, thedy przepadnye szeszcz y XXX szelagow, tho yesth szlowyenszkã grzywna *OrtMac* 98, *sim. OrtBr* VI 372; Slavonica marca vlg. szlowaczka grzywna XV *ex. Zab* 526; ~ grzywna

polska: We czthyrzech przythczach wyna sedm- nadzyeszca, tho gest czthirnaczcze grzywyen pol- skich comorze krolewskey ma bicz przidana *Sul* 10; ~ grzywna krakowska, liczby krakow- skiej: Jakom ya nye ranczil pol grziwni cracow- skyey ve dw nyedzelyv dacz 1456 *ZapWarsz* nr 1048; Jako ya szamoczwarth nye zastham- p(i) drogy dobrowolney... Anne... anym gey rampka szdrapal wroczlawszkyego wasznoczcy yako pol grzywny liczby krakowszkyey 1480 *ZapWarsz* nr 1485; ~ grzywna pruska: Obrę- czili sę pithczeszicz grzywen pruskych przez pol- tori grzywen XV in. *Malk* 117; ~ w wymiarze *kar sądowych*: Abbas domus Tynciensis habet iudicare... causas subsequentes: me<c>h (*leg.* miecz), kigy (*leg.* kij), sedmnadzeszczca, *pena- dzeszczce, glova, saglovna, sec ('sześć') grziven, chanzba (1286 ?) 1408 *KodTyn* 63; Si ad nostre curie cognitionem iudicii et examen ali- qua causa deducta fuerit, sicut est sboy, chązba, gloua, zaglovna, zest ('sześć') griwen et trista (1290 ?) 1408 *KodTyn* 75; Volumus tamen, quod homines ecclesie a solutione pene, que za- glovna, sive krvava, sescz grziven dicitur vul- gariter, penitus sint exempti et soluti 1357 *KodWP* III 72; Potrek dobil na Stasku czthir krziwen za *chosba 1387 *Leksz* I nr 202; Iohan- nes, heres de Miskowo, incurrit penam vlg. szeszczorę szeszcz grziven, quia cum domina de Coczurowo iurare habentes concordiam inierunt 1411 *KsMaz* I nr 1658; Penas panczdzesand pre- dictas continentes duas penas sex marcarum, szeszcz grziven dictas, quindecim grossos in se continentes dent et persolvant 1414 *KodMazL* 157; Statuimus, ut si quis exciderit quercum in bonis alicius, domino invito, valentem ad axem..., penam, que dicitur sescz *grizwen, illi solvat, in cuius dominio sunt incisa XV in. *AKPr* II 69; Si autem illi inferatur, qui non habet ius militare, tunc marca grossorum pro tali vulnere, kmethoni vero pena sescz griwen per percucientem debet solvi *ib.* 70; Si vero actor in primo termino nec per se, nec per ali- quem alium suum nuncium nec comparuerit, ab accione sua cedat cum pena sex marcarum, que in Polonico dicitur syedm *grzywyeny 1441 *AKPr* II 524; Kmyecz kmyeczca zabyiącz, themv, gemv prawo przykaze, za wyną cztyrzi grzywni (*Dzial* 30: trzy grzywny), a blyszszym za głową szeszcz grzywyen zaplaczycz bąndz przyczisznoo (ei... quattuor marcas ratione poenae, proximio- ribus autem sex, ratione homicidii exsolvere sit astrictus) *Sul* 13, *sim.* 41, *Dzial* 30; Acz ktho gwalthem plasz... komvkole... weszmye, sz wyną rzeczoną szeszcz grzywyen wroczi-
55

mvszy... gwalthem rzeczy wsząthe (cum poena sex marcarum restituere teneatur) *Sul* 49, *sim.* *Dzial* 41; Kedi ktho nagany... skazanya..., pothkomorzam po szeszcy grzywyen (*Dzial* 42: po szeszcy grzywnach)..., sandzam... po pol grzywny..., gyszim castellanom... po szeszcy grzywnam (*Sul* 17: po szeszcy grzywnach)... dacz... ma (subcamerariis per sex marcas..., iudicibus... per mediam marcam..., aliis castel- lanis... per sex marcas... dare... teneatur) *Sul* 50; Poszwany... na trzeczem rok v nye stan- nyely, rzecz straczy a oth zaloby othpadnye sz viną szeszcz grzywyen (ab actione sua cedat cum poena VI marcarum, *Dzial* 49: z wyną syedm grzywien) po polskv rzeczoną *Sul* 64; Vstawymy, aby zabyayaczy slachczyca trzy- dzeszcy grzywyen (triginta marcas)... zaplaczicz myal. A vcząw rąką, nogą alybo nosz, pyąncz- naczcze grzywyen (quindecim marcas), alye vcząw wylgy palecz, oszmy grzywyen (octo marcas), a za kaszdy gyszny palecz... trzy grzywny grosszow (tres marcas grossorum, *Dzial* 55: trzy grzywny)... zaplaczycz ma... Kthokolebącz kmyeczca zabye, szeszcz grzywyen (sex marcas, *Dzial* 55: syedm grzywien) zapla- czycz ma... A bądzely glownyk a then, czso za- byth, dw panv myal, tedy rzezczone trzy grzywni (tres marcae)... myedzy gyma mayą bycz rosde- lony. Alye ranyącz tylko kmyeczca, themv tho rannemv za reną pol grzywny (mediam marcam) a panv gego... grzywną czalą (unam marcam)... za wyną ma zaplaczycz. Paknyąly ranyączy a renyony dwv panv bądą, myedzy gyma tha gysta bytha vyna lvbo grzywną* (marca poenalis) ma bicz rozdzelona (*Dzial* 55: panowie wyną... rozdzelyą) *Sul* 67, *sim.* *Dzial* 55; Zywoth dzeszczączy grzywnamy ma othkvpycz (redimet vitam decem marcis) *Sul* 81; ~ ~ Daly gemv... sinowye Amonowy sto grzywyen szrebra (cen- tum talenta argenti) *BZ* II Par 27, 5; ~ Tal- entum id est marca al. grzywna XV in. *JA* XXVII 265; Szwyeczydlnyk se wszøø swoyø przyczynøø waszyl gest grzywnøø zlota (talen- tum auri appendebat candelabrum cum omni- bus vasis suis) *BZ* Ex 37, 24; Grzywną vel czanthnar (*war. lub.*: librą a. grzywną, a. czant- nar) talentum, id est libram (talentum plumbi portabatur *Zach* 5, 7) 1471 *MPKJ* V 116; Grzy- wyen mnas (auferte ab illo mnam et date illi, qui decem mnas habet *Luc* 19, 24) *ib.* 124; Siclus continet 20 obulos, porro 6 sicli faciunt 1 grzywną (*war. kal.*: marcam, siclus autem viginti obolos habet. Porro viginti sicli et viginti quinque sicli, et quindecim sicli mnam faciunt *Ezech* 45, 12) *MPKJ* V 107.

Gubernatorowa 'zona gubernatora, tj. regenta (na Węgrzech), uxor procuratoris regni (apud Hungaros)': Habere litteras stipendii a domina gubernatorowa regina Hungariae 1457 *MMAe* II b 170.

Gubić formy: praes. ind. 3. sg. gubi 1466 *R XXII* 16; ~ part. praes. act. adv. gubiąc *BZ Ex* 10, 15; ~ praet. 3. sg. m. gubił *BZ Num* 16, 47. II Par 22, 8. Tob. 1, 21; f. gubiła *BZ III Reg* 18, 4; ~ part. praet. pass. n. sg. neutr. gubiono *BZ II Par* 22, 11.

Znaczenia: 1. 'zabijać, necare, interficere': Aaron... byezi do posrzotka lvdá, ktoresz gybil ogyen (quam iam vastabat incendium) *BZ Num* 16, 47; Bo gdi gubyla (cum interficeret) Gezabel proroki bosze, tedi on (sc. Abdias) wszów ssto prorokow y schował gych *BZ III Reg* 18, 4; A gdisz gubyl (everteret) Ieu dom Achabow, nalyazł ksyoszota Iudowa... y zbył ge *BZ II Par* 22, 8; Iozabeth... wzowski Ioasa..., vkradła gy s posrzotka sinow krolyowich, gdi ge gubyono (cum interficerentur), y skryła gy *ib.* 22, 11; Krol Sennacherib... wyele s sinow israhelskich gubyl (multos occideret ex filiis Israel) *BZ Tob* 1, 21; Omne genus, rodzaj, vna ruina trahit, guby, szyczeye 1466 *R XXII* 16. ✓

2. 'pustoszyć, niszczyć, vastare': Przykryly (sc. kobyłki) wszitek swyrzh szemye, wszitko gubyocz (operueruntque universam superficem terrae, vastantes omnia) *BZ Ex* 10, 15.

Cf. **Pogubić, Zagubić, Zgubić, Zagubiać, Zgubiać**

Gubiel zool. 'kielb, *Gobio fluviatilis* Flem.' (?): Gubel gobio 1457 *PF V* 14.

Gumienny 'pozostający w związku z gumnem, qui horrei est, ad horreum pertinet': Stabula versus meridiem ab acie pallacii usque ad januam gumienna 1473 *StPPP II* nr 4112; ~ miejsce gumienne 'boisko, klepisko, area': Nye ostawiono Ioatasowy lyda..., bo ge bil zbył krol Syrski a potłeczil iako proch na myeszczczv gumiennem (quasi pulverem in tritura areae) *BZ IV Reg* 13, 7.

Gumnisko 'podwórze gospodarskie, szczególnie część przeznaczona do przechowywania zboża w snopach, ze stodołą czy stogiem, także miejsce przeznaczone do mlócenia (boisko, klepisko), horrei area vel alia, in qua frumenta aut in metas exstructa asservabantur aut deterebantur': Na gvmnyskv (war. kal.: na gumnye) in area (ponam hoc vellus lanae in area Jud 6, 37) *MPKJ V* 33.

Gumno formy: n. sg. gumno 1400 *StPPP II* nr 554, 1432 *StPPP II* nr 2448, 1471 *MPKJ V* 117, etc.; ~ g. sg. gumna 1399 *Leksz I* nr 3110, 1403 *KsMaz I* nr 350, 1413 *KsMaz I* nr 2109,

etc.; ~ ac. sg. gumno 1400 *SKJ III* 192, 1437 *ZapWarsz* nr 696, *EwZam* 299, *Rozm* 340; ~ i. sg. gumnem 1479 *AGZ XVIII* 185; ~ l. sg. (w) gumnie 1402 *KsMaz I* nr 243, 1410 *Piek VI* 399, 1420 *TPaw VII* nr 1495, 1427 *ZapWarsz* nr 203, etc.; ~ g. pl. gumien *Sul* 42, *BZ Num* 18, 27, 1471 *MPKJ V* 25, 1478 *SKJ III* 334; ~ ac. pl. gumna 1471 *MPKJ V* 111, *XV p. post. R XXV* 181, *Rozm* 281; ~ i. pl. gumny 1439 *AGZ XIX* 326, 1484 *SKJ III* 334.

Znaczenie: 'podwórze gospodarskie, szczególnie część przeznaczona do przechowywania zboża w snopach, ze stodołą czy stogiem, także miejsce przeznaczone do mlócenia (boisko, klepisko), horrei area vel alia, in qua frumenta aut in metas exstructa asservabantur aut deterebantur': Sicut Jan Andree holodium gumna *compursit 1396 *TPaw III* nr 4010; Jactor gumna ne pozekl ani mu odpowedał 1399 *Leksz I* nr 3110; Esz nye ss Wawrzinczowó wołó... poszszono gumno Pakoschowy 1400 *SKJ III* 192; Bichna eidem Elizabeth medietatem omnium frumentorum et orrei vlg. gumno... debet assignare 1400 *StPPP II* nr 554; Iaco iesto ne Micolayow brok rsz(y), o chtorim ia zalował, cszo stogi w mem gumne 1402 *KsMaz I* nr 243; Iacom ia ne winoszil Racziborowi trzech cop rszi s gego gumna 1403 *KsMaz I* nr 350; Jacussius... oreum suum al. gumno combussisset 1409 *AKPr X* 292; Wlochna ne poszгла zyta w P(a)wlowe gumne 1410 *Piek VI* 399; Yakom ya do Adamowa gumpna ne begal 1413 *KsMaz I* nr 2109; Aream al. gumpno 1419 *ZiemsKraK I* 297; Kedi gest Micolay poczanł zaymacz bidlo w gumnye, tedi [gest] oni przibegli 1420 *TPaw VII* nr 1495; Quia przes zapowecz pomloczył pszenycza w gumne 1427 *ZapWarsz* nr 203; Oreum al. gumno ab... igne succensum est 1432 *StPPP II* nr 2448; Pro incendio allodii al. gum(n)a 1436 *StPPP II* nr 2632; Jacom ya nye chodzyla przeszcrczonowo gumno szylą 1437 *ZapWarsz* nr 696; Unam aream al. dworzysko... cum pratis retro al. gumny exceptis pratis a graniciebus 1439 *AGZ XIX* 326; Jako moya czelacz sz Maczeyowa gumna *ney wynosila za kopą any tego vszithku mam 1439 *ZapWarsz* nr 885; Jacom ya ne pozгла Mirosloaowa zitha w yego gumnye 1444 *ZapWarsz* nr 737; Allodium al. gvmno 1445 *AGZ XIII* 194; Zazeeszczv y pozszeszczv domow, gvmyen (horreorum) abo kthoregokole dobra, smyerczą vkrvthną... mayą bicz maczeny *Sul* 42; Pankoschowsky... debet dare... medietatem omnium de allodio al. gumna 1452 *AGZ XI* 382; Receptit in frumentis, ordeo, tritico in allodio al. gvmnye 1452 *AGZ XIV* 345; Jekom ja nye

ssilal lyudzi na mlocenye zhitha gumpna Mancimyrovego 1456 *ZapWarsz* nr 1051; Hezhe Andrzej... postavyl szano bez mey volyey w mem gumnye 1459 *ZapWarsz* nr 1089; Jako ya nye przedala kobyl... any gwmna szytha 1463 *Tym-Proc* 276; Yako ya nye przedala kobyl, skotha, kosz, swyny, gwmna any chycz, thako dobrych yako szescydzessath kop 1463 *ZapWarsz* nr 1136, *sim. ib.* nr 1138; Ab allodio al. od gypna 1464 *AGZ* XIII 427; Recognovit, quia vidit in alodio domini Michaelis al. w gumnye, quomodo receperunt novem arthonios tritici 1466 *AGZ* XV 43; Recognovit, quomodo ductus est per dominum Michaelem... in allodium al. gumna *ib.*; Wtore staianie od gumien w tile zagrody 1478 *SKJ* III 334; Nicolaus... arvum... post oreum al. za gwmnem... iacentem... obligavit tenere 1479 *AGZ* XVIII 185; Duo stadia agri sui... druga za gumny Zavyskoviczy... vendidit 1484 *SKJ* III 334; Jakom ya nye naschedl *de gwmna yego do Yaczkova gwalthem, anym zytha... s gwmna yego nye pobral 1492 *ZapWarsz* nr 1725; Jakom ya nye wsyal s roley yego dw (*leg. dwu*) kopu zytha... anym go do gwmna swego wwyosl 1494 *ZapWarsz* nr 1763; Oreum al. gumno 1496 *StPPP* VII 440; Czom mal w scryny y w *komorza, w gwmne y *ne dvorze, thocz my yvsza opvscicy *SkargaWroc* w. 11; Fuit granum seminatum... et nunc est reconditum, postavyono, in horeo, w gwmnye XV *p. post. R* XXV 180; ~ Takyesh s gwmnen iako z lyszicz y ze wszego, gegos byerzeczce pirwe vrodi, offyeryvyczce bogv (tam de areis, quam de torcularibus... offerte domino) *BZ* Num 18, 27; Gdisz... wszitko lepsze offyerowacz bødzece z dzesyotkow, policzono wam bødze, iakobische s gwmna (de area) i z lyszicz dali pirwe vrodi *ib.* 18, 30; Nye zawyozes vst volowych, gdysz mloczisz w gwmnye (in area) vzitki twe *BZ* Deut 25, 4; Ornan... wtenczas mlocyl na gumnye (in area) pszenyczø *BZ* I Par 21, 20; Gdi poydze David ku Ornanowy, vzzraw gy Ornan y poydze przecyw gemu z gumna (de area) *ib.* 21, 21; Z gwmnen de areis (sicut de areis primitias separatis Num 15, 20) 1471 *MPKJ* V 25; Na gumnye (*war. lub.*: na gwmnyskv) in area (ponam hoc vellus lanae in area Jud 6, 37) *ib.* 33; Gumna a. schedliska areas (dilexisti mercedem super omnes areas tritici Os 9, 1) *ib.* 111; Gwmno a. bogyevisko area (permundabit aream suam Mat 3, 12) *ib.* 117; Wnydzely ogyen y szeszce czygye szboze na polu albo w gumnye (acervos frugum sive stantes segetes in agris Ex 22, 6), then, ot kogo ogyen wysedl, zaplaczty szkoda XV *p. post. Kalužn* 285; Apperuit Joseph horea,

gwmna, sua et vendidit Egipciis (Gen 41, 56) XV *p. post. R* XXV 181; Przydyzycie mocznyeyszy... a vyczyszyczy gwmno szvogye (aream suam Luc 3, 17) *EwZam* 299—300; Obezryczye ptaky nyeba, yze any szyeyą, any zną, any zbyrayą v gumna (neque congregant in horrea Mat 6, 26) *Rozm* 281; A yako sznyvo przydyzycie, kākol zvyżazaly v sznopy y zeschgly, aby thesz psenyczca zvozyly v moye gvm[m]no (triticum autem congregate in horreum meum Mat 13, 30) *Rozm* 340.

Gundram cf. **Kundram**

Gundran cf. **Kundram**

Gunia 'derka, koc, tegumentum': Gunya lodex (*pro* lodix) 1437 *Wisł* nr 228, s. 89; W gunyach in melotis. Melota est vestis de pilis camelorum (circuierunt in melotis, in pellibus caprinis Hebr 11, 37) 1471 *MPKJ* V 132; Pro tribus gunye 1500 *ZsigBud* 21.

Gusła *formy*: *n. pl.* gusła XV *med. R* XXV 160, *OrtCel* 11, *OrtLel* 235; ~ *g. pl.* guśl *BZ* II Par 33, 6; ~ *ac. pl.* gusła *Spow* 3, XV *med. R* XXIV 368, XV *med. SKJ* V 272, *BZ* Deut 18, 10. I Reg 28, 8. Nah 3, 4, 1471 *MPKJ* V 104; ~ *i. pl.* gusły *BZ* IV Reg 17, 17.

Znaczenie: 'zabobony, przesady, wróżby, zaklęcia, czary, obrzędy z nimi związane, artes magicae, superstitiones, incantationes': Tesz sya davam vynyen... ze dvanascye *czlongow vyary svyateg krzescyanskyey, aczbych tesz, grzesny czlovyek, v<y>stapylem, vyerzacz w czary, w gusła *Spow* 3; Sed si viderint aliquas maiores artes vel alicue *sacha, gusla uel truphas diabolicas, omnes attendere debent XV *med. R* XXIV 368; Czary, gussla, zabobony *adolatria, sortilegium, supersticio XV *med. R* XXV 160; Sic... illi, qui credunt in supersticiones, w gusla, et incantaciones, w czary XV *med. SKJ* V 272; Choway syø..., aby nye bil v czebye nalezon, genzeby... viprawyal sny y gvsla (somnia atque auguria) *BZ* Deut 18, 10; Czaruy my przes gusla (divina mihi in pythone) *BZ* I Reg 28, 8; Poswyoczowaly gemv (*sc.* Baalowi) sini swe... przes ogen, a wyeszczbi a gusly syø przidzerszely (divinationibus inserviebant et auguriis) *BZ* IV Reg 17, 17; Manases... czynyl zle przed bogem..., we sni wyerzil, a gusl naslyadowal (sectabatur auguria) *BZ* II Par 33, 6; Byada myastu krewnemv... prze wyelkosczy nyeczistoti zley szoni, krasney a wdżoczney, a maiocza gusla (habentis maleficia) *BZ* Nah 3, 4; Sacrilegia czarnoxanstwa, czari, gusla *OrtCel* 11, *sim. OrtLel* 235; Gusla (*war. lub.*: guslnosczy) divinationes (stetit... rex... in bivio... divinationem quaerens Ezech 21, 21) 1471 *MPKJ* V 104.

Guślic 'wróżyć, zaklinać, czarować, zamawiać, vaticinari, augurari, incantare': Nye bødзецze gvslicz (non augurabimini) *BZ* Lev 19, 26; Przewyodl sina swego przes ogen y guszyl (ariolatus est), y przidzerszal syø wyezdzb *BZ* IV Reg 21, 6, *sim.* 1471 *MPKJ* V 47; Arioli szwyathoguszlczy, kthorzy poszwyacziomy rzeczamy albo na szwyanthem myeszczv gvsłã XV *p. post.* R XXIV 375; Swyanthokussedlnyczi, czosch posfãtnymy rzeczamy a na posfãtnich myeszczach gvsłã, arioli XV *ex.* *MPKJ* V 140.

Guśnik, Guśnik *formy*: *n. sg.* guśnik *BZ* Deut 18, 11; ~ *n. pl.* guśnicy XV *p. post.* PF I 201; guśnicy *ca* 1500 *JA* X 385; ~ *g. pl.* guśników *BZ* Lev 19, 31. Deut 18, 14; ~ *d. pl.* guśnikom *BZ* Lev 20, 6; ~ *ac. pl.* guśniki *BZ* I Reg 28, 3; ~ *i. pl.* guśniki *BZ* I Par 10, 13.

Znaczenie: 'wróżbita, czarownik, ariolus, augur, futurarum rerum interpres (praecipue in malam partem), magus': Sortilegi vel czarownicy, cuglarze, *guszlinczy, initiatores vel czarnoks(ięż)nyczy, qui sortilegiis vel nawązow utuntur 1433—4 *SprTNW* V 6; Nye przichilaycze syø kv czarownikom any od gvslnikow czso pytaycze (non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini) *BZ* Lev 19, 31; Dvsza, ktoras syø pochili kv czarownikom y kv gvslnikom (anima, quae declinaverit ad magos et ariolos),... zabyø yø s poszrodkv lvdã gego *BZ* Lev 20, 6; Nye bødze czarownik ani gvszlnik (nec sit maleficus) v czebye *BZ* Deut 18, 11; Rodowye czy to, ktorichze to obdzersiz zemyø, gvslnikow a czarownikow slvchayø (augures et divinos audiunt) *BZ* Deut 18, 14; Wignal bil Saul s zemye wszitki wyesczce a guszlnyki (absulit magos et ariolos) *BZ* I Reg 28, 3; S guszlnyky syø radzil (insuper... pythonissam consuluerit) *BZ* I Par 10, 13; Incantatores czarownicy y guslnyczy XV *p. post.* PF I 201; Nigromentici gusnyczy, czarownicy *ca* 1500 *JA* X 385.

Guśność 'wróżba, divinatio': Guslnoscz (*war. kal.*: gusla) divinationes (stetit... rex... in bivio... divinationem quaerens Ezech 21, 21) *MPKJ* V 104.

Guśny 'wróżbiarski, umiejący wróżyć, divinandi peritus': Møsz albo zona, w ktorichze to bødze wyesczi albo gvszlni dvch (pythonicus vel divinationis fuerit spiritus), smyerczø vmrze *BZ* Lev 20, 27.

Guśnik *cf.* **Guśnik**

Gutać *cf.* **Gatać**

Gutowe 'oplata od piwa i miodu, tributum, quod a cerevisiam et mel potantibus solvebatur': Item sunt in eodem oppido septuaginta domus et quaelibet ratione domus et areae solvit mona-

sterio unum grossum et ratione guthowe unum grossum *DILB* III 4. ~ *W tym przykladzie autograf Długosza ma butowe, jak też w DILB* III 166, *lecz ręka XV wieku poprawila na gutowe.* ~ *Cf.* **Butowe.**

Gutta 'rodzaj kosztownego pachnidła, species aromatis': Pomazal cze bog... oleiem wesela nad towarzisze tve. Mirra y gutta, y cassia od odzena twego y domow eburowich (myrrha et gutta, et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis) *Fl* 44, 10, *sim.* *Pul.*

Guz 'wypukłość, guz, tumor, umbo': **a.** na ciele: Gusz *Park* 408; Kon czyszawy... mą gusz na przednyey pravey nodze 1499 *GórsJazRp* 275; ~ 'wole, struma': Gvsz struma *ca* 1500 *Erz* 21; ~ **b.** na tarczy: Vmbo paveza albo tharczą vel na tharczy gvsz *ca* 1500 *Erz* 21; Pvklerzeyv gvsz vmbo *ib.*

Gwałcić 'dokonywać gwałtów, czynów przemocy, violare, vim inferre': Czom vczinil Maczeyowi, tho za yego poczanthkem, kedi mi gwałczil w[y] mey wissy... y kmeczã mi bil 1424 *KsMaz* II nr 502; ~ Me miserum repetens, odnawayając, que vetat omnipotens, et scrophe ritu, nad obyczay, que putrida, skarede, fuerit repetitu, facta miser recolo sepe, quod me violo gwałczą 1466 *R* XXII 18. ~ *Cf.* **Zgwałcić.**

Gwałciwy 'dokonywany z użyciem gwałtu, przemocy, qui per vim fit': Ktorykole dzewcze... gwałth vczyny osszylstwem obneczczając, a dzewczya abo nyewyasta gwałczywego osylstwa vchodzając (violatoris oppressionem evadens)... wolacz bądze placząc..., a snamyona osylstwa na nyey yawna bądã wydzana..., na naszey laszcze... ten tho osylnyk ma bycz *Sul* 58.

Gwałt, Gewalt *formy*: *n. sg.* gwałt 1396 *HubeZb* 25, 1405 *Piek* VI 272, XV *in.* *Zab* 520, *ca* 1428 *PF* I 488, *Sul* 31. 71. 88. 90, XV *med.* *Zab* 524, *MW* gl. 68; ~ *g. sg.* gwałtu 1395 *HubeZb* 44, 1397 *HubeZb* 30, 1398 *HubeZb* 32, 1408 *Piek* VI 368, 1418 *Przyb* 13, 1420 *TPaw* VII nr 1767, *etc.*; ~ *d. sg.* gwałtu 1462 *ZapWarsz* nr 1131; gwałtowi 1426 *ZapWarsz* nr 182, 1453 *ZapWarsz* nr 983, 1477 *ZapWarsz* nr 3094; gwałtewi 1457 *AKPr* VIIIa 51; ~ *ac. sg.* gwałt 1392 *HubeZb* 66, 1395 *HubeZb* 23, 1395 *Leksz* II nr 410, 1402 *SKJ* III 194, *etc. etc.*; ~ *i. sg.* gwałtem 1393 *HubeZb* 22, 1397 *HubeZb* 30, 1398 *HubeZb* 73, 1399 *StPPP* VIII nr 8728, *Gn* gl. 28b, *etc. etc.*; gwałtem 1397 *Leksz* II nr 1061; ~ *l. sg.* (przy) gwałcie 1399 *HubeZb* 75, 1402 *SKJ* III 194, 1418 *Przyb* 13, 1429 *MPKJ* II 309, *Sul* 49. 52, *Dział* 33. 55, 1482 *ZapWarsz* nr 1596; ~ *d. pl.* gwałtom 1410 *HubeZb* 53;

~ ac. pl. gwałty *Sul* 33, *Tęcz* w. 13; ~ i. pl. gwałty *OrtCel* 2.

Znaczenia: 1. 'przestępstwo dokonane przemocą, niezgodny z prawem czyn przemocy, crimen, quod vi fit, legis violatio, iniuria, vis': Staszek... ne uczinil szwemu opekadlniku nigedne prauiszni, a gwald sze mu nigeden ne stal 1396 *HubeZb* 25; Czo Woytek gøl ty luczi, to ge gøl przy gwalczye, hezye przibyeszawszy na gego wyesz 1399 *HubeZb* 75; Gwałtem violencia *Gn* gl. 28b; Sswadcza, esz przydø kmeecz... na dziedzino... gwałt uczinil y gwałtem ranil mlinarza..., y na tem gwalcze... Szczepan yanl gy 1402 *SKJ* III 194; Ian... ne szandal, bi mu szø gwalth ne sstal o yanczcza 1405 *Piek* VI 272; Swanthoslaw szedl na Vbislaow dom y ranil mu sestrzenca, a potem szedl tego *dyna sa Vbislauem gwałtem do caplanego domu y nagabal gy, a Vbislaw czso vczynil, to vczynil Swantoslaovi bronø sø gwałtom sa yego poczantkem 1410 *HubeZb* 53; Irruencia domiciliorum wderzenie na dom, gwalth XV in. *JA* XXVII 267; O kthori zolancz Dorothka na mya zalowala, themu gwałtowy rok mynal 1426 *ZapWarsz* nr 182; Gwalth vyolencia ca 1428 *PF* I 488; O ctory gwalth Thomek na myan zalowal, o then myan sz nim vgednano 1428 *ZapWarsz* nr 297; Yakos th<ø> byl Warsch posual Abrama o odby<cie> yancza na gualce yanthego 1429 *MPKJ* II 309; O ctory gwalth Strachota na mø zalowal, thegom mw ya ne vczynil ani dziedzøcza rostrøczil 1432 *ZapWarsz* nr 383; Gwalth alybo lvyenyne (ubi aliquis accusatus de violentia sive spolio, *Dzial* 18: komv dadzą wyną o gwałt abo o rozboy) na y<a>wnyey drodze *Sul* 31; O gwalth domovi (de vulneribus et de invasione domus violenta) *Sul* 34; O gwalczye. Kedy komv cztirzy voly gwalthem (*Dzial* 41: gwałtownye) wsząthy bądą, a o thakem gwalcze (de huiusmodi violentia, *Dzial* 41: o taky gwalth) szwyadeczsthwo vczyny, chcemy, aby za thaky gwalth wolow (pro huiusmodi violentia... boum) y roboty omyeskanye (*Dzial* 41: aby taky gwalth wolow y roboty)... cztirzi skoczce... sz vyną pyancznadzescza... doszycz vczynycz byl powynyen *Sul* 49—50; O szenye abo o kopye gwalthem wsząthey. Tesz sza wosz szyana gwalthem wszątego trzy grosze s wyną pyancznadzescza... zaplaczycz powynyen ma bycz. Tesz za kopą yarzyiny alybo ozymyny skazalyszmy geną cziwirtnyą, gdi yą byerzą na wosz (*Dzial* 41: gdy na woz gwałtownye wżąta bądze), tedi gwalth, alye gdy w brzemyonach, sladzeystwo w them bicz wykładamy (dum recipitur ad currum, violentiam... esse declaramus)

Sul 50; O gwalcze na goszczynczv vczynyonem (de violenta receptione in via publica). Marczyn skarzy na Mycolaya, ysze w dzyen targowy na yawney drodze... sz thoboly wszął mv oszmy skoth gwalthem (recept... violenter, *Dzial* 43: gwałtownye) *Sul* 52; Vyna takyego gwałtownyka, gdi gy vphiczån. Gdi zaprawdą starschi dnya albo czassu gwałtu przerzeczonego (die temporeque violentiae memoratae) thego tho gwałtownyka nyeyako gonyancz moglibi yancz, tegdi... xanzączyu postawicz gy bandą vinny *Sul* 89; Angelus impedit peccatum violentiam, gwałt, inferendo XV med. *GIWroc* 81 v; O kthory gwalth na my<ę> Jan... zalowal, esbych mv drwa samowthor na dwa wosy pobral, themv gwałthowy rok mynal 1453 *ZapWarsz* nr 983; Z glownymy gwalthy criminalibus violentiis *OrtCel* 2; Ya<ko> themu gwaltheyy, o kthori na myą Pyothr Kokoschczycz zaluge, rok mynal, nyschly mą Pyothr zapozval 1457 *AKPr* VIIIa 51; Kmethones habent in haereditate ad violentiam currere vlg. na gwalth (1460) 1663 *Paul* 302; Chcemy, aby ktoregokoly stadla nyeporvszony swey czczy czlowiek o kakykoly gwalth (pro quibuslibet violentiis, *Sul* 33: o kthorekole gwalthi) przed sąd bylby pozwan, tedy nany dobrym swiadeczstwem ma bycz dokonan *Dzial* 21; Ho kthory na mya Iacub gwalth szalowal, themv gwalthv rog yvsz minål 1462 *ZapWarsz* nr 1131; Dominus Poznan<ski> in illam villam Szcklo non est intromissus violenter, ergo repugno domino violentiam al. odpyeram panv gwalth 1470 *AGZ* XV 461; Gwalthv nye sznam, ale czom rabył y oral, thom rabył y oral na oczysznye szwoyey 1472 *ZapWarsz* nr 2965; Jako themv gwalthowi o szvknya... *røk mynal 1477 *ZapWarsz* nr 3094; Jakom ya thego tho 'Jana... yal na gwalcze thedy, kyedy dobywal kmyecza w domw w noczy y szbył 1482 *ZapWarsz* nr 1596; Gwalth violencia *MW* gl. 68; Temeraria violencia vlg. szmyalem gwałtem XV ex. *Zab* 526; Ego... duxi eundem Andream ad castrum propter violentiam al. o gwałd 1500 *AGZ* XIX 470; ~ (u)czynić, działać gwałt 'zadać gwałt, użyć przemocy, vim inferre, opprimere': Jaco Thomek s braczø przibezaw na Swanthoslaow dom medzi gego wrotha i vczynili gemu silø i gwa<ł>th 1392 *HubeZb* 66; Iakom ne kasal mym *ludzey iachacz na Steppanowø dziedzino czinicz gwałt y swønicza 1395 *HubeZb* 23; Ian *iaø Adama *pzri ranach any yednego gwałtu ne uczy<n>il 1395 *HubeZb* 44; Violenter venit super nostram hereditatem et fecit violentiam, videlicet gwalth, quoad nobis fratrem vulneravit et mulieri nasum abscidit 1395 *Leks* II

nr 410; Piotrek ne wczinil Staszcoui gwaltu, ale gy Stasek drewe nagabal 1397 *HubeZb* 30, *sim.* 1398 *ib.* 32; Czsosm czynili w Sdzichnine dzedzine, tosmi czynili s yey volø, a tamesmi nigednego gwaltu ne czynili 1408 *Piek* VI 368; Eszem ya Janowu kmecz u gwalthu ne wczinil, ale czsom gy yanl, tom gy yanl przed swymi wrothi, esz mego bratha czloweca vraszil 1420 *TPaw* VII nr 1767; Vczysnącz, gwalthovac, gwalch czynycz obrimere *ca* 1455 *JA* XIV 492; Do wroczlawanow poszlaly... a szkarzancz na zemyany, by gym gwalthy dzalaly *Tęcz* w. 13; ~ wołać gwałtu, wołać na gwałt 'wołać na pomoc w chwili dokonywania gwałtu, *auxilium ab aliquo implorare, subsidium invocare*: Przetno Nickel... Jacobum... yal, yz kaplan nan volal gwaltu tedi, kedi go ranil, y przy tem gy gwalcze yøl 1418 *Przyb* 13; Stanyely szye komv czo szlego nyeszprawnye, iako roszyboy, czyaszkye vranye-nye..., woła-ly ten na gwalch, szlowye nyestoycze..., tedy to zawolanye gesth myasto zaloby... Ale nye wołał na gwalch on szlowem thym nyestoycze, tedy on moze szwey szkody zamylczecz *OrtBrRp* 49, 4; ~ gwałtem, (za gwałtem: Iako Passzek gyal na mø dzedzinø szamoczwart gwałtem y szabil mi panoszø 1393 *HubeZb* 22; Dobeslaf ne yal gwaltem na Stokowø dzedzina ani mu cloweka ranil 1396 *HubeZb* 26; Micolay sedl na naszø dzedzinø gwałtem y urznøl neneszcze nos 1397 *Leksz* II nr 1061; Mikosz przydø gwałtem na Dzirszkowø gospodø y dal mu naprzod ranø 1398 *HubeZb* 73; Kmecz... gwałtem ranil mlinarza 1402 *SKJ* III 194; Yacom ya Reczibora ne wipanczal... gwałtem sz mego domu 1405 *KsMaz* I nr 493; Iako praue wczinil gwałthem... scodi w szicze poltrzcze grziwni 1405 *SKJ* III 196; Woczzech... ne jal na... pana woyewodzinø dzedzinø a ne poszekł Maczeyewy polthori kopi powrosow samowthor gwałtem 1415 *JP* XXXVII 168; Iacom ya Indrzychowicz konopy nye pobrala na drodze szamoszosta gwałtem 1419 *AKPr* VIII a 44; Stanislaw... vywabil Jana... s domu brata yego y yal gy na drodze gwałtem 1421 *BiblWarsz* 1857 II 802; Yakom ya ne wszanl czthirzech cop z Malgorzaczini szkrzinki gwałthem 1422 *ZapWarsz* nr 41; Vos se coniuirasti(s) al. sprzisangli gwałtem et noluisti(s) laborare... nec ipsius soluciones, poplathky, solvere 1425 *BiblWarsz* 1857 II 800; Tesz acz ktho gwałthem (*Dzial* 41: gwałtownye) placsz alybo ktorakole gynszą rzecz wlostną swą moczą komvkole, prawa nye prosząc, weszmye (si quis violenter mantellum... receperit), sz wyną rzeczoną szesz grzywyen wroczicz mvszy tak oddalone a gwałthem (*Dzial*

41: gwałtownye) rzeczy wsząthe *Sul* 49; O wziączyv kony abo wolow gwałtownye. <A>cz komv konye abo woly... bądź złodziejstwem abo zbo-
gem, abo gwałtem (violenter vel furtive) vezma,
ten, gdy przed rokiem... sadownye nye vczyny,
tedy potem... ma bycz dawnoszcza odrzeczon
Dzial 50; Slvschno... zakazacz, aby gyadacz
z woyny do domow swych... lyvdze sobye nye
mayą nyczs gwałtem bracz (ne transeuntes...
pro se expensas... vi recipient) *Dzial* 65; Jakom
ya Janowy ne pobral rzeczy z domu strzya
gego... bes lyczby gwałthem 1461 *PF* VIII 19;
Iohannes... pignora repercutit al. obronył
gwałtem 1467 *MMAe* XVIII nr 85; Jakom ya
samoczwarth nye zagyal gwałthem bidla kmye-
czego z wągrodzi tego 1468 *TymProc* 244;
Jakom ya Ondrzegewi, gdy gwałł sskoth sz
pola, nye zasthapył gwałthem drogi 1469 *Zap-
Warsz* nr 2975; Tlocziliszcie gwałtem (*war.
lub.*: tloczonim gwałtem) deprimetis (quia co-
gnovi multa scelera vestra et fortia peccata
vestra: hostes iusti accipientes munus et pau-
peres deprimentes in porta Am 5, 12) 1471
MPKJ V 112; Tu... tres granicies... sipasti et
quatuor arboribus incidisti... cum tribus coadiu-
toribus tuis violenter al. gwałthem 1473 *AGZ*
XIX 17; Zabyłbych go byl, by go dobrzy nye
obronyly gwałthem 1475 *ZapMaz* 102; Quia
tu... vi recepisti al. gwałtem wżala puellam
ipsius in labore 1476 *AGZ* XV 185; Jan z Mar-
czinem nye hothbyal złodzeya oprawczy gwał-
them 1476 *RafPocz* 21; Yako mnye Mykolay...
rabal d(r)zewo godnye kv budowanyn... kwal-
them 1498 *ZapWarsz* nr 1884; Vczynyl vyele
zlego przeczyv mnye, bo dzyalo, ktorem vczyn-
nyl, gwałtem rozlomyl (violenter fregit) *Rozm*
133; A czlowyeka, ktoregosz nam dal tovarzy-
scha kv mace, tego nynye gwałtem chczesz
,odyacz (hunc auferre violenter a nobis tu veni-
sti)? *Rozm* 218; ~ gwałtem siłą, siłą gwałtem,
gwałtem mocą, mocą i (a) gwałtem: Jaco
kaznya Nedominey gwałtem syła wiram[by]bili
yey ludze pyandzessant woz chrosta 1399 *StPPP*
VIII nr 8728; [...] ne szbył Abramowy tego czlo-
wieka na dobrowolney drodze gwałtem syła,
alem sbył swego słodzeya 1452 *RafZran* 87;
Iako ya nye przybyegł do wschy... any drzwy
zlupal, any domu tlukł gwałthem siła 1465
TymSqd 133; ~ Esze popaszsz mi zitho samo-
czwarth siłą gwałtem 1425 *ZapWarsz* nr 136;
Jako ya nye porodzył plodu z nyewyastha... any
they tho plod w gymyenyu moyem gest zagu-
byon ssyła gwałthem 1467 *PF* VIII 20; Pau-
lus... nye gonyl (*sc.* Sobiesąda)... any lystha
kschazego... gemu smaczal siłą gwałthem 1467

SprTNW VIII 2, 34; Jakom ya... gasschi oth szyeczi, *przischewschy na pole, nye wessgnął szyla gwalthe<m> 1469 *ZapWarsz nr 2931*; Yakom ya szylv gwaltem nye szbyl Gyedwygy 1480 *ZapWarsz nr 1533*; ~ Jaco Jasek... sedl gwaltem moczo do mego mlina y wsol mego cloueka 1397 *HubeZb 30*; Stanislaw yal samoszost... w Kothowo gwaltem moczo 1405 *Piek VI 239*; Iaco Szidowczinich dzezszancz kmechi... iachali na Iadamowø dzedzinø gwaltem moczo y wszøli mu kmecha 1406 *Piek VI 307*; ~ Potrasz ne iachal do Lenartowa domu ani mu ne wszol szoni moczu y kwaltem 1401 *HubeZb 48*; Thu są rosbili dom moczą gwaltem, dwoye drzwyrzi wibili 1427 *BiblWarsz 1861 III 40*; Ustawiami..., ys ieslizebi kthorikolwye ziemianyn... smialbi moczą a gwalthem (violenter et potentia)... dom czykolwiek nayachacz, a tham bi gwalthem vbyl albo zranyl..., thakowi gwalthownik uthracza czescz 1498 *MacPraw VI 272*.

2. 'zgwalcenie (kobiety), vis mulieri illata, stuprum': O ktori gwalth Katharzina na mya zalowala, thegom yey nye vczynyl anym yey dzewstwa othyal 1448 *ZapWarsz nr 893*; Gwalt kmyotownye. Gdi ktho smyalosczyan zlan nyewesczycze albo wdowye gwalt vczynilbi albo dzewcze dzyewiczstwo albo panyenstwo zgwalczil, cztirzi grziwni za thaky gwalt dacz bandzye vynen (quando aliquis ausu temerario mulieri violentiam fecerit vel puellae violaret virginitatem, tunc quattuor marcas pro eadem violentia dare tenetur) *Sul 88, sim. ib. 90*; Gwalt slyachczyancze albo vsylstwo przez chlopa vczyniوني... Gdibi... chlop albo nyesylyachczicz taksich gwalt vczynicz bi smyal slyachczyancze (consimilem violentiam intulerit), tedi nye ma bicz gynan vynan karan, yeno glowi sczyanczym *Sul 90*; Vulgus detractat, mentitur: stuprum, gl. adulteria gwalth, cum que iactat, refutat 1466 *R XXII 20*; O dzewyczem gwalcze (de stupratione virginum vel violentia, *Sul 43*: o vsylstwy)... Nyektorzy..., czvdzym szonam abo pannam gwalt vczyniwszy (virgines stuprant, mulieres polluunt violenter, *Sul 43*: dzewycze dzewsthwa sbawyayą a nyewyasti gwalthem pokalayą) a gych czczy pozbawywszy, gdy gym bądze dana wyna, chytrosczą... gych odbywayą *Dzial 33*; O gwalcze dzewczem (de violentiis virginibus aut maritatis quocunque illatis, *Sul 58*: O vsylnem sgwalczenyv dzewky alybo nyewyasty)... Gdy kto dzewcze... w domv, we wsy gwalth vczyny (violentiam fecerit, *Sul 58*: gwalth vczyny ossylstwem obneczczacz), a gdy taka szensczysna, byeszancz do nabylszszey wsy, placzcz bądze powolawala gwałtownyka, w kto-

rey acz znaky gwaltv (signa oppressionis, *Sul 58*: snamyona osylstwa) bądą nalesony y tesz kmyecze gwaltv wolanego doswiathcza, tedy taky... na przyaczol mylosczy ma bycz. Aczlyby szenysczyzna potwarzala kogo y powolawala, a na nney znaky gwaltv (signa oppressionis, *Sul 58*: snamyona osylsthwa) nye nalesyono, tedy... ma bycz skarana *Dzial 55-6*; Gdy pan nyektori gwalt czynyl w dzedzynye, to gest o panye abo o panny (quando... suam villanam oppresserit violenter, *Sul 61*: kedy pan wszy... swoyą wyesznyanką vsylsthwem sgwalczy)..., tedy nye tylko rodzina takyey vczynyoney, ale y wszyska wiesz... mogą wstacz *Dzial 62*; ~ gwaltem usylic, gwaltem uczynic usilstwo 'zgwalcic, stuprare': Vstawyamy tesz, ysz kthorykole dzyewyczą, ktoreykole czczy abo stadla by byla, przez woley porodyczelow gey vlapyl a yą gwaltem vsylil, tho gest dzewstwa sbawyl (violenter oppresserit, *Dzial 55*: zgwalczył), zywoth gego bącz na mylosczy tak osyloney dzewky y przyaczol gey *Sul 58*; Jacom ya Stachnye gwaltem usilstwa nye uczynil 1455 *Czrs s. XCIII*.

3. 'sila, moc, vis, violentia': Gwalth vim (propter multitudinem calumniatorum clamabant et eiulabant propter vim brachii tyrannorum Job 35, 9) 1471 *MPKJ V 62*; Schilą gwaltem vim (ipse enim dedit mihi... scientiam veram, ut sciam... naturas animalium et iras bestiarum, vim ventorum Sap 7, 20) 1471 *MPKJ V 75*; Od moczi morskyey a. od walv, a. od gwalthv (*war. kal.*: oth moczy morskyey) a vi maris (cum incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem et prora quidem fixa manebat immobilis, puppis vero solvebatur a vi maris Act 27, 41) *MPKJ V 136*; ~ Gwaltem irrumpes (quindecim filii eius ac viginti servi erant cum eo et irrumpentes Jordanem, ante regem transierunt vada II Reg 19, 17) 1471 *MPKJ V 40*.

4. 'bezczelność, zuchwalstwo, insolentia, audacia' (?): Gwalth insolencia XV *in. Zab 520*; Gwalth insolencia XV *med. Zab 524*.

Gwałtować 'dokonywać gwałtów, czynów przemocy, violare, vim inferre': Vczynszacz, gwalthovac, gwalth czynycz obprimere ca 1455 *JA XIV 492*.

Gwałtownie 'przemocą, gwaltem, bezprawie, vi, per vim, vim inferendo': Hanczel Gorzensky ne rabył na pana Borkowey dzedzyne *swerczyno gwałtowne w lesze 1427 *Przyb 20*; Borek wkażal mną na slachczicu... rana, rzekacz, aby mu ya Thoma swymy pomocznicy dal gwałtownye 1430 *Przyb 23*; Micolaj..., przigechaw na dzedzyną do Anny do Conar gwałtownye s gego

pomoczniki cztermanaczczoma, wysiał gey Michała kmyeczca gwałtownie a wyodł gy, kdcze chciał 1444 *StPPP* II nr 3212; Ossylstwem dze-wyczą alybo kthorąkolymie nyewyastą gwałtownie obnyeczczyw (opprimens virginem... violenter), acz wolala, na laaszcze gey... bącz *Sul* 19; Nykth nye mosze szwego dlusznika wsdzerczcz albo wsczagnacz gwałtownie przez woitha albo gego poszła *OrtBr* VII 560, *sim. OrtMac* 110; Jam nykomv nye vkradł they szkory, gwałtovnye na mą szyą wyazany y bezprawy *OrtKał* 179; Gdyby szyć radczca... przylubowalby szyć ku dworu... a tho szgyednal, aby myastho pyszane prawo albo przywyley szlomyono albo szkazano przez gwałtowną rąka albo gwałtownie, czo gest gego pokuta? *OrtVrtel* 120; Jakom ja nye przepłynul gwałtownie człą ryczywolskyego 1456 *ZapWarsz* nr 1110; <A>czby tesz nyektorzy gwałtownie (*Sul* 49: gwałthem) szelazo gego abo kthorąkole rzecz gyną wlosną moczą swą komvkole nye podług prawa wzałby (si quis violenter mantellum... receperit), tedy z wyną rzeczoną schesz grzywien ma wroczyć tą rzecz gwałtownie (*Sul* 49: gwałthem) wżatą *Dzial* 41; Kto gwałtownie wezmye woz syana (de foeno recepto violenter, *Sul* 50: o szenye abo o kopye gwałthem wżathey). <K>to wezmye woz syana komv gwałtownie (*Sul* 50: gwałthem), trzy grosche z wyną pyątnaszcze temv ystemv krzywdą y schkodą czyrpyaczemv ma zaplaczycz... Y tesz za kopą yarą y ozymyą wyznawamy gedną czwyerthnyą, gdy na woz gwałtownie wżatą bądze *ib.*; <P>yotr szalował na Iana, ysze w dzen targowy na dobrowolney drodze gwałtownie (*Sul* 52: gwałthem) s toboly wzał gemv osmy skoth pyenyądy (de pera recepti sibi octo scotos violenter) *Dzial* 43; O wżączzv kony abo wolow gwałtownie (praescriptiones rerum furtive aut violenter ablatarum) *Dzial* 50; Yako ya nye wszal... byka Mykolayowa gwałtownie 1469 *ZapWarsz* nr 1306; Jakom ya nye vipuszczyl gwałtownie dwv konyv z obori Maczeyovey 1475 *ZapWarsz* nr 1199; Quia tu direxisti super bona Iohannis in Sulicze wy (*leg. vi*) al. gwałtownie filium tuum Hriczko 1476 *AGZ* XV 185; Jakom ya nye przyał gwałtownie s Pyelaskowa... schamopyanth do domv Pyotrowa... do Rokithk noczna y chazyebna rzeczya 1478 *ZapWarsz* nr 1209; Jakom ya gwałtownie nye wżyal schamopyanth skrzyzyny w domv v Pyothra... z lysthy *ib.* nr 1210; Jakom ya nye przyszetł ve trzydzeszcy se dywema rownyma a s ginszymy nyszczymy gwałtownie do wszy Belszkyey Voley na dom thwoy 1479 *Czrs* s. LXXXVI;

Jakom ya nye wyranbył drew w lessye w gye-go gwałthowne samopyanth 1495 *ZapWarsz* nr 1765; Jakom gya nye przyszetł na dom na gey... anym gey zadal dw ranu... gwałthownie 1497 *ZapWarsz* nr 1781; ~ Jakom ya nye wrzuczyl szyą any wwyżał gwałthewnye we włoki w Wągodnye 1480 *Czrs* s. LXXXVII.

Gwałtownik *formy*: *n. sg.* gwałtownik *Sul* 89, *Dzial* 4, 1471 *MPKJ* V 116, 1476 *TymWol* 68, 1498 *MacPraw* VI 272; ~ *g. sg.* gwałtownika *Sul* 89; ~ *d. sg.* gwałtownikowi *OrtCel* 11; ~ *ac. sg.* gwałtownika 1443 *AGZ* XI 226, *Sul* 89, *Dzial* 55; ~ *n. pl.* gwałtownicy *Dzial* 33, 1471 *MPKJ* V 88; ~ *g. pl.* gwałtownikow *Sul* 89.

Znaczenie: 'człowiek dokonujący gwałtów, czynów przemocy, bezprawia, violator, raptor, qui vim vel stuprum inferit': Si aliqua dominarum predictarum aliquem violatorem al. gwałtownyka in suis bonis servaverit, eadem domina eandem penam vallatam de bonis suis domino capitaneo subintrabit solvendam 1443 *AGZ* XI 226; Gdi nyekteri slachczicz... slachczyanka ranką gwałtowną wżyłbi w domv gich... i ch<c>ancz yą yemu myecz sobye zoną zakoną malzensky, tegdi gdi ten isti gwałtownyk tąn istąn tako zakonnye albo malzensky pozna (postquam eandem idem violator sic matrimonialiter cognoverit), possagu gynschego s nyąn nye bandzye myal, nyzly odzyeny telko, w kterem yąn wżył czassu wzyancyan gwałtowego *Sul* 89; Vyna gwałthownykw sbyegow. Item za taky gwałth taky gwałtownyk takąn vynąn ma bicz karan (talīs violator huiusmodi poena debet puniri) *ib.*; Vyna takyego gwałtownyka, gdi gy vphicząn. Item gdi zaprawdą starschi, dnya albo czassu gwałtu przerzeczzonego thego tho gwałtownyka nyeyako gonyancz (ipsum violatorem insequentes), mogliby yancz, tegdi tako yantego ku wzyancyu w nyem pomstha xanzączyu postawicz gy bandąn vinny *ib.*; Pakly ktho thą vchwałąn przestanpicz smyal knabrye, takyego gwałtownyka msczancz (talem violatorem vindicando), taky przestampeza w rowney vynye glowney przez tho iste xanząn karan ma bicz *ib.*; Sauciato<ri>, id est violatori gwałtownykoui abo wynowaczczoui *OrtCel* 11; Pael, Yan y Maczey, oczecz gych, zachowany gwałthownyk, nye przyschly na gymyeny... Kossakowo any zegnaly trzech oraczoph yego 1476 *TymWol* 68; Ieslizebi... ziemianyn... smialbi moczą a gwałthem... dom czykolwiek nayachacz a tham bi gwałthem vbył..., a chocz thes ieslibi rzeczyc gospodarskie... pobral..., thakowi gwałthownik uthracza czesz (talīs violentus invasor et raptor bonorum perdit honorem) 1498 *Mac-*

Praw VI 272; ~ Gdy ktori drapyesza dzie-
 syączyny abo gwałtownyk rzeczy koszczelnych
 (talis raptor vel malefactor) byl naleszon, ma
 bycz vpomyenyon klyątwą z vpomynanym
Dzial 4; ~ Przeto vstawiamy, aby taczy gwał-
 townyzy (ut tales oppressores virginum aut
 mulierum, *Sul* 43: vsilnyczy dzewycz alybo nye-
 wyasth) prawem polskym sądeny *Dzial* 33; Gdy
 kto dzewcze... gwalth vczyny, a gdy taka szen-
 szczysna, byeszancz do nabylszszey wsy, placząc
 bądź powolawala gwałtownyka..., tedy taky
 na naszey y na przyaczol mylosczy ma bycz
Dzial 55; ~ 'łupieżca, ciemiężyciel, expiator,
 spoliator': Bracze a. gwalthowniczi (*war. lub.*:
 dracze a. gwałtowniczy) exactores (populum
 meum exactores sui spoliaverunt *Is* 3, 12) 1471
MPKJ V 88; Dziercza, gwalthownik (*war. lub.*:
 dzyerczą, gwałtownich) exactor (circumdabo do-
 mum meam ex his, qui militant mihi euntes et
 revertentes, et non transibit super eos ultra ex-
 actor *Zach* 9, 8) *ib.* 116.

Gwałtowność 'vehementia': Gwałtownosczy
 vehementia 1476 *AKLit* III 108.

Gwałtowny formy: *n. sg. m.* gwałtowny *Sul*
 19; *f.* gwałtowna *Sul* 41, XV *p. pr. R* XVI
 330, *OrtBr* VII 572; ~ *g. sg. m.* gwałtownego
Dzial 42; *neutr.* gwałtownego XV *med. R* XXIII
 279; ~ *d. sg. m.* gwałtownemu *Sul* 90; ~ *ac.*
sg. m. gwałtowny 1452 *AGZ* XIV 340; *f.* gwał-
 towną *OrtVrtel* 120; ~ *i. sg. f.* gwałtowną
Sul 89; ~ *l. sg. neutr. (o)* gwałtownem 1498
MacPraw VI 272; ~ ~~ae. pl.~~ *f.* gwałtowne
Dzial 41.

Znaczenia: 1. 'o znacznym natężeniu, bardzo
 silny, niepohamowany, violentus, vehemens': Aby
 gwalthowna smyaloscz powszczągnona (ut vio-
 lenta audacia refrenetur, *Dzial* 31: <a>by są
 od zlosczy wyną wztrzymali), vstawiamy, ysz
 gdy slachczicz... slachczicza zabige, abi za głową
 szeszczdeszath... grziwyen zaplaczicz powynyen
 byl *Sul* 41; (Ventus) impetuose ac violente avar-
 icie irruens domum nawalnego, gwałtownego
 lakomstwa włathaiaczy XV *med. R* XXIII 279.

2. 'pozostający w związku z gwałtem, prze-
 mocą, bezprawiem, qui per vim fit vel agit, qui
 ad ius de vi pertinet': Dziewki pofaczcy gwał-
 thowni yako y *szylnyk (virginis raptor violentus
 vel oppressor) na lascze gey y przyyaczool
 bącz *Sul* 19; Paklibi tey istey nyewyesczye,
 pannye albo wdowye dluzey ziwye bicz, nyzly
 takyemu manzu gwałtownemu przigodzylo sąę
 (si eidem... maritum suum violentum supervi-
 vere contigerit), thegdi ku prawu i ku *drzy-
 rzawye gymyeny yey, yako myala przed gwał-
 tem yey vczynyonim, vpelnye ma bicz przipu-

szconą *Sul* 90; ~ Vstawiamy, aby starosthy
 zem naszich ginszich rzeczy mymo czlonky ni-
 szey popyszane nykake sądzycz nye myely:
 gwalth albo fatanye dzewycz..., nagabanye gwał-
 thowne czyego przebythkv (pro violenta domi-
 cili alicuius invasione) *Sul* 79; O rzeczy gwał-
 townne (de aliqua re violenter recepta). <A>czby
 tesz nyektorzy gwałtownye szelazo gego abo
 którąkole rzecz gyną wlosną moczą swą komv-
 kole... wzałby, tedy z wyną rzeczoną schescz
 grzywien ma wroczyz tą rzecz gwałtownye
 wżatą *Dzial* 41; O nascziu gwałtownem na dom
 ziemianski (de invasione domus) 1498 *MacPraw*
 VI 272; ~ gwałtowną ręką, przez gwałtowną
 rękę 'gwałtem, przemocą, per vim': Gdi nyekteri
 slachczicz... przirodzoną slachczyanka ranką
 gwałtowną wżyalbi (manu violenta receperit)...
 tegdi... possagu gynschego s nyan nye bandzye
 myal, nyzly odzyeny telko *Sul* 89; Gdyby szye
 radczca... przylubowalby szye ku dworu...,
 a tho szgyednal, aby myastho pyszane prawo
 albo przywyley szlomyono albo szkazano przez
 gwałtowną rąka albo gwałtownye, czo gest gego
 pokuta? *OrtVrtel* 120; ~ <G>dy vbogy czło-
 wiek pozowie bogatego o gwalth, tedy bogaty
 o gwałt przez swyathky ma są oczyszczyc abo
 podług obyczaya gwałtownego (*Sul* 50: podług
 gwalthv dostoynosczy) rowną wyną ma bycz
 skaran (iuxta violentiae qualitate debita poena
 est multandus) *Dzial* 42.

3. 'raptowny, działający na oślep, qui temere,
 caeco impetu agit': Sed mors heu temera, gwał-
 towna, cabiat presidem milecida XV *p. pr. R* XVI
 330.

4. 'nagły, nadzwyczajny, subitus, repens, impro-
 visus': obliczny (licowany) i gwałtowny rok 'ter-
 min sądowy nie poprzedzony doręczeniem osob-
 nego pozwu, iudicii terminus subitus nullo reum
 in ius vocandi actu praemisso': Et Nicolaus... ex
 parte Cristofori reposuit primum terminum fa-
 ciałem vlg. oblyczny y gwałtowny rok ad in-
 stanciam Gywankonis... simplici infirmitate
 1452 *AGZ* XIV 340; Dominus iudex castrensis
 inter Myinkonem et Massey... et inter Iaczko-
 nem et Nicolaum... dedit terminum faciałem
 al. lyczowany et gwałtowny rok ad crastinam
 diem ad dominum palatinum secundum recogni-
 tionem Ianussii ministerialis *ib.*

5. 'posiadający władzę, potens': Gdyby czło-
 wyek oszandzon s prawa na smyercz, a kro-
 lewszką albo gyna gwalthowną ranką odyal<a>
 go od szmyerczy albo kakokoly odproszyon,
 kako tego człowyeką daley mayą puszczycz albo
 dzyerzcz?... Czo gesth prawo? *OrtBr* VII 572,
sim. OrtMac 97.

Gwałtowy 1. 'o znacznym natężeniu, bardzo silny, niepohamowany, violentus, vehemens': Paan sz bakem a s gwałthowym ghełkem przydancz do sandv (dominus cum clamore et violento strepitu ad iudicium veniens), wyną pyancznadzeczsa ma bicz skaran *Sul* 9.

2. 'pozostający w związku z gwałtem, przemocą, bezprawiem, qui per vim fit vel agit, qui ad ius de vi pertinet': O gwałthowem vsylsthwy dzewycz *Sul* 70; Gdi... slachczicz... slachczyanka ranką gwałtowną wzyłbi w domv gich..., possagu gynschego s nyń nye bandzye myal, nyzly odzyeny telko, w ktorem yń wzył czassu wzyanczya[n] gwałtowego (tempore receptionis violenti pervenerit) *Sul* 89.

3. 'nagły, nadzwyczajny, subitus, improvisus': gwałtowy, obliczny rok 'termin sądowy nie poprzedzony doręczeniem osobnego pozwu, iudicii terminus subitus nullo reum in ius vocandi actu praemisso': Nicolaus... reposuit primum terminum facialem al. gwałthowy al. obliczny rok ad instanciam Gywankonis... simplici infirmitate 1452 *AGZ* XIV 340.

1. **Gwar** 'halas, gwar, niepokój, strepitus, fremitus': Inquietus gomon czynyl, gwar 1448 *R* XXIV 353.

2. **Gwar, Gewer, Gwer** formy: n. sg. gwar 1396 *ArchCastrBiec* I 70, 7, 1400 *ArchCastrBiec* I 81, 8, 1401 *ArchCastrBiec* I 89, 7, XV in. *JA* XXVII 267, 1444 *AKPr* II s. XIII, *OrtBr* VI 365, *OrtBr* VII 565, *OrtCel* 10, *OrtLel* 235, *OrtMac* 80, etc.; gwer 1391 *ArchCastrBiec* I 27, 4. 32, 11, 1392 *ArchCastrBiec* I 42, 5, 1393 *ArchCastrBiec* I 47, 4; ~ g. sg. gwaru 1461 *AGZ* XI 466, 1463 *KodWiel* 26; ~ ac. sg. gwar 1407 *StPPP* IX nr 10, 1412 *AKPr* X 339, 1425 *StPPP* IX nr 341, *OrtBr* VII 565, etc.; gwer 1416 *AKPr* X 483; gwer 1462 *AGZ* III 228; ~ l. sg. (w) gwarze 1469 *StPPP* IX nr 762, 1491 *AGZ* XVI 413.

Znaczenia: 1. 'poręczenie, zabezpieczenie, kaucja, też złożone przez powoda przed sądem zapewnienie, że nie zmieni już zakresu oskarżenia i nie poda przeciw pozwanemu żadnych nowych dowodów, cautio, satisfdatum, sed et sponsio, qua petitur se neque accusationis sententiam mutaturum neque nova contra reum adiecturum spondebat': Satisfatio vlg. gwar 1396 *ArchCastrBiec* I 70, 7, sim. 1400 *ib.* 81, 8, sim. 1401 *ib.* 89, 7; Pasco... querelam posuit et super se recepit satisfdicionem vlg. gwar 1407 *StPPP* IX nr 10; Petrus prolocutor... Prandothe petivit fieri gwar al. renunciacionem super querelis predictis et factum fuit gwar 1412 *AKPr* X 339; Per satisfdicionem al. gwar... Per gwar satisfaccionem approbaverunt iuridicionem nostram 1414 *AKPr*

X 414; Gwar, zaslubenyne satisfdacio, id est defensio XV in. *JA* XXVII 267; Johannes fecit gwar manu sua 1425 *StPPP* IX nr 341; Gwar satisfdacio 1444 *AKPr* II s. XIII; Gwar vczynyon *OrtBr* VII 565; Vczynyl gwar *ib.*; Gwar satisfdacio, id est caucio *OrtCel* 10, sim. *OrtLel* 235; Thedy zaloby po vmarley rącze gwar szye stal, szlowye, aby wyączy albo wyszey nye zalowal *OrtMac* 80, sim. *OrtBr* VI 365. VII 565; Gwar satisfdacio *OrtRp* 66; Iohannes... postulavit a Petro... satisfdacionem... al. gwarv et... procurator Petri... satisfdacionem al. gwar fecit 1461 *AGZ* XI 466; Tutor domine Banklowa... ab ipso actore affectauit... satisfdacionem al. gwarv, quam satisfdacionem ipse Anthonius... fecit 1463 *KodWiel* 26; Pars aduersa dixit: Si mihi insinuationem debet facere al. gwar 1468 *StPPP* IX nr 675; Insinuacio facta est al. gwar 1469 *StPPP* IX nr 726; Super... querelam satisfdacio, gwar, facta est *ib.* nr 729; Satisfdacionem al. gwar *ib.* nr 731; Item audita replicatione partis adversae petatis fieri gwar et si admissum fuerit, inscribatur ad librum 1476 *MMaE* II b 275; Ius decrevit, quomodo procurator... Ieronimi recte et iuste ostendit gwar al. satisfdacionem 1490 *AGZ* XVI 410; ~ Gewer 1391 *ArchCastrBiec* I 27, 4. 32, 11, sim. 1392 *ib.* 42, 5, sim. 1393 *ib.* 47, 4; Nicolaus... cum suo tutore... pecierunt sibi fieri satisfdacionem al. gwer ab actore in causa eadem scultecie eiusdem 1416 *AKPr* X 483; ~ Iohannes... postulavit a Petro... satisfdacionem al. gwer super questionem 'et... <procurator> Petri... satisfdacionem al. gwer fecit 1462 *AGZ* III 228.

2. 'posiadanie, dzierżenie, possessio, possidendi status': Dicta bona tenuerunt in sua satisfdacione al. w gwarze 1469 *StPPP* IX nr 762; Extunc quero, utrum iam Mathias... eadem bona obtinere debet ad plenariam... solucionem tanquam pars respondens et habens in sua possessione al. w szwem gwarze multos annos 1491 *AGZ* XVI 413.

(**Gwardian**) **Gardyjan** 'przełożony klasztoru reguły św. Franciszka, praefectus conventus regulae Sancti Francisci': Gardyan Halicensis iure acquisivit hominem super Iohanne, vogueoda Halicence 1451 *AGZ* XII 206.

Gwarek, Gewerek 'członek gwarectwa, związku zrzeszającego drobnych przedsiębiorców wydobywających kopaliny z tej samej kopalni, socius congregationis eorum, quibus ius fodendi in eadem fodina concessum erat': Item in ffofinis moncium siccorum cuiuslibet metalli et colorum minerarum atque in lapidicinis domini moncium al. gwarkowe... singulariter a personis

tributum dent (1496) *MMAe* XIV 428; ~ Niclos... posuit in arestum omnia bona mobilia et immobilia..., partes moncium, quas partes solus Paulus vendiderat... pro 50 florenis..., 2 florenos dedit super hoc et 8 florenos, quos [te]tenentur cooperarii al. gewerkowye 1494 *CracArt* nr 1144.

! Gwarno '?: Johannes cum Jancone et cum iure astiterunt termino super dominam Nawogy..., sicuti ipsos citauerat pro omnibus tempore gwarno pro omnibus et singulis causis, ipsa non comparente 1393 *TPaw* III nr 2830.

(Gwarny) Gwarzny, Gworzny 'gadaliwy, garulus, loquax': Gwarzna (war. lub.: gworzną) garula (garrula anus Prol) 1471 *MPKJ* V 5.

Gwarzny cf. Gwarny

Gwarzyc 1. 'mówić, dicere': Wawrzynecz gwarzycy: Marzy swantha, w nebo wszyatha XV in. *CyzPloc*.

2. 'zgiełk czynić, hałasować, tumultuare, strepitum facere': Turbam tumultuantem gwarzonczø (Jesus... vidisset tibicines et turbam tumultuantem Mat 9, 23) XV in. *R* XXV 272.

Gwer cf. 2. Gwar

Gweśni 'pewny, umocniony, firmus, fixus, stabilis': gweśnie niebo 'sklepienie, firmament niebieski, firmamentum': Gweszye (war. kal.: gwyazdne) nyebo firmamentum (Daniel... ait: Iustos fulgere quasi stellas... doctos quasi firmamentum Prol) *MPKJ* V 5.

Gwet 'sądowa kara pieniężna, multa': Hrin, qui coram iudicio hic in me strepitum fecit al. syepal myą, iudicii penam luit, utrum et michi gweith luit? 1450 *Przem* II nr 694.

Gwiazda formy: n. sg. gwiazda 1412 *JA* III 482, 1449 *Kozier* I nr 37, *BZ* Num 24, 17, etc.; ~ g. sg. gwiazdy 1444 *R* XXIII 301, XV med. *R* XXII 40, *EwZam* 293; ~ d. sg. gwiazdzie ca 1500 *SprTNW* V 9; ~ ac. sg. gwiazdę 1453 *R* XXV 212, 1471 *MPKJ* V 112, *MW* 101a, *EwZam* 293, 294, XV ex. *PF* V 104; ~ v. sg. gwiazdo *Naw* 38, XV ex. *PF* V 104, 105, *De nativ* w. 52, ca 1500 *SprTNW* V 11; ~ i. sg. gwiazdą 1474 *GórsJaz* 272, *Rozm* 76; ~ l. sg. (o) gwiazdzie *Gn* gl. 61a, XV ex. *PF* V 104; ~ n. pl. gwiazdy *BZ* Deut 28, 62, *Neh* 4, 21, *Rozm* 12, 479; ~ g. pl. gwiazd *Fl* i *Pul* 146, 4, XV med. *SKJ* V 273, *BZ* Deut 1, 10, 1471 *MPKJ* V 86, *MW* 129b; ~ d. pl. gwiazdam *BZ* IV Reg 21, 3, 5, 23, 4, 5, II Par 33, 3, 5; ~ ac. pl. gwiazdy *Fl* i *Pul* 8, 4, *BZ* Gen 1, 16, 15, 5, 22, 17, *Rozm* 10; ~ v. pl. gwiazdy *Fl* i *Pul* 148, 3; ~ i. pl. gwiazdami 1444 *R* XXIII 305, 1471 *MPKJ* V 31, 59, *MW* 95b, *Rozm* 67, 234; ~ l. pl. (na) gwiazdach XV med. *SKJ* V 265, *Rozm* 482.

Znaczenia: 1. 'gwiazda (w rozumieniu popularnym), stella': (Krole) usrewsy *kuas<de>..., *droky sø ne othlozily *Kśw* cv 38; Mouø rosmagicy mistrzeu o te to guasdze... de hac stella, que duxit magos, varie sunt oppiniones *Gn* gl. 61a; Vzrzø... mesøcz y gwazdy (videbo... lunam et stellas), iesz ies ty vczinil *Fl* 8, 4, *sim. Pul*; (Gospodzin), gensze lyczy mnostwo gwazd (qui numerat multitudinem stellarum), wszem gym ymena wyzwa (pro wzywa) *Fl* 146, 4, *sim. Pul*, *MW* 129b; Chwalcze gy sluncze y mesødz..., *swycczy gwazdy (laudate eum... omnes stellae) *Fl* 148, 3, *sim. Pul*; Prze swiatloscz tey tho gwasdi lumine (ibant magi... stellam sequentes..., lumen requirunt lumine) 1444 *R* XXIII 301; Nyeroliczanimi gwasdami innumero sidere regio lunari quoque polum lampade pinxeris *ib.* 305; Twayake (pro dwoyake) gwasdy gemelli sideris XV med. *R* XXII 40; Mądry a nawyaczey then, ysz sze na gwyasdach rosumye a z gych byegu o przydyaczycz rzeczach <przepowiada> sapiens et maxime, qui astrorum cursus sciens ex tali cursu de futuris predictit XV med. *SKJ* V 265; Zrządzenye gwyast... przyrownana yestczy (est enim haec, sc. sapientia, speciosior sole et super omnem dispositionem stellarum luci comparata invenitur prior Sap 7, 29) *ib.* 273; I uczynyl bog... gwyazdi (fecitque deus... stellas) *BZ* Gen 1, 16; Weszrzy na nyebo a sliczy gwyazdi (numera stellas) *ib.* 15, 5; Rozplodzø twe syemyø jako gwyazdi na nyebye (sicut stellas caeli) *ib.* 22, 17; Rosmnozil iest was y gescze dzysz iako gwyast wyele na nyebye (estis hodie sicut stellae caeli) *BZ* Deut 1, 10; Y ostanyecze w maley liczbye, iakoszescze drzewye bili w rosmnozenyv iako gwyasdy nyebye-ske (sicut astra caeli) *ib.* 28, 62; Dzerzycze kopye ode wschodu zarze, doiød nye vinydø gwyazdi (donec egrediantur astra) *BZ* Neh 4, 21; Vyschokich gwiazd astrorum (species caeli gloria stellarum, mundum illuminans in excel-situs dominus Ecclus 43, 10) 1471 *MPKJ* V 86; Gwyazdą *Orionam (quaerite dominum... facientem Arcturum et Orionem Am 5, 8) *ib.* 112; Anna szwyatha, kthora plodem rodzayu szwego nyebo jako gwyaszdamy oszadzyla *MW* 95b; Gdzye yest... krol szydowsky, bosmy vydzyely gwyasdą yego na wschodzye szloncza (vidimus enim stellam eius in oriente Mat 2, 2) *EwZam* 293; Herod... vybadal od nych czas gwyasdy (didicit ab eis tempus stellae Mat 2, 7), chthora vkazala szya gym *ib.*; Vyrzawszy gwyasdą (videntes autem stellam Mat 2, 10), vesselyly szyą są... barzo *ib.* 294; Gwyasdą stella ca 1500 *Erz* 21; Balaam... o they pannye prorokowal,

yaszney gwyaszdye yą przyrownał *ca 1500 SprTNW V 9*; Bog moy, yen dzyerzy panystwo nyebeszkye y wsche sloncze, myaszjadz y gvyazdy (dominus, cui famulantur... sidera) *Rozm 10*; Mgda (*pro mglą*) iusz myeszjadz zastąpa, ysch nye swyzy jako ynysche gvyasdy tey noczy (non sicut cetera sidera coruscant) *Rozm 12*; Yedno szyą Iesvs narodzył..., nathychmyast pokazala <się> gvyazda nova, gvyazda vyczscha y svytleyscha ynszymy gvyazdamy (apparuit in aëre quaedam nova stella, maior atque clarior haec stella rutilabat ceteris sideribus) *Rozm 67*; Krolowy trze... przyschly za gvyazdą do Ierusalem (reges in Ierusalem stella producente advenerunt) *Rozm 76*; Vtoregonasczye dnya bądą gvyazdy na zyemya padacz (die... duodecima cadent stellae) *Rozm 479*; Bądą znamyona v slonczv y na myeszyczą, y v gvyazdach (erunt signa in sole et luna, et stellis Luc 21, 25) *Rozm 482*; ~ jako przedmiot kultu religijnego: Modylł syø wszelkim gwyazdam nyebeskim (adoravit omnem militiam caeli) *BZ IV Reg 21, 3, sim. BZ II Par 33, 3*; Naczynyl oltarzow wszelkim gwyazdam nyebeskim (universae militiae caeli) we dwu syenyv koscyola boszego *BZ IV Reg 21, 5, sim. BZ II Par 33, 5*; Przikazal krol..., abi wimyotaly s koscyola boszego... ssodi, gesz vczynyoni bili Baalowy... a wszelkim gwyazdam nyebeskim (universae militiae caeli) *BZ IV Reg 23, 4, sim. ib. 23, 5*; ~ gwiazda światłości 'słońce, sol': Iuz nynye, gdy wesla gwiazda szwiatlosczy, boga proszmy nabozni, abi w dziennich vczynkoch nas zachowal od grzechow *MW 1b*; ~ zwierzęca gwiazda 'gwiazda wieczorna, Hesperus': Z wyczora a zwyerzaczia gwyasda (*war. lub.:* swyerzającą gwasdą) vesperum (numquid producis Luciferum in tempore suo et Vesperum super filios terrae consurgere facis? Job 38, 32) *1471 MPKJ V 62*; ~ ~ przenośnie: Zyavi syø gwyasda z[a] Iakoba (orietur stella ex Jacob)... Z Iakoba bødze, ienze panowacz bødze *BZ Num 24, 17*; Porodzysz zbavyczyla: s oblokv promyen wystapyl, szlvcnze szybe (leg. z siebie) jest wypuszczyl..., gvyaszda yaszna *1453 R XXV 212*; Anno szwatha, kthora sye nyebem sthala, gwaszdą porodzyła, czudną panna Maria *MW 101a*; Gwyazda Balaam gdy wydzyal, o tey gvyazdzye prorokowal: Z Yakoba gwyazda wynydzye a oschwyczy wschytchy lyvdzye *XV ex. PF V 104*; (Panno Maria) yaszna gwyasdo, nasz oschwyczy *ca 1500 SprTNW V 11*; To jest gvyazda, ktoras myala s pokolyenya Iacobova vynydz (hic... est figuralis stella)... s-czyste dzyevycze *Rozm 67*;

~ Swyatha Maria, morszka gwyazdo,... szlvthuy szye nade mna! *Naw 38*; O Maria,... vkaż schyą nam, gwyazdo morska! *XV ex. PF V 104, sim. ib. 105*; Prosz sza namy, panno czysta, oschwyczy nasz, gwyasdo morszka! *De nativ w. 52*; Czysta panna, gwyasda morska, vzyecha jest krzeszyanyjska *ca 1500 SprTNW V 9*.

2. 'znak konwencjonalnie uważany za podobny do gwiazdy, signum quodcumque stellae simile':

a. 'pisarski, nota scriptoria': Stralamy (leg. z strzałami) y z gwyazdamy sub astericis et obelis (si vetus eis tantum interpretatio placet, ... cur ea, quae sub asteriscis et obelis vel addita sunt, vel amputata legunt et negligunt? Jos prol.) *1471 MPKJ V 31*; Gwyazdamy asteriscis (omnia veteris instrumenti volumina Origines obelis, asteriscisque distinxerit Job prol. II) *ib. 59*; ~ b. 'w herbie, in armis': Pan Janusz jest nasz brath... naszego clenotha: mesancz, gwaszda na szcicze, zawolana Lelywy *1412 JA III 482*; Sunt clenodio... Lleliwa al. myesszacz a gwasda *1449 Kozier I nr 37*; ~ c. 'na tkaninie, in textili': Myal... na sobye... plaszcz byaley pavloky przetykany gvyazdamy *Rozm 234*; ~ d. 'biala plama na czole konia, macula alba in equi capite': Equus czyszawy s gwyasdą *1474 GórsJaz 272*; Equus rydzy z *wygzdą *1499 AKH VIII 312*.

3. corruptum pro gniazdo: Vcziszcy gwiasty (*war. lub.:* gwazdą) aspergit (sicut avis deponens ad sedendum, aspergit nivem Ecclus 43, 19) *1471 MPKJ V 86*.

Gwiazdarz 'badający gwiazdy, astronom, astrolog, astrologus': Philozophi y kvyaszdarze, wszythky na szvey stavyam sperze *De morte w. 188*.

Gwiazderna 'nauka o gwiazdach, astronomia, astrologia': Llogica vyelemowna, rhetorica mowodworna, geometria zyemomyerna, musica pospyewadlna, astronomia gvyaszderna *ca 1492 Zab 148*. ~ Może gwarowy wariant zam. gwiazdarna a. wyraz zniekształcony zam. gwiazdomierna.

Gwiazdka 'biala plama na czole konia, macula alba in equi capite': (Koł) rydzy strzelczy, maly, z gwyasdka *1471 GórsJaz 272*.

Gwiazdny 1. 'gwiazdzisty, stellatus': L(e)zczacych coni slonecznych byegyem po gwaszd- <n>em nyebe qui luciferorum alipedum tactu stellata per eth<e>ra gubernas *1466 R XXII 23*.

2. corruptum pro gweśni: Gwyazdne (*war. lub.:* gwesznye) nyebo firmamentum (Daniel... ait: Iustos fulgere quasi stellas, ... doctos quasi firmamentum Prol) *1471 MPKJ V 5*.

Gwiazdomocny 'mający władzę nad gwiazdami, qui astra gubernat': Gwyasdomoczni astripotens 1451 R XXII 41.

Gwiazdomowca 'wróżący z gwiazd, astrolog, astrologus': Gwyasdomowcza astrologus (taceo de grammaticis, rhetoribus, ... astronomis, astrologis, medicis, quorum scientia mortalibus satis vel utilissima est Prol) 1471 MPKJ V 6.

Gwiazdopad bot. 'rodzaj glonu, Nostoc commune Vauch. et sp. aff.': Gwyasdopad stella cadens 1472 Rost nr 1560.

Gwiazdownik 'badający gwiazdy, astronom, astrolog, astrologus': Gwyasdownik astronomus (taceo de grammaticis, rhetoribus, ... astronomis, astrologis, medicis, quorum scientia mortalibus satis vel utilissima est Prol) 1471 MPKJ V 5.

Gwicht 'odważnik, pondus certae cuiusdam mensurae, quo ceterarum rerum pondera examinantur': Gwyachtow dwa funty 1495 RocznKraK XVI 64.

Gwizdać 'sibilare': Quasi de canna, sz trzczy, tum sibilat, gwyszdz, invida sanna, ganyepnym podrzesznany 1466 R XXII 19; Gviszdz id est sibila Park 408. ~ Cf. Pogwizdać.

Gwizdanie 'sibilum, cantus': Non bene creduntur nimium, quod blanda locuntur, decipiunt aues sepe per cantus, gwyszdzanye, suaues 1466 R XXII 10; ~ W gwisdanye in sibilum, id est in murmuracionem (ponam civitatem hanc in stuporem et in sibilum Jer 19, 8) MPKJ V 99.

Gwizdź 'tylna część siodła, sellae equestris pars posterior': Gvyszdz id est posterior pars selle Park 408.

Gwizdź 'robaczywy orzech laskowy, nux avelana a verme perforata': Gvisd(ż) id est nux perforata a verme Park 408; Gwyzdz *sono 1472 Rost nr 217.

Gwoli 'według woli, zgodnie z wolą, secundum voluntatem': Mos gerendus est tibi mozczech bicz gvoly XV ex. PF III 178.

Gworzny cf. Gwarny

(Gwoździk) Goździk 'mały gwóźdź, kolek, clavus, paxillus': Gosdzycowe clavi (war. kal.: gozdzie gladii, oculi tui videbunt Jerusalem, ... tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clavi eius in sempiternum Is 33, 20) MPKJ V 93; ~ corruptum: glosa prawdopodobnie mylnie odniesiona do craterarum zamiast do występującego w w. 23 i 25 paxillus: Gozdzikow (war. lub.: *gesdzycow) craterarum (figam illum paxillum in loco fideli... et suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius, vasorum diversa genera, omne vas parvu-

lum a vasis craterarum usque ad omne vas musicorum. In die illa dicit dominus exercituum: Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli Is 22, 23—25) 1471 MPKJ V 91. ~ Cf. Goździk.

Gwóźdź, Góźdz formy: n. sg. goźdz 1462 R XXV 270, ca 1500 Erz 20; ~ n. pl. goździe BZ Num 33, 55, 1471 MPKJ V 93; gwóździe Rozm 480; ~ g. pl. goźdzziow 1455 AGZ XIV 439; ~ d. pl. goźdzziom BZ I Par 22, 3; ~ ac. pl. goździe Gn gl. 148 b; ~ i. pl. goźdzmi ca 1500 SIOcc XII 162; gwóździ Pul 21 arg., XV ex. Kaluźn 279. 292.

Znaczenie: 'gwóźdź, kolek, clavus, paxillus': Ipse enim cruce[m], claves, godze, lanceam... praesentabit Gn gl. 148 b; Circa aliam cisticulam zawayssa z godzyow *vyczagnyana 1455 AGZ XIV 439; A iestli nye bødzece chezczech (pro chczech) bidliczelow zemye *zagladicz, ktorzi sò zostali, bødø wam iako godze w oczv (erunt vobis quasi clavi in oculis) a iako kopye w bokv BZ Num 33, 55; A wyle zelyaza ku gosdzom drzwyanim... prziprawyl (ferrum quoque plurimum ad clavos ianuarum... praeparavit) BZ I Par 22, 3; Goszcz clavis 1462 R XXV 270; Gozdzie gladii (war. lub.: gosdzycowe clavi, oculi tui videbunt Jerusalem, ... tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clavi eius in sempiternum Is 33, 20) 1471 MPKJ V 93; Yezukrista przybywszy gwozdzmy ku krzyzu, odzyenye yego wrozø rozdelyly sò włodyczy Pul 21 arg.; Thego Yezvsza... przykazyemy y podlvg prawa szkazyemy, aby gwozdzmi zelyaznymi na krzyzv byl przybyth XV ex. Kaluźn 279; O boze, który dlya otkupyenya szwyatha chczyalesz szye narodycz, ... na krzyz gwozdzmy przybycz ib. 292; Gosdz claus ca 1500 Erz 20; Differentia est inter clavam, clauem et clavum, versus: clava ky ('kij') ferit, clavis klucz aperit, clavus goszcz duo extrema iungit ib.; Pothkowny gosdz gumphus ib.; Gozdzmy na krzis przibiyaly ca 1500 SIOcc XII 162; A przed stana a vschytky przyprawy smyerczy yego (sc. Jesusa), to yest: krzyz, vlocznya, gwozdzye (crux, clavi, lancea) Rozm 480; ~ goźdz czopowy 'czop, kolek do zatkania otworu (np. w beczece), embolus': Goszcz czopowy ducillus ca 1500 Erz 20; ~ Traphiles gvyszcz wyrzch (leg. w wirzch) rem attigisti acu XV ex. PF III 180.

Gzłó, Zgłó formy: n. sg. gzłó 1439 ZapRp-Warsz 2, 1158, ca 1500 Erz 21; ~ g. sg. gzła 1480 ZapWarsz nr 1525; ~ ac. sg. gzłó Gn gl. 105a, BZ Lev 8, 7. Judith 8, 6; ~ i. sg. zgłem Rozm 736.

Znaczenie: 'koszula, vestis interior, tunica,

subucula': Camisiam al. pachaczicza... non erat pachaczicza, ale bilo thlusczmnye (*pro* thlusczinnye 'zgrzebne') gśło 1439 *ZapRpWarsz* 2, 1158; Yakom ya thobye nye wszyala gśzła, yadancz sz thoba na woszye 1480 *ZapWarsz* nr 1525; Gśło albo koschvlą camisia *ca* 1500 *Erz* 21; Gśzło camisia *ib.*; ~ jako część stroju liturgicznego: A napirsuecz byskup oblecze na szø czasne xło, choscy na nem scisne gego odzene, a przes to xło mamy rosumecz gego *cysto zyvoth *Gn* gl. 105a; A gdisz ge bil omyl, oblegl byskupa we gźło lnyane (vestivit pontificem subucula linea) y opassye gy passem a obleczye w suknyøø modrøø *BZ Lev* 8, 7; ~ gźło włosiane 'włosienica, cilicium': A na swyrzch-nyem podnyebyenyv swego domv vczynyla so-
bye tayni pokoyk, w nyemsze s swimy dzat-
kamy... przebiwala, maiøcz na swich lyødz-

wyach gźło włosiane (et habens super lumbos suos cilicium), poscyła syø po wsze dny ziwota swego *BZ Judith* 8, 6; Thy, dzyevko luda mego, opaschy szye ve włoszyenyca, czvsch zgłem włoszyanym (filia populi mei, accingere cilicio *Jer* 6, 26) *Rozm* 736.

(**Gżegżoliczka**) **Żezoliczka** *bot.* 'storczyk, *Orchis sp.*': Żezoliczka palma Christi 1472 *Rost* nr 257.

Gżegżółka, Gżezółka **1.** *zool.* 'kukulka, *Cuculus canorus L.*': Xexolka cuculus 1472 *Rost* nr 1307; Gżegzolka cuculus XV *p. post. R XXV* 130; Bibulis do nocticoracem vel cuculum gżegzolka, nam sicut cuculus nil plus dicit nisi kukuc *ib.* 172; Gżegszolką cuculus *ca* 1500 *Erz* 21.

2. *bot.* 'storczyk, *Orchis sp.*': Xexolka palma Christi 1472 *Rost* nr 256.

Gżegżuliczny *cf.* **Ziele**
Gżezółka *cf.* **Gżegżółka**

H

△ **Ha 1.** *wykrzyknik: a. wyrażający żal, narzekanie 'ach, ej, euge!':* He ha, ha ha (*war. kal.:* halsa, halsa) euge, euge (*haec dicit dominus deus: Pro eo, quod dixisti: Euge, euge, super sanctuarium meum, quia pollutum est Ezech 25, 3) MPKJ V 105; ~ b. wyszydzający:* Baba stara ha, ha, ha! 1412 *AKPr X 347; Błogo wam a. ha, ha, euge, euge (dilataverunt super me os suum, dixerunt: Euge, euge Psal 34, 21) MPKJ V 64; ~ c. alarmujący:* Ha, ha, ha, lapay her lapay, zaby her saby! 1413 *AKPr X 373; ~ d. naśladowający płacz:* Ha, ha, ha! dzyeczyą krzyczalo, za grzechy luczskye plakalo *De nativ w. 29.*

2. *syllaba bez znaczenia, używana do zapelnienia wolnego miejsca w wierszu, lub wstawiania zamiast konkretnych danych, których piszący nie mógł czy nie chciał wpisać, syllaba, quae semel vel aliquotiens repetita loci in versu vacui explendi causa vel pro rebus, quas qui scripsit exprimere aut noluit, aut non potuit, ponebatur:* Pacossio heredi de ha ha ha hahaha hahaha 1409 *AKPr X 289; Millessimo CCCCō decimo ha ha ha 1410 AKPr X 293; Pacossio heredi de haha ib. 303; Sub penis iudicialibus. ha ha ha 1416 AKPr X 471.*

3. Cf. A

Habszar cf. **Obszar**

Hachtel cf. **Achtel**

Hachtelowe cf. **Achtelowe**

Haczki pl. *tantum 1. 'haftka, zapinka, fibula':* Wądy a. haczky uncinos (facies et uncinos ex auro Ex 28, 13) *MPKJ V 19.*

2. *'haczyk do ognia, pogrzebacz, instrumentum ex aere confectum rutabuli vel furcae instar':* Haczky (*war. lub.:* haczky a. taczky) *sustinulas (faciesque in usus eius lebetes ad suscipiendos cineres et forcipes atque fuscinulas, et ignium receptacula Ex 27, 3) 1471 *MPKJ V 18.*

3. *'widelki z zagiętymi końcami, instrumentum furcae instar confectum cum tribus dentibus adun-*

cis': Haczky o trzech zambyech fuscinulam tridentem (sed quicumque immolasset victimam, veniebat puer sacerdotis, dum coquerentur carnes, et habebat fuscinulam tridentem in manu sua, et mittebat eam in lebetem..., et omne, quod levabat fuscinula, tollebat sacerdos sibi I Reg 2, 13) 1471 *MPKJ V 35; Haczky *fascinulas (fecitque Salomon omnia vasa in domo domini... et hydrias, et fuscinulas, et phialas... de auro purissimo III Reg 7, 50) ib. 43; Haczky, wandky creagras (bases etiam fecit et conchas..., et lebetes, et creagras, et phialas II Par 4, 16) ib. 49.*

Haczyk *'widelki z zagiętymi końcami, instrumentum furcae instar confectum cum tribus dentibus aduncis':* Wandziczky a. haczyky fuscinulas (et in usus eius paravit ex aere vasa diversa, lebetes, forcipes, fuscinulas, uncinos Ex 38, 3) 1471 *MPKJ V 20.*

Hadek cf. **Gadek**

Hadownik cf. **Gadownik**

Hadowy cf. **Korzeń, Ziele**

Hadówka cf. **Gadówka**

Haft czy **Hafta** *'szew na ranie, vulneris sutura':* Gregorius... intulit dicto Mathie clerico vulnus gravissimum..., ita quod coactus fuit clericus prefatus sex iuncturas de arte chirurgici al. hafti, quibus mederetur tanto cruento vulneri, in suam manum admittere 1488 *MMAe XVI nr 1457.*

Hafta cf. **Haft**

Haftarka, Aftarka, Heftarka *'kobieta zajmująca się wyszywaniem, haftowaniem, hafciarka, mulier acu pingens':* Ibidem prefatus dominus scolasticus K. dicte aftarka de Gdancz dictos florenos CLXXIII solvit et tradidit eidem mulieri afftarcze pro labore crucis 1448 *MMAe XIII nr 1751; Elizabeth hafttarka 1473 CracArt nr 619; Zophia hefttarka 1497 CracArt nr 1295; Pro seracione camere Zophie *hefttarcze ib. nr 1297.*

Haftarz, Aftarz, Heftarz, Hefterz 'rzemieślnik zajmujący się wyszywaniem, haftowaniem, hafciarz, qui artem acu pingendi exercet': Pro I stamine taffite rubee, que data est Clementi hefftarz ad paranda vexilla domino regi 1394 *MMaE* XV 207; Clementi hefftarz pro necessariis ad vexilla regalia ad vocem domini regis *ib.* 208; Petrus Gorcicza hefters habet ius 1405 *LibIur* nr 1698; Domina Zophia, regina Polonie, lucrata est super Hanus hawtarz... viginti unam ulnas examenti 1431 *StPPP* II nr 2365; Grethe vxori Mathie affthar 1438 *MonIur* III 68; Andreas haftars de Wrzesna 1461 *LibIur* nr 6601; Florian haftars ius habet 1463 *LibIur* nr 6740; Domus intextorum al. afftarzow 1470 *StPPP* II nr 4017; Georgius Cipsar hawtarz de Cracovia 1496 *CracArt* nr 1277.

Haftarzowa, Aftarzowa 'zona haftarza, uxor artificis, qui artem acu pingendi exercet': Vendidit ortum suum... circumspecte Grethe awtharzewe 1438 *MonIur* III 69; Domina haftarzowa sit prima et principalis super bona ipsius 1444 *MonIur* III 117.

(Haftarzowy) Hefterzew(y) 'należący do haftarza, qui ad artificem, artem acu pingendi exercentem pertinet': Curiam hefftherzewa sitam ante portam Wronicensem 1467 *AcPosn* I 409.

Haftka, Aftka formy: *n. pl.* haftki 1435 *AcPosn* I 11; *afki* XV *med. R* XXII 322; ~ *g. pl.* haftek 1495 *RocznKraK* XVI 63; ~ *ac. pl.* haftki 1477 *CracArt* nr 674; ~ *i. pl.* haftkami 1484 *Reg* 709.

Znaczenie: 'sprzączka, zapinka, klamra, hafika, fibula': Item tunicam rubeam cum decem paribus fibularum argentearum al. haftky 1435 *AcPosn* I 11; Noduli vlg. afftky XV *med. R* XXII 322; Item spondile: duas bonas al. haftky ex argento deauratas 1477 *CracArt* nr 674; Plaszce y kozuchy albo... <maja> myecz... rozporzysthe..., albo zschythe: z pagwiczami a<lbo>... z hafthkami (chlamydes quoque ac pelles absque scholatura scissas vel integras, affibulatas tamen) 1484 *Reg* 709; Duo paria haftek 1495 *RocznKraK* XVI 63.

Haftować, Aftować 'wyszywać, acu pingere': Przeschywane odzyenyje albo afthowane strangulatam vestem XV *med. Zab* 524.

(Haftowanie) Aftowanie 'zszywanie rany, vulneris sutura': Oth aphtowanya Thurka, dum vulneratus fuerat,... dedi XI denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 32.

Hajtować 'źle wykonywać, partaczyć, opus neglegenter ac male facere': Quando famulus al. thowaryszch laborem eorum artificii al. haythwgye et pro isto fuerit aliqua pena inventa,

extunc ista pena illius familiaris, qui hunc laborem taliter laboraverit al. haythwgye 1472 *AGZ* VI 156.

Hak 1. 'narzędzie z zakrzywionym końcem używane do różnych czynności, uncus, pertica vel hastile dente adunco altera ex parte armatum': Hąc vncus XV *p. post. PF* V 11; ~ do zdejmowania owoców z drzewa: Hac vncinum ad trahendum fructum de summitate arboris (ipse cernit fictorem locustae et stantem dominum super murum litum vel adamantinum, et uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus Prol) 1471 *MPKJ* V 6; ~ przy gaszeniu pożaru 'bosak, hamus, instrumentum ad incendium coercendum aptum': Ut in singulis domibus aque supra domos et haki habeantur parati 1500 *MMaE* XIII nr 911; Quod vicarii... habeant et coemant VI urceos de corio, IV haki, et quilibet eorum scalam ad providendum de periculo ignis *ib.* nr 2549; ~ 'hak u drzwi, u okna, cardo': Pro ferimentis dictis zawaszi ad fenestras et haki, in quibus pendent hostia et fenestre 1388 *MMaE* XV 68; ~ 'hak u wozu': Currus non habuit hakow any barkow 1455 *AGZ* XIV 439; ~ 'jakiś hak aptekarski, hamulus ad usum pharmacopolarum aptus': Hak hamula 1472 *Rost* nr 1305.

2. 'motyka, sarculum': Hakyem bandzie obrazeno sarculo *sarcietur (et omnes montes, qui in sarculo sarrientur, non veniet illuc terror spinarum et veprium Is 7, 25) 1471 *MPKJ* V 89; ~ 'motyka lub inne narzędzie rolnicze, sarculum vel aliud quoddam agricolarum instrumentum': Quatuordecim aucas, equam cum hynulo, aratrum, currum, arpicam, hak 1490 *StPPP* IX nr 1023.

3. 'mur jakiegoś specjalnego kształtu, murus certae cuiusdam formae' (?): Stephanus... domum suam lapideam... domino Adalberto... vendidit... et promisit pro libero domo..., et specialiter promisit pro beniuolencia muris tocius, excepto muro vlg. hak, qui est muratus supra canali domini S<tephani> 1449 *MonIur* III 180.

Hakownica, Akownica 'rodzaj ciężkiej ręcznej broni palnej z hakiem u dołu lufy, służącym do zacierania o jakąś podstawę, catapulta, qua globi pulvere nitrato incenso emittebantur ab inferiore tubi parte hamo instructa, quo fulcro affigi atque inhamari posse': Hakownycza 1471 *GórsPiech* 209, *sim.* 1495 *GórsArt* 220; Mathis Noszewnyk z akownycza 1471 *GórsPiech* 212, *sim. ib.*; Iohanni pixidario pro una maiori hakowniczca una marca 1484 *Iorga* 284; Ad comparandum hakownicze *ib.*; In eadem stuba pixides in

pariete al. hakownicze triginta due 1494 *GórsArt* 218; Hakownycz... quinque *ib.*; Septem hakownicze et octavus foglarek *ib.* 219; In... stuba XI hakounicz et XII-a fracta et destructa 1494 *Podol* 6, *sim. ib.* 16; Hakownycz in numero 5
quinque, due ferree et tres enee 1495 *GórsArt* 219; Kulky plumbee... pro hakownyche *ib.*

! **Hakyny** '?: A budis penesticorum hakyny 7 marcas 22 grossos 1495 *WarschPosn* I 395.

(**Halabarda**) **Helbart** lub **Helbarta** 'siekiera z grotom osadzona na dlugim drzewcu, broń do klucia i sieczenia, hasta cuspide, securi atque unco bipennis instar instructa': A reformatione rakoyesczy gladii et a tersione eiusdem..., et a tersione helbarth 1500 *ZsigBud* 66.

Halena cf. **Helena**

Halerz 'drobna moneta srebrna, 1/12 szerokiego grosza praskiego, nummulus argenteus, una duodecima pars grossi Pragensis lati': Iacom poszicz Piotraszeui trzi grziwni groszewci a yedna halerzef 1396 *Leksz* I nr 2170; Halerzem lakomo szbyeral *SkargaPloc* w. 29.

Halkierz cf. **Alkierz**

! **Halontan**, **Haluntan** '?: Item recognouit predictus Petrus, quia tenetur predicto Nicolao... VIII centa roborum vlg. gonchti dare et exsoluere suptus Lomza legata et porrecta per haluntan super primam aquam proxime defluentem 1435 *MonTur* III 43; Predictus Schanbda debet sibi dare eundem millenarium circa Nowodwor per halontan in numero in Danczko *ib.* 44.

! **Halsa** wykrzyknik wyrażający żal, narzekanie 'ach, ej, euge!': Halsa, halsa (*war. lub.*: he ha, ha ha) euge, euge (haec dicit dominus deus: Pro eo, quod dixisti: Euge, euge, super sanctuarium meum, quia pollutum est Ezech 25, 3) 1471 *MPKJ* V 105.

Haluntan cf. **Halontan**

Haladanie 'bezladne poruszanie się, kotłownina, turba, tumultus': Equitancium mala mocio vlg. haladanye XV *med. Zab* 517.

Halderstwo cf. **Hołderstwo**

Haldryk bot. 'Raphanus raphanistrum L.': Haldricz lolium XV *p. post. PF* V 7.

Halka zool. 'kawka, monedula': Halka... in Slaunico vocatur monedula *DKlejn* 55. ~ *Rutenizm*.

Halun cf. **Alun**

Hamerszlak 'drobne cząsteczki odlatujące od żelaza podczas kucia go młotem, ferri particulae, quae scintillarum in modum ignearium a ferro, dum cuditur, resultant': Hamerszlak ferrago 1457 *PF* V 14.

Hamować (w postępowaniu sądowym) 'nie dopuszczać, sprzeciwić się, impedire, obesse, repri-

mere': Woywoda Leopoliensis loquebatur causam a *tywnu predicto non resignacione facta. Sed Dzyk ny<e> hamował ipsum usque inscriptionem factam 1443 *AGZ* XIV 74; Pars aduersa dixit:... Actor homines mihi spernit al. hamvge et ad ius eos admittere non vult, et culpam ad eos non habet... Actor dixit: Ego non repugno... Pars aduersa dixit, quia isto repugnas al. hamvges, quia inscriptionem prius vis, quam homines in iure pertransibunt 1470 *StPPP* IX nr 795.

Hamry 'kuźnica, zakład przetapiający i obra- białający żelazo, officina ferraria maior, in qua ferrum recoquebatur et conformabatur': Obtinuerunt castrum Trzczel... et medium Thomisl, necnon cum molendinis, ferrimolis seu hamris, fluuiis 1406 *Piek* VI 285, *sim. ib.* 284; ~ De... humulariis balneoque superiori et inferiori, maleis al. hamri 1467 *AGZ* IX 95, *sim. ib.* 97, 1468 *AKPr* IX 99.

! **Hamya** '?: Testes Dorothee et Iohannis filii sui de Mankarzouicze contra Barthossium de ibidem... iurabunt..., yze thø czanscz dzerzy, czssso v Młodzowsky kupyla, a nye hamya 1428 *AKPr* VIIIa 170.

Han cf. **Chan** (w *Uzupelnieniach i poprawkach na końcu II tomu*)

Hani cf. **Ani**

(**Haniebnie**) **Ganiebnie** 1. 'obraźliwie, upokarzająco, contumeliose, ignominiose': Krzyzem welykym obczazony a na nyem ganyebnye medzy lotri zawyeszon *MW* 83b; Ganyebnye go wyoda quasi turpiter ducitur XV *p. post. Kaluźn* 275; Ganyebne ignominiose XV *p. post. R* XLVII 352; Yeden Zyd... Iesusza ymye layacz ganyebnye slovy rzekacz (Jesum contumeliis multis impulsavit, dicens), ize nye dbaczye rozkazanya Moyzeschowego *Rozm* 136; A gdyz ssą tako ganyebnye myedzy ssobą targaly, a rzekacz: Masch bycz vkrzyzovan *Rozm* 648; Przeklaczzy Zydovye dopyro y (*leg. ji*) vchvaczyly za yego svyathe vloschy y daly y (*leg. ji*) szyepacz barzo ganyebnye *Rozm* 711.

2. 'obrzydliwie, podle, turpiter': On nass tako myloval..., a mysmy vdyz tako ganyebnye vczy- nyly, yzessmy od nyego vczyekly *Rozm* 657.

(**Haniebno**) **Ganiebno** (?) 'w sposób obraźliwy, contumeliose': Nye masz gimecz boga ginnego, nye byerzy ganebna (*pro ganebno, sc. imienia?*) bozego (non usurpabis nomen domini dei tui frustra) *Dek* III 21.

(**Haniebność**) **Ganiebność** formy: n. sg. ganiebność *BZ* Deut 17, 4, 27, 15; ~ g. sg. ganiebności *BZ* Deut 20, 18; ~ ac. sg. ganiebność 1444 *R* XXIII 305, *BZ* Lev 20, 11, 19, 20, XV

p. post. R XXV 173; ~ *i. sg.* ganiebnością BZ I Esdr 9, 11; ~ *l. sg.* (w) ganiebności BZ Lev 20, 23; ~ *g. pl.* ganiebności BZ Deut 18, 9. II Par 33, 2. I Esdr 9, 1. 11; ~ *ac. pl.* ganiebności BZ Deut 29, 17. Jos 5, 9. IV Reg 21, 11. 23, 24. II Par 34, 33. Jer 13. 27. Nah 3, 6; ~ *i. pl.* ganiebnościami BZ I Esdr 9, 14; ~ *l. pl.* (o) ganiebnościach BZ II Par 36, 8.

Znaczenia: 1. 'to, co budzi odrazę, obrzydliwy czyn, grzech, obrzydliwa rzecz, quod turpe est, quod taedium parit': Vpadaiancze touarzischtwo przes ganiebnosc z ruentes complices per probra tergens crimina, sc. mundi 1444 R XXIII 305; Skaradoszci... czotki nye odkriway, ktos [jest] <to> vcini, ganyebnosc z swego czala odkrige (qui hoc fecerit, ignominiam carnis suae nudavit) BZ Lev 20, 19; Gdiszby nalasl prawdø, ze ganyebnosc taka stala syø v Israelv (et abominatio facta est in Israel), viwyedzesz møza y zonø, ktorzisz sø takø nyegodnø rzecz vczinili (qui rem sceleratissimam perpetrarunt)... y bødø kamyenim obrzvczeni BZ Deut 17, 4; Wrzvczø na cyø ganyebnoscy (proiiciam super te abominationes) twe, a przekorziznamy twimy drøczicz cyø bødø BZ Nah 3, 6; Non territus asecla regis surgit in Hebreis probraque, ganyebnoscy, filates simphonisat 1466 R XXII 24; ~ Przekløti czlowyek, ktori vcini ricze (*leg.* rycie, *pro* rycie) <a> døte, a ganyebnosc bila bogv, dzalo røøk rzemyøslnikowich (qui facit sculptile et conflatile, abominationem domini, opus manuum artificum) BZ Deut 27, 15; Gydøøcz vidzelisce ganyebnosci y sprosnosci, to gest modli gich (vidistis abominationes et sordes, id est idola eorum), drzewo y kamyen..., gemvsz syø modlili *ib.* 29, 17; Czarownyki y podobyzni modl, nyeczistoti y ganyebnoscy (immundities et abominationes)... zatracyl BZ IV Reg 23, 24; Czynyl zle przed bogem podle ganyebnoscy poganskich (fecit... malum... iuxta abominationes gentium) BZ II Par 33, 2; Wimytal Iozias wszitki ganyebnoscy (abstulit... cunctas abominationes) ze wszecz krayn sinow israhelskich *ib.* 34, 33; <N>a pagorkach w poly wydzalem ganyebnoscy twe (vidi abominationes tuas). Byada tobye, Ierusalemyle! BZ Jer 13, 27.

2. 'to, co upokarza, obraża, znieważa, zniewaga, quod ignominiam affert, quod turpitudini datur': Ktos bi spal z maczochø sw[y]ø a gloszil ganyebnosc z otcza swego (et revelaverit ignominiam patris sui), smycrzø vmrzeta oba BZ Lev 20, 11; Ktos syø szydze z zonø striya..., a wzyavi ganyebnosc z bliscoszczy swey (ignominiam cognationis suae), ponyeszeta oba grzech swoy *ib.* 20, 20; Choway syø, abi nye naslado-

wal ganyebnosci (ne imitari velis abominationes)... tich narodow, aby nye bil v czebye nalezon..., ktos by czarownikow patrzal BZ Deut 18, 9; Aby snad nye navczili czebe czinicz wszey ganyebnosci (ne forte doceant vos facere cunctas abominationes), yøsz to sami czinili bogom swim *ib.* 20, 18; Rzecze pan k Iozve: Dzysszem odyøl ganyebnosci egipskye od vasz (hodie abstuli opprobrium Aegypti a vobis) BZ Jos 5, 9; Prze to, isze vczynyl... krol Iuda ganyebnoscy ti przeskarade (abominationes istas pessimas)... y pripravyl ku grzechu takesz iudzke pokolenye w swich nyeczistotach BZ IV Reg 21, 11; Słowa o Ioachymye a o ganyebnoscyach, gesz czynyl (reliqua autem verborum Joakim et abominationum eius, quas operatus est), a gesz sø przy nyem nalezoni, ti popysani w *ksyogach krolyow BZ II Par 36, 8; Nye gest odløczøn lyvd israhelski... od lyvdzi zemskich y od gich ganyebnoscy (non est separatus... a... abominationibus eorum), to gest kananeyskich BZ I Esdr 9, 1; Zemya nyeczista gest podle... gynich zem ganyebnoscy gych, gysz iø napelnyly... swø ganyebnoscyø (abominationibus eorum, qui repleverunt eam... in coinquinatione sua) *ib.* 9, 11; Abichom... nye... pogardzily przikazanym twim any syø malszenstwem oblyvbyaly s lyvdzmy tymy to gich ganyebnoscyamy (neque matrimonia iungeremus cum populis abominationum istarum) *ib.* 9, 14; Sustinui obprobrium sromothą, ganyebnosc z (confusus sum et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae Jer 31, 19) XV *p. post.* R XXV 173.

3. 'brzydzenie się, taedium, fastidium': mieć w ganiebności: Bocz to wszitko søø vcinili, a w ganyebnosci myalem ge (abominatus sum eas) BZ Lev 20, 23.

(Haniebny) Ganiebny, Ganiebni *formy:* *n. sg.* *m.* ganiebny 1444 R XXIII 306, BZ Deut 25, 16. I Reg 14, 45. III Reg 21, 26; *f.* ganiebna 1413—4 JA XIV 503, BZ Deut 24, 4; *neutr.* ganiebnie Sul 6; ~ *g. sg. m.* ganiebnego Rozm 390; *neutr.* ganiebnego BZ Tob 3, 11; ~ *d. sg. m.* ganiebnemu BZ Is 49, 7; ~ *ac. sg. m.* ganiebny MW 72a; *f.* ganiebną BZ III Reg 15, 13; *neutr.* ganiebne BZ Tob 3, 4; ganiebnie 1466 R XXII 17; ~ *v. sg. m.* ganiebny Rozm 511; *f.* ganiebna BZ Tob 3, 9, XV *p. post.* R XXV 201; ~ *i. sg. neutr.* ganiebnym 1466 R XXII 19; ~ *l. sg. m.* (w) ganiebnem Sul 69, Rozm 390; ~ *n. pl. m.* ganiebni Rozm 589; ~ *ac. pl. m.* ganiebne XV *med.* R XXII 246, BZ Lev 26, 30. Nah 3, 5; *f.* ganiebne BZ III Reg 14, 24, Rozm 774; ganiebnie R 1466 XXII 11.

Comparat. n. sg. f. ganiebnie(j)sza XV med. R XXV 152, 1477 MPKJ II 323.

*Znaczenia: 1. 'budzący odrazę, podły, godny nagany, potępienia, fastidiosus, detestabilis, turpis, vituperandus': Szarethne *ploto, ganyebna szarathnosc 1413—4 JA XIV 503; Poziarl byl ganyebni lup devoraret improbus predam 1444 R XXIII 306; Nye ma ganyebnee any dzywne mnymano bicz (non debet reprehensibile nec mirum iudicari), acz podlug myenyenya czasow obiczage a dzege lyvczke są odmyenyayø Sul 6; Nyszlyby... brath, sz vyny brathowey vczasthny[a]czą ('uczestnicząc') w grzesze ganyebnem, byl vidan (nisi... frater de culpa fratris participando in crimine, criminose delatus, Dział 59: nyszlyby... brath z bratem w gednem zlem vczynkv bylyby *vynnemi),... nye moglby są oczyszczyc Sul 69; Ganebnego detestabilis XV med. GIWroc 231v; A bądą wam mowicz wschitko sle, lsząc prze myą, thu sromotne vczynky a ganyebne na wasz wcladayacz XV med. R XXII 246; Ganyebnieszą detestabilior XV med. R XXV 152; Padnyecze w skazenyy modl waszich a ganyebne was vcini dvsza ma (abominabitur vos anima mea) BZ Lev 26, 30; Nye oblecze syø zona w rvcho møske ani møs zviwacz bødze rvcha zenskego, bo *ganyebno bødze przed bogem, ktos to czini (abominabilis enim apud deum est, qui facit haec) BZ Deut 22, 5; Nye bødze mocz gey... za malzonkø wzøocz, bo pokalana gest a ganyebna gest przed bogem (abominabilis facta est coram domino) ib. 24, 4; Ganyebny gest panv, ktos to czini (abominatur... dominus tuus eum, qui facit haec) a przeciwywa syø wszey nyesprawyedliwosci ib. 25, 16; Nye vmrze prze to Ionatas, gysz vczynyl zbawyenye to wyelyke w israhelskem lyvdu? To gest wyelyki a ganyebni grzech (ergone Jonathas morietur, qui fecit salutem hanc magnam in Israel? Hoc nefas est) BZ I Reg 14, 45; Bily tedi... kaplany modlebny a czynily wszelke rzeczy ganyebne poganske (feceruntque omnes abominationes gentium) BZ III Reg 14, 24; Skazil iaskinyø... a zlmal modlø ganyebnø (confregit simulacrum turpissimum) ib. 15, 13; Tak ganyebni vczynyl syø, ysze naszlyadowal modl (abominabilis factus est in tantum, ut sequeretur idola), gesz bily vczynily Amorey ib. 21, 26; Ganyebna moszoboycza swich møzow, aza y mnye chcesz za- bycz, iakosz zabyła syedm møzow? BZ Tob 3, 9; Mowy pan... kv potøpney duszi a kv ganyebnemv narodv (ad abominatam gentem) BZ Is 49, 7; Odkryjø ganyebne vdi tve przed twim oblyczim a vkaszø narodom nagotø twø a kro-*

lewstwam szaradnosc twø (revelabo pudenda tua in facie tua et ostendam gentibus nuditatem tuam et regnis ignominiam tuam) BZ Nah 3, 5; Elaciones in se reprimere et enormes eius delicias, ganyebnye lubosczy, ... suffocare 1466 R XXII 11; Ganyebnye *drapyesczthwo oszådzy nam decus et vitam mesta rapina rapit ib. 17; Ganyebnieszya detestabilis 1477 MPKJ II 323; O ganyebna lubosczy, ysz nye dbasz nyebyeszkyey slothkosczy! XV p. post. R XXV 201; Ganyebnye scurrilia XV R XXIII 286; Yako Iudasch... przedal y... O ganyebny lotrze, kto czye takyem kupczem vczynyl? Rozm 511; Dzyevyca... vyedzyla, yze szye Zydovye ganyebny nany gnyevaly y smovyly Rozm 589; ~ ganiebny dobytek 'zle nabyty, godny potępienia, male comparatus': Czynczye przyaczylye z ganyebnego dobytku (facite vobis amicos de mammona iniquitatis Luc 16, 9), bo kyedy nyedostateczny bådzyeczye, vezmą vasz vieczne (leg. w wieczne) przybytky Rozm 390; Tegodlya gdyszby v ganyebnem dobytkv nye bylysczye vyerny (si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis Luc 16, 11), kto vam bådzye vyerzycz to, czo yest vyerne albo prawdziwe? ib.

2. 'upokarzający, obraźliwy, hańbiący, contumeliosus, offendens': Azesmi nye bily cyebye posluszny..., przeto poddanysmi... w iøczstwo... a w ganyebne vczisznyenye wszitkim narodom (traditi sumus... in improprium omnibus nationibus) BZ Tob 3, 4; Sara... trsy dny a trsy noci any iadla, any pyla..., s placzem proszøcz pana boga, abi iø raczil sproszycz s tego ganyebnego vrøganya (ut ab isto improprio liberaret eam) ib. 3, 11; Quasi de canna, sz trczy, tum sibilat, gwyszdzde, invida sanna, *ganyepnym podrzesznany 1466 R XXII 19; Na ganyebny sąd przed Pylatha wyedzyon MW 72a; Ganyebne albo myrzonye contumeliosa XV ex. PF IV 747; Podlug ych zakona smyerz krzyzova byla sromotnyyscha nade vschytky ganyebne smyerzcy Rozm 774.

(Hańba) Gańba formy: n. sg. gańba ca 1428 PF I 486, XV med. Zab 524, BZ I Esdr 9, 6, etc.; ~ g. sg. gańby Fl i Pul 82, 15, ca 1418 Wisł nr 2151, etc.; ~ ac. sg. gańbę Fl i Pul 34, 30. 39, 21, 1448 R XXIV 351, Sul 53, BZ Lev 20, 17, etc.; ~ i. sg. gańbą BZ II Par 32, 21, 1471 MPKJ V 51, Pul 70, 14, Rozm 130; ~ l. sg. (w) gańbie XV in. R XXIV 64, 1448 R XXIV 354.

Znaczenia: 1. 'obraźliwe wysmiewanie się, szydzenie, opprobrium, cavillatio, contumelia': Ganby improprium (traditi sumus in... captivitate... et in improprium omnibus nationibus Tob 3, 4) 1471 MPKJ V 55; Ganba im-

properium (ne forte obliviscatur te deus in conspectu illorum et assiduitate tua infatuatus improprius patiaris Ecclus 23, 19) *ib.* 81; Bo yesm prze czę czyrpyal gaynbę (*Fl*: przeciwnosc), przykryl srom lyczę moyę (quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam) *Pul* 68, 10; I pokryl yesm w poszczę duszę moyę, y vczynyło szyć na gaynbę (*Fl*: w przecorø) mnye (et operui in ieiunio animam meam et factum est in opprobrium mihi) *Pul* 68, 13; Saturabitur opprobriis brzythkosczy..., pothwarzy,... nasmyevanya, narygravanya, ganby, zakrzyvanya... et alia multa (Thren 3, 30) XV *p. post. R* XXIV 375; Zabywszy, rinna gy wlekly, na wschod nogy wloszly, sz thego mv ganbą czynyly *Tęcz* w. 11; Contumelia id est vituperium, ganbą, potwarz *ca* 1500 *Erz* 18; ~ 'bluźnierstwo, blasphemia': Wschelky grzech y ganyba przeczyw bogv oyczv y synv bądzye odpvszon, alye ganba ducha szvyątego nye bądzye odpvszono (omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemia non remittetur Mat 12, 31) *Rozm* 329; ~ 'obraza, laesio, offensio': Gesthlyby kto byl (*leg.* bił) szluga czyyego... telko o panszką wyną, thaky sprawnye ma doszycz vczynycz obyema, a yesthly przyszyaszę, ysz thego nye vczynyl na szkodą panszką albo na ganybą, a tho vynydzę sz gyednego pokvpu *OrtMac* 143; Szluga w potrzebysznye panszkyey bythy... ma czynył szam o szyą y o szwe rany, pan owszelky o szkodą y o ganybą szwą *ib.* 144.

2. 'stan zawstydzienia, wstydzienie się, wstyd, pudor, ignominia, confusio': Obleczeni bødzcze w ganbø y we sromotø (induantur confusione et reverentia), gisz zloszcz na mø molwø *Fl* 34, 30, *sim. Pul*; Zasromany bødzcze, gisz chcø mego zlego, noszczę richło ganbø swoiø (ferant confestim confusione suam) *Fl* 39, 21, *sim. Pul*; W gnęwe twoiem zamøczisz ie. Napelny oblicze gich ganby (imple facies eorum ignominia) *Fl* 82, 15, *sim. Pul*; W ganbe in magna confusione XV *in. R* XXIV 64; Ganba ignominia *ca* 1428 *PF* I 486; Poganbene, ganbą gymam confundor, ganbą szobyę dawasz confunderis 1448 *R* XXIV 351; Panyę boze moy, ganba my gest a sromam syø wzwyesz oblycza mego k tobyę (confundor et erubescō levare faciem meam ad te) *BZ* I *Esdr* 9, 6; Podanyismi... w iøczstwo y w lup, y w ganbø nasze twarzy (traditi sumus... in confusione vultus) *ib.* 9, 7; Ganba pudor vester 1466 *R* XXV 135; O ganbą proch pudor (*war. lub.*: o ganybą pre pudore)! interiectio aut constat, aut consonat pudori (alii... inter

mulierculas de sacris literis philosophantur, alii discunt, proh pudor! a feminis, quod viros doceant Prol) 1471 *MPKJ* V 6; Ganby, sromothy (*war. kal.*: *gandy, schromoty) dedecoris (abdicamus occulta dedecoris non ambulantes in astutia II Cor 4, 2) *MPKJ* V 128; Ty wysz layanye me y gaynbę (*Fl*: sromotø) moyę, y sromotę moyę (*Fl*: sromane moie, tu scis improprius meum et confusionem meam et reverentiam meam) *Pul* 68, 23; Pokryczy *bødzcze gaynbø y sromotø (operiantur confusione et pudore), gysz szukayø zła mnye *Pul* 70, 14.

3. 'zła sława, zła opinia, infamia': Sexus femineus fuit despectus vlg. wszgardzona, w ganbye byly 1448 *R* XXIV 354; Slodzeysthwa ostayą nyepomsczona... Na ganybą... grzecha tego (*Dzial* 45: aby syą taczy *zlosmyczy nye mnoszyl) vstawyamy (in detestationem... criminis decernimus) *Sul* 53; Myrzanczka vel ganba detestacio XV *med. Zab* 524; Pobyly wszitko myasto,... mszczøcz *gambi swey syostri (depopulati sunt urbem in ultionem stupri) *BZ* Gen 34, 27; Synu tey szoni, iasz møsza kwapyøcz k sobyę zdradza, zaly ia nye wyem, ysze ti mylugesz... Dawyda na swø ganbø a na ganbø zlego przislowyła matki twey (in confusionem tuam et in confusionem ignominiosae matris tuae)? *BZ* I Reg 20, 30; Poslal bog angyola..., gen zabył wszelkego møsza sylnego... y ksyøszøta woyski krolya asyrskego y wrocyl syø z ganbø (reversusque est cum ignominia, 1471 *MPKJ* V 51: z ganbą cum *ignorancia) *BZ* II Par 32, 21; W ganba in infamiam *ca* 1461—7 *Serm* 91 r.

4. 'zarzut, zarzut obraźliwy, crimen, contumelia': Ihus Xpus... oblycze mayanci vyelebne..., nos yego y vsta bez wschey ganibi *ca* 1418 *Wisł* nr 2151; Paklibi ktho... swey nyewinnoszczy i ganybi nye dbal oczyszczic (si quis... suam infamiam et innocentiam expurgare et exbrigare non curaverit), tedi podlug vczinkv swego... czyrzpyecz bandzye *Sul* 86; Zyd yeden... pocznye szyć barzo gnyevacz a Iesusza sylno pocznye karacz a rozmayta ganyba nagabacz (Jesum increpabat et ipsum contumeliis multis impulsabat) *Rozm* 130; A gdysch yest... Iesus szyedzyl navczayacz, lycemyernyczy zydovszczy... vyelyką *gambą myslyly, yakoby y vchvaczyly w slovyę *Rozm* 464.

5. 'to, co budzi odrażę, zły uczynek, rzecz odrażająca, probrum, facinus turpe, id, quod taedio est, quod dedecori datur': Z ganby de vicio *ca* 1450 *PF* IV 571; Ktos bi kole poyøl szostro sw[y]ø... a opatrzilbi gaynbø gey, a ona opatrzilabi ganbø bratowø (et viderit turpitudinem eius, illaque conspexerit fratris ignominiam),

nyeslvsn[y]ø iesta rzecz veinila, zabita bødzeta oba BZ Lev 20, 17; Ganby scandali (dominum... sanctificate. Ipse pavor vester... erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis et in petram scandali duabus domibus Israel Is 8, 14) 1471 MPKJ V 89.

6. 'rażący brak oglady, prostactwo, rusticitas, mores parum politi': Ganba nostra rusticitas 1466 R XXV 139; Ganba rusticitas XV p. post. R XXV 198.

7. *corruptum* (pro gadka?): Ganbą sermone (dicamus unusquisque nostrum sermonem, qui praecellat, et cuiuscumque apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi rex Darius dona magna III Esdr 3, 5) 1471 MPKJ V 53.

Hańbić, Gańbić *formy: praes. ind. 3. sg. gańbi XV med. R XXV 151, Dział 64; ~ part. praes. act. adv. gańbiąc BZ Num 14, 36; ~ inf. gańbić XV med. Zab 517, 1471 MPKJ V 23; ~ praet. 2. sg. m. -ś gańbił BZ IV Reg 19, 22; 3. sg. m. jest gańbił BZ Deut 22, 19; hańbił XV p. post. R XXV 181; f. gańbiła XV p. post. PF III 287.*

Znaczenia: 1. 'karcić, czynić wyrzuty, strofować, zawstydząć, vituperare, reprehendere': Ganbicz confutare XV med. Zab 517; Hanbyl vituperabat XV p. post. R XXV 181.

2. 'odbierać dobrą sławę, zniesławiać, obmawiać, przedstawiać w złym świetle, detractare, infamare': Ganyby reprobāt XV med. R XXV 151; Wszitki..., ktorzis... przipravili sō kv szemranyv wszitko pospolstwo..., ganybyōcz zemyō pospolstwv, bi bila zła (detrahentes terrae, quod esset mala), zemrō BZ Num 14, 36; Sto zawazy srebra (centum siclis argenti)... da otczv dzewczemv, ktorōs to gest ganbil ymyenyem przezlim na gey dzewstwe v Israhel (quoniam diffamavit nomen pessimum super virgine Israel) BZ Deut 22, 19; Pogardziła tobō... panna, dzewka Syon... Kogosz ganbyl, a komvsv vrōgal (cui exprobrasti et quem blasphemasti)? BZ IV Reg 19, 22; Gygranye kostek wyle sprawyedylywych y gynszych lyvdzy dobrych schkodzy y ganyby (multos iustos et alios probos depauperat et dehonestat) Dział 64; Ganbycz, sromoczicz violare (sacerdotis filia si deprehensa fuerit in stupro et violaverit nomen patris sui Lev 21, 9) 1471 MPKJ V 23; Ganybyła improbat XV p. post. PF III 287.

Cf. Ohańbić, Pohańbić, Zahańbić, Zhańbić, Hańbieć

(Hańbieć) Gańbieć 'stawać się gorszym, mdłym, peiorem seu infirmiozem fieri', (o glosie) 'milknąć, zamierać, evanescere': Classica quoque silent, tinula sinistra vident, gl. vilescunt ganbyeyą 1466 R XXII 27.

(Hańbienie) Gańbienie 'obraźliwe urąganie, lżenie, obiurgatio contumeliosa': S bakany, z ganbyenyem cum contumelia (sapientiae gloriae correptio cum contumelia Sap 17, 7) 1471 MPKJ V 77; Ganbyenye impropriety (impropriety superborum... insidiabitur illi Eccl 27, 31) *ib.* 82; Ganbyenya contumeliarum 1488 R XXIV 377.

Haras, Aras, Harras 'gatunek lekkiej tkaniny wełnianej, textile quoddam laneum levius': In staminibus harras dictis viridi coloris 1384 Czol I 23; Cubileta siue barchana, *pokoczny, harasy, duplaharasy, piper, cinumon 1439 KodWP V 608; Arrasium, quoddam genus panni, harasz 1450 RpKapKr; Arracium, genus panni harasz 1457 PF V 14; Debent dare tunicam de albo harasz 1474 AGZ XVIII 87; Albertus... dicte Katherine puero suo restituere debet... tunicam de harrasz viridi coloris 1477 CracArt nr 674; Anym wzyanl yemv oszmy lokyeth arassv w noczy chazyebna rzeczya, kthory na nagothowal dlya kosczyola 1478 ZapWarsz nr 1212; Harasz cubiletus ca 1500 Erz 22.

Harasowy 'z harasu tj. lekkiej tkaniny wełnianej, e textili laneo levioze confectus': Palium harassovi, nyewyyszczci 1461 ZapWarsz nr 1100; Estiuale unum adamascowy et aliud harassowzy 1475 StPPP II nr 4135; Estuarium de pileto al. harassovi viridei coloris in valore unius sexagene 1486 AcLeop I nr 1330; Pro... palio virideo harassovi 1491 ZapRpZakr 15, 19; Plascz harassowzy 1493 PF IV 663; Szvknya harassoua, zyelyona *ib.*

Harcerz 'żołnierz lekkobrojni potykający się w pojedynkę z wrogiem przed bitwą, harcownik, veles': Harcerze vel strączency vellites ca 1500 Erz 22.

Harchimendryta cf. Archimandryta

Hardość, Gardość 'arrogantia, superbia': Gardziyenye a. gardoscz arrogancia (audivimus superbiam Moab, ... superbia eius et arrogantia eius... plus quam fortitudo eius Is 16, 6) 1471 MPKJ V 90; Hudoscz (pro hardoscz) arrogantia MW gl. 63.

Harnasz, Arnasz *formy: n. sg. harnasz Gn gl. 166a, XV med. R XXIV 362, OrtCel 1, OrtLel 232; ~ g. sg. harnasza Sul 6; harnaszu 1412 JP XXXVII 165, Dział 6; ~ ac. sg. harnasz OrtKal 196, OrtMac 32; arnasz Rozm 299; ~ i. sg. harnaszem 1444 R XXIII 303; ~ l. sg. (w) harnaszu Sul 66, BZ Jos 6, 9.*

*Znaczenie: 'zbroja, uzbrojenie, rynsztunek rycerski, arma': Pro I integro harnasch 1393 MMAe XV 167; Pro harnasch totali dato duci Wasiloni *ib.*; Paulus... evasit Symonem... pro*

ornamentis videlicet arnasz 1394 *Leksz* II nr 337; Secundo que dilecta persona depositis, uestibus femineis et armis, harnas, sumptis in bellum... iuit *Gn* gl. 166 a; Pro harnasz eciam post mortuam manum 1379—404 *Biecz* I 69; Pro harnasz sex marcas *ib.*; Jaco moy *maosz ne dal harnaszu swemu synowczewy 1412 *JP* XXXVII 165; Pro armatura bellica al. harnasz 1425 *StPPP* II nr 2020; Borowecz, sartor de Kazimiria, harnas sibi per Nicolaum... in duabus sexagenis obligatum, hic coram iudicio pro primo exhibuit 1426 *StPPP* II nr 2070; Szcizczonym, harnaschem armis 1444 *R* XXIII 303; Kaszdemy z manzow nye doszycz gest... harnascha bicz vbranz czvdnoszą (cum cuilibet non sufficiat... armorum pulchritudine esse ornatum, *Dzial* 6: masstwo nye tylko w... czvdnosczy harnaszv ma bycz seznano), acz obiczaymi y navkami nye bandze ocraschon *Sul* 6; Vstawyamy, ysz ryczerze a slachta... slvzycz mayą w harnaszv (servire in armis... teneantur, *Dzial* 52: w zbrogy) *Sul* 66; Charnasz y bron arma *XV med. R* XXIV 362; Wszistek lvd naprzod poydze w harnaszv (omnisque praecederet armatus exercitus) *BZ* Jos 6, 9; Harnasz uel zbroya wogenna arma bellica *OrtCel* 1, *sim. OrtLel* 232; Tego vmarlego czleka zbroją, tho gest harnasz, iako gesth klobuczek, panczerz, polplaczye, szczyt, tarczą, myecz... ma wszyancz brath tego vmarlego *OrtKal* 196, *sim. OrtMac* 32; Alye przydyzely mocznyeyschy nysz on, a przemoze y, vschytok czyn albo arnasz... pobyerze (si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet *Luc* 11, 22) *Rozm* 299; ~ *wyjątkowo femininum*: Vstawyamy, aby zona... tylko przy them oprawyenyv, czso gest domowne..., ostala, viyawszy scarb, yako są pyenyądze, ... wszisthka harnasz albo bron (omnibus armis... exceptis) *Sul* 75.

Harnaszować 'uzbroić, armare': Venis cum armis harnaszchowany 1448 *R* XXIV 352; Synowy Rvbenovi... harnaszowani (armati) sly przed syny israhelskimi *BZ* Jos 4, 12; Gydzcze y obchoczcz myasto harnaszowani (armati), przodvyocz przed skrzinyø bozø *ib.* 6, 7; Kaplani... sly naprzod, ... a harnaszowani lvd (armatus populus) sedl przed nymi *ib.* 6, 13.

Harnaszowy 'uzbrojony, zbrojny, armatus': Alye ysze harnaszowey slachcze (in armata militia)... wszego krolewthwa szalezy obrona, powynen gest kaszdy slachczycz... bronnymy lvdzimy slvzycz *Sul* 56.

Harras cf. **Haras**

Hasło 'wojskowe zawołanie rozpoznawcze,

Hasło, tessera: Thessera eciam dicitur vlg. hasło ca 1500 *Erz* 22.

Hatlas cf. **Atlas**

Hatlasowy cf. **Atlasowy**

Hausknacht cf. **Hausknecht**

(**Hausknecht**) **Hausknacht, Husknacht, Usnacht** 'człowiek bez ziemi, nieosiadły, najmujący się do służby, sluga, homo liber, domini famulus, qui nullum possidebat agrum, neque certo quodam habitabat loco': Acz sluga, który rzeczon gest holomek abo *hannsknach<t> (famulus, qui dicitur golomeka, *Sul* 50: gysz rzeczon po polsku golomanka, a po nyemyeczskv vszknachth), s<ąsi>adowy pana swego vczyny... schoda..., pan gego zan ma dosycz vczyny *Dzial* 42; Item famulus, qui dicitur holomek al. *husknachk, si vicino domini sui fecerit aliquod dampnum vel iniuriam, dominus ipsius pro ipso satisfacere teneatur 1478 *AKPr* IV 249; In hospitio, ubi dominus princeps stabat, wsznachtom duobus, qui calefaciebant fornacem, dedi XX denarios Ungaricales 1500 *ZsigBud* 77.

Hauszperski cf. **Augsburski** (w *Uzupelnieniach i poprawkach na końcu II tomu*)

Hawiaź bot. ~~*Vumian, Anthemis-L.*~~: Hawyass consolida alba 1472 *Rost* nr 1765.

Haza cf. **Aza**

Hazuka, Azuka 'rodzaj długiej zwierzchniej sukni z rękawami, podobnej do płaszcza, vestis longior cum manicis, pallio similis': Dominus Paulus hasukam et iopulam Valachicalem pro duabus marcis recepit 1489 *AcLeop* II nr 2130; Item manica ad azucam longam in axamito rubeo 1494 *SprKHS* VIII s. CLX; Item azuca zlothoglowowa in axamito flauo *ib.* s. CLXI; Hazuka de czamletho nigro 1496 *AGZ* XV 333; Niclos Bartolt recognovit se invadiasse I hazukam 1496 *CracArt* nr 1283; Hazuka tawczana 1496 *RocznKrac* XVI 64; Dzyka hazuka *ib.*; Hazuka subducta pellibus agnellinis 1497 *ib.* 65; Tunicam dictam hazuką dziką panni limyskego 1498 *AGZ* XV 361; De hazuky, quas receperunt a paganis Rutenis, Litwanis, nondum baptizatis Rutenis *XV ex. R* XXV 148; Quod sarlatum datum est pro veste domino Cristophoro pro illa hazuka scharlatna 1500 *ZsigBud* 38; Aucupi pro hazuka ad mandata domini principis dedi I 1/2 florenum *ib.* 72.

Haze cf. **Az(e)**

Hasiorowy cf. **Język**

He wykryknik *wyrażający żal, narzekanie* 'ach, ej, euge': He ha, ha ha (*war. kal.*: halsa, halsa) euge, euge (haec dicit dominus deus: Pro eo, quod dixisti: Euge, euge, super sanctuarium

meum, quia pollutum est Ezech 25, 3) *MPKJ* V 105.

Hebel 'strug, narzędzie stolarskie do wygladzania drzewa, runcina, instrumentum ad ligna leviganda aptum': Hebel lemgal (pro leuigal) 1437 *Wisł* nr 228, s. 87; Hebel ascia XV *med. PF* V 28; Hebel leuigo, le[g]uigal idem ca 1500 *Erz* 22.

Heberman cf. **Oberman**

Heblować 'wyrównywać, wygładzać, czynić gładkim, levigare, runcinare': Vczyn sobye korab s drzewa heblowanego (fac tibi arcam de lignis laevigatis) *BZ* Gen 6, 14.

Heftarka cf. **Haftarka**

Heftarz cf. **Haftarz**

Hefterz cf. **Haftarz**

Hefterzew(y) cf. **Haftarzew(y)**

Heftlik 'haftka, zapinka, sprzączka, fibula': Pro VI pareis duplicibus, dictis heftthliky, argenteis deauratis prefate ducisse I marcam 1394 *MMAe* XV 205.

Hejdnikra (?) 'wrzos, w Biblii jakiś krzew, erica, in Scriptura sacra arbustum quoddam vel dumetum': Mirica gyemyelina... est quoddam arbustum infructuosum, huius succus amarus vlg. heydnicra videlicet quod ligatis frondibus ostrudit viam itinerantibus (erit enim quasi myricae in deserto Jer 17, 6) 1471 *MPKJ* V 99. ~ *Może wykolejona pożyczka z niem. Heidenkraut* 'wrzos'.

Hejstać 'bluźnić, zlorzeczyć, maledicere, convicia dicere': Heystacz blasfemare XV *med. Zab* 516.

Hejtman cf. **Hetman**

Hejże wykrzyknik wyrażający zdumienie i oburzenie 'ejże, eheu': Heyze heccine (haeccine reddis domino, popule stulte et insipiens? Deut 32, 6) 1471 *MPKJ* V 31.

Helbart cf. **Halabarda**

Helbarta cf. **Halabarda**

Hele 'wołanie na konia, interiectio, qua equus incitatur': Dum filiorum Israel pueri Elizeum prophetam equitantem in asino inclamassent, illudentes et dicentes geszdzy lyszku, aput nos enim dicitur hele, hele velut kobila, kobila XV *med. Zab* 516.

Helena, Elena, Halena czarna (h)elena, halena *bot. 'aloes, Aloe succotrina Lam.'*: Czarna elena aloe epicum 1472 *Rost* nr 89; Czarna helena aloe 1491 *Rost* nr 11041; Czarna halayena tucia ca 1500 *Rost* nr 7331.

Helfar 'pomocnik rzemieślnika, fabri adiutor': Muratori in prethorio 40 grossos. Helffarowi circa ipsum in prethorio 10 grossos 1496 *WarschPozn* I 419.

Helm 'galea': Iaco helm zaszcizca (quasi ca-lepra protegit) *FI* I Prol 9; Godlo Geralth: crux osmorog, czeczera na helme 1403 *Piek* VII nr 6; Helm galea 1437 *Wisł* nr 228, s. 87, *sim. ib.* s. 89; Xista vlg. signum super helm XV *p. post. PF* V 8; ~ *corruptum* za czeskie úhelný 'węgielny, narożny, angularis': Wdzdzalal Ozias wyeze rad bronø y helmi (aedificavit... turre in Jerusalem super portam anguli) *BZ* II Par 26, 9.

Her wykrzyknik alarmujący: Ha, ha, ha, lapay her lapay, zaby her saby! 1413 *AKPr* X 373.

Herb 'godło, oznaka szlachectwa, odróżniająca jeden ród szlachecki od drugiego, także ród szlachecki, arma, signum nobilitatis': Andrzej y Stanyślaw przez szwega, nyegdy Jana sh Czaykowa, badancz sz herbw Osthoya, byly pomocznyczy... Konarskyemv ku zabyczyw... Dadzyboga 1493 *ZapMaz* 158; ~ z fleksją łacińską: Predictus Phyl, nolens... in... diffamia permanere, una cum fratre suo... fratres suos... coram nobis... produxerunt ex quatuor clipeis et ex quatuor herbis 1415 *StPPP* VII 595; De herbo alieno al. z obczich Thuczco, Cornelowski et Zanko... de proclamacione Bibel et de herbo Cossy, luna et crux 1439 *AGZ* XIII 81.

Herman *bot. 'Colchicum autumnale L.'*: Herman hermodattulus 1484 *Rost* nr 6108.

Hermanek *bot. 'rumianek, Matricaria chamomilla L.'*: Hermanek camomilla 1472 *Rost* nr 563.

Hernolt cf. **Herold**

Herold, Hernolt, Herolt 'przedstawiciel, wysłannik, rzecznik, praeco, nuntius': Veniens Nikiel, prelocutor domini regis al. herolth 1434 *StPPP* II nr 2598; Hernolth, herolth bolonus 1457 *PF* V 14.

Hessicz 'czkanie, czkawka, singultus': Hessicz singultus 1472 *Rost* nr 1567.

Hest cf. **Est**

Hetman, Etmán, Hejtman 'dowódca oddziału, wódz, wódz naczelny, imperator, dux': Non causa timoris alicuius ipse recessit de predicto loco, sed per rectores illius vexilli al. przez hethmani fuerat destinatus et de pugna... nihil sciuit 1429 *KwartHist* XXIV 528; Hiis itaque distincte in exercitus dispartitis unicuique exercitui strennum viribus surrogavit ethmanum iuxta genus lingwarum ipsorum (1445) *MMAe* XII 456; In ductorem al. za ethmana 1450 *MMAe* XIV 51; Ethman dux belli XV *med. R* XXIV 360; Ductor belli, ethman, expertus tria facit *ib.* 372; Heytman (*war. lub.*: *hertman) magister milicie (sermo, qui factus est ad Jeremiam a domino, postquam dimissus est a Nabuzardan, magistro militiae de Rama Jer 40, 1)

v chorągwi

1471 *MPKJ* V 101; Pan chethman dal popyshacz swe konye 1495 *GórsJazRp* 277; Hethman campiductor XV *p. post. PF* V 10; Heythman campiductor *ca* 1500 *Erz* 22; ~ Paulus... inculpatus... pro eo, quia ipse Paulus fuisse ductor al. hethman... quando domus Michaelis... fuit spoliata 1438 *StPPP* VII 355; ~ *zapewne 'starosta, praefectus, qui et capitaneus dictus est'*: Hethman nasz 1457 *TymSqd* 27.

Hewar 'przyrzęd do napinania kuszy, rodzaj lewaru, machina ad tormenta intendenda apta': Pro equo et balista cum hewar 1500 *MMAE* XVI nr 739; Item... maiori Mazurek a tersione hewar domini principis et a reformatione praczki cinguli thulowey 1500 *ZsigBud* 34.

Heż(e) cf. Eż(e)

Hi cf. I

(Hiacynt) Jachant, Jacynkt 'drogi kamień, prawdopodobnie odmiana cyrkonu, lapis quidam pretiosus, gemma': Pro uno lapide, dicto jachanth, XXV florenos 1427 *StPPP* II nr 2134; Jachant yachintos 1472 *Rost* nr 1842; ~ barwa jacynkta 'kolor niebieski': Okrgv yey oczw okolo zrzyenyce yakoby drogyego yacyncta, takyego kamyenya, barwa albo zaffyrowa (circulus in oculis fuit iacinctini coloris, satis lucidi sive saphyrini) *Rozm* 21.

(Hiacyntowy) Jacynktowy 'koloru niebieskiego, qui caerulei coloris est': Malo schyrokoye oczy myal a svyatle yako kraszą yacynctova (parum latus atque lucens color ut iacinctus) *Rozm* 149.

Higielnik cf. Igielnik

Himieć cf. Imieć

Himienie cf. Imienie

Himie cf. Imie

Hin (w Biblii) 'miara objętości płynów, mieszcząca około sześć litrów, liquidorum mensura duorum congiurum': Offyrowany bødø... dwa dzesyøtky byeli... y paløczø obyet vina czwartą czøszc hyn (quarta pars hin), takey *marki *BZ* Lev 23, 13; Ktoskoli zabilbi, offyervge bili dzesyøtø czøstøkø efy, *skropyonyø oleem, gesz to bødze myecz myarø *czwarto czøszc hyn (quod mensuram habebit quartam partem hin) *BZ* Num 15, 4; Bødze taka offyera z bily, ze dwv dzesyøtkv, iasz to pokropyona bødze olegem trzeczey czøszczy hyn, tey myari (erit sacrificium similiae duarum decimarum, quae conspersa sit oleo tertiae partis hin) *ib.* 15, 6; Vино... trzeczey czøszczy tey myari hyn offyerowacz bødze (vinum... tertiae partis eiusdem mensurae offeret) *ib.* 15, 7, *sim. ib.* 15, 9, 28, 5, 7, 14.

(Hipokryta) Ipokryta 'obludnik, dissimulator': Gorze vam, madrczy y lycemyernyczy, ipokryczy

(vae vobis, scribae et Pharisaei hypocritae Mat 23, 25), ktorzy oczyszczycze, czo yest znątrz kyelycha *Rozm* 461.

(Historia) Historyja, Istoryja 'opis zdarzeń, opowieść z przeszłości, res gestae, historia': Svvyaty Maczyey myeny, yze przed vkrzyzovanyym Iesusovym, bo pyrvey nyz vypyssal vmačzenye boze..., kładzye hystorya o Iudaschu *Rozm* 767; ~ w tytule utworu literackiego, ponitur in inscriptione libri²: Alye yescze vyelye pysma naydzye o Iesucisczye v kxygach v tych, czegosz tv nye pyszano, iako to, czo pysche svvyaty Euzebius v kxygach, ktore Scolastica ystorya (in libro, qui vocatur sic: Ecclesiastica historia) *Rozm* 173; Czeczyenye o rozmaytem polozenyv czczyenya svvyatye evanyelyey podlug kxyg Scolastiky ystoryey *Rozm* 202; To ystne pysmo... yako tego dolycza Evzebius v kxygach, ktorez zowa Scolastica ystorya (Ecclesiastica historia),... bylo tako popysano *Rozm* 226.

Historyja cf. Historia

(Hiszpański) Huspański, Uspański 'pochodzący z Hiszpanii, wyrabiany w Hiszpanii, Hispaniensis, in Hispania confectus': Mathias sartor... exhibit tunicam nigram damasczową cum strich wspanki subductam 1429 *StPPP* II nr 2249; Cinctus e(s)t, byl paszan, Hispano, huspanskym, auro XV *p. pr. R* XVI 329.

Hiściec cf. Iściec

Hiścina cf. Iścina

Hiściny cf. Iściny

Hizdba cf. Izba

(Hizop) Izop, Izep formy: *n. sg.* izop 1464 *Rost* nr 4822, 1472 *Rost* nr 96, 1475 *Rost* nr 3082, etc.; *izep* 1460 *Rost* nr 3589; ~ *g. sg.* izopa *BZ* Ex 12, 22; ~ *ac. sg.* izop *BZ* Num 19, 6; ~ *i. sg.* izopem *Fl* i *Pul* 50, 8, *KartŚwidz*.

Znaczenie: bot. 'Hyssopus officinalis L.': Ocropisz me, gospodne, yzopem (asperges me hyssopo) y ocziszczon bødø *Fl* 50, 8, *sim. Pul, KartŚwidz*; *Wozlek izopa omoczycze we krwy (fasciculumque hyssopi tingite in sanguine), ktorasz to gest u podwoya a kropczye yø na swyszczchnye podwoye y na oba progry *BZ* Ex 12, 22; Izop kaplan wrzvczy w plomyen (hyssopum... sacerdos mittet in flammam), ienze krowø spaly *BZ* Num 19, 6; Isop isopus 1464 *Rost* nr 4822; Yzop ysopus 1472 *Rost* nr 96; Isop isopus 1475 *Rost* nr 3082; Isop isopus 1484 *Rost* nr 6115; Izop isopus *ib.* nr 6116; Yszop isopus 1493 *Rost* nr 10943; ~ Isep isopus 1460 *Rost* nr 3589.

Hiz(e) cf. Iz(e)

Hlizowy cf. Korzeń

Ho cf. O

Hobchodzić się cf. Obchodzić

Hobcowanie cf. Obcowanie

Hobiad cf. Obiad

Hobliczny cf. Obliczny

Hoblubić cf. Oblubić

Hobrocić cf. Obrócić

Hobyczaj cf. Obyczaj

Hochromić cf. Ochromić

Hociec cf. Ojciec

Hoćcowy cf. Ojcowy

Hoćczyzna cf. Ojczyzna

Hod cf. Od

Hodbić cf. Odbić

Hodbijać cf. Odbijać

Hodsądzić cf. Odsądzić

Hodworzyć cf. Otworzyć

Hodzielić cf. Oddzielić

Hojowanie 'ściąganie beczki obręczą, actus dolia seu cupas circulis complectendi': Apertores vasorum allecum... a singulis vasis aperientibus non plus quam duos obulos a concive..., a complecione vero al. hogowanya a concive quatuor obulos... pro labore suo recipere tenentur 1459 *AcPosn* I 306.

Hokropność cf. Okropność

Hokropny cf. Okropny

Hold, Old 'przysięga wierności poddańczej, obsequii professio, homagium': Hominium id est omagium hold (*OrtZab* 528: olth) *OrtCel* 5.

(Holderstwo) Halderstwo 'przysięga wierności poddańczej, obsequii professio, homagium': Haldersthwo omagium, id est obsequium regibus XV in. *JA* XXVII 267.

Holdować 'uznawać się lennikiem, przyrzekać wierną służbę, wiernie służyć, obsequium praestare, obsequi': Komu holdugessz 1448 *R* XXIV 354; Omagium prestarent yemu holdowaly, tho yest swoya wyerą sluzly XV *med. SKJ* V 265; Venient ad eum reges, principes et barones, ut sibi veluti eius fideles omagium prestarent, holdowaly, chovaly *ib.* ~ Cf. **Podholdować**.

Holdowanie, Oldowanie 'przysięga wierności poddańczej, hold, obsequii professio, homagium': Holdowane homagium *ca* 1428 *PF* I 495; Pocora, oldowane omagium 1437 *Wisł* nr 228, s. 88; Omagium vlg. holdowane 1444 *AKPr* II s. XIV; Oldowane omagium XV *p. post. PF* V 7; Holdowane omagium *ca* 1500 *Erz* 22; Oldowane homagium *ib.* 58.

Holdowny 'mający związek z holdem, cum obsequio coniunctus': sługa holdowny 'lennik, wasal, cliens ex obsequii professione': Sługa holdowny vasallus *OrtLel* 235; Służuga holdowny vel służuga w gymyenyv vazallus *OrtZab* 529.

Holdowy 'mający związek z holdem, cum obsequio coniunctus': sługa holdowy 'lennik, wasal, cliens ex obsequii professione': Sługa holdowy vasallus *OrtCel* 12.

5 **Hołomek, Olomek** 'człowiek bez ziemi, nieosiadły, najmujący się do służby, sługa, homo liber, domini famulus, qui nullum possidebat agrum neque certo quodam habitabat loco': Acz sługa, który rzezon gest holomek (famulus, *Sul* 50: golomanka) abo *hannsknach<t> s<ąsi>adowy pana swego vczyny... schcodą..., pan gego zan ma dosycz vczynycz *Dział* 42; Item famulus, qui dicitur holomek al. *husknachk, si vicino domini sui fecerit aliquod dampnum..., dominus ipsius pro ipso satisfacere teneatur 1478 *AKPr* IV 249; Olomkom arcis Budensis, qui balneum habebant al. maczaly, cum supplicatione ad dominum principem venientibus,... dedi II florenos 1500 *ZsigBud* 31; Item... olomkom regie maiestatis pro colanda dedi I florenum *ib.* 82. ~ Cf. **Gołomędka, Gomolek, Obłomek, Ułomek**.

(**Hołota**) **Gołota** *formy: n. sg:* gołota 1458 *AKPr* II 141, 1468 *AGZ* XIII 573, 1475 *StPPP* II nr 4143, 1498 *AGZ* XV 363, XV *p. post. Kalużn* 273, XV *ex. AKPr* V 166; ~ *d. sg.* gołocie 1495 *StPPP* IX nr 1169; ~ *n. pl.* gołoty 1467 *StPPP* II nr 3864, 1474 *AGZ* XIX 19, 1475 *AGZ* XIX 22, 1481 *StPPP* VII 433, 1483 *StPPP* VII 436. 437; ~ *ac. pl.* gołoty 1448 *AGZ* XI 331. 332, 1480 *AGZ* XVIII 197; ~ *i. pl.* gołotami 1481 *AGZ* XVIII 224, 1491 *AGZ* XVIII 316, 1498 *AGZ* XV 350. 352. 360. 361.

Znaczenia: 1. 'człowiek wolny, ale bez ziemi, nieosiadły, najmujący się do służby, homo liber, domini famulus, qui nullum possidebat agrum neque certo quodam habitabat loco': Ut statueret... Swantkonem et alios ipsius auxiliores, videlicet golothy, hoc est non possessionatos 1448 *AGZ* XI 331; Cum familiaribus tuis non possessionatis al. golothy *ib.* 332; Ut statueres familiarem tuum non possessionatum golotham *ib.*; Ut stares et statueres istum furem et tuos coadiutores non possessionatos al. golothy *ib.*; Si famulus, dictus gomolek al. golotha, vicino domini sui aliquod dampnum intulerit aut iniuriam fecerit, dominus ipsius pro ipso satisfacere teneatur 1458 *AKPr* II 141; Quia familia tua exientes de domo tua, inpossessionati al. golothy equitauerunt in gagyum 1467 *StPPP* II nr 3864; Quod tu existens inpossessionatus al. golotha, ipsum Michaellem condempnasti 1468 *AGZ* XIII 573; Familia inpossessionata al. golothy 1474 *AGZ* XIX 19; Quia familia tua al. golothy mandato tuo exiens de domo tua in

silvis prefati domini episcopi ad opidum Radymna spectantibus 1475 *AGZ* XIX 22; Quia Johannes famulus... impreciatus al. gednani, impossessionatus al. golotha, ... interfecit eidem Stachne filium suum 1475 *StPPP* II nr 4143; Quia tu superdestinasti al. naslalesz familiares tuos nobiles impossessos al. golothi, videlicet Adam Lothka et Andream, tuos panis comessores cum sex dissimilibus al. podleyszmy... super ipsum Lycz 1480 *AGZ* XVIII 197; Quia vos superveniendo... cum triginta nobilebus et quadraginta inferioribus al. podleyszmy, vestris coadiutoribus impossessionatis al. golothami... mandatis vestris hominibus sibi decem octo scopulos granicales disarare 1481 *AGZ* XVIII 224; Quia tu cum quinquaginta inpossessionatis al. *golothemi, suis coadiutoribus, ueniens in domum... duobus hostiis, qui *golotho uolenter receperunt tunicas 1481 *StPPP* VII 432; Non intercedo impossessionatos al. golothy *ib.* 433; Quia michi isti impossessionati al. golothy, sui coadiutores, talia fecerunt *ib.*; Quia ipse violenter cum sex nobilebus sibi similibus impossessionatis al. z *golothamy et totidem inferioribus... invasit super domum ipsius Gothardi 1483 *AGZ* XVII 203; Familia ipsius, uidelicet quatuor equites et sedecim dissimiles al. golothy... cum balistis aprehensis 1483 *StPPP* VII 436; Familia ipsius Petri inpossessionata al. goloti uiginti in numero *ib.* 437; Quia tu... cum... viginti inferioribus inpossessionatis al. golothamy inequitasti in hereditatem 1491 *AGZ* XVIII 316; Quia tu... cum... inpossessionatis al. s golothamy obviasti al. zayechalez viam benivolam regiam 1498 *AGZ* XV 350, *sim. ib.* 352; Quia tu... cum decem nobilebus et totidem inferioribus, omnibus inpossessionatis al. golothamy..., repercussisti et spoliasti ipsi Nicolao familiarem *ib.* 361, *sim. ib.* 360; Qui familiaris tuus impossessionatus al. golotha a bobus, quos protunc secum habuit, interficiendo ipsum Georgium profugit *ib.* 363; De penis golotarum. Si familiaris alicuius, dictus golotha al. oblomek, dampna alicui intulerit, dominus suus pro ipso satisfacere teneatur XV. *ex. AKPr* V 166; ~ gołota nieosiadły: Quia ipse ueniens in domum ipsius... cum quadraginta exilioribus al. podleyszmy, inpossessionatis al. z *golotami nyeosyadlemi 1464 *StPPP* VII 418; Ne supranominatam summam pecunie dicto Petro Scarbek non extraderent iako golocznie nyeosyadlemu 1495 *StPPP* IX nr 1169; ~ Discretus Leonardus Vyelunski proponit contra discretum Mathiam, plebanum in Stare Szyolo, quod ipsum verbis infama-

vit, vocando ipsum golotha, quam infamiam ad mille florenos extimat 1486 *AcLeop* I nr 1445.

2. *rybalt, wagant, komediant, hultaj, ludio, comoedius, circulator': Spylman, golotha garcio XV *p. post. Kalużn* 273.

(Homilia) Omelija 'rodzaj kazania, wykład objaśniający tekst Pisma św., homilia': W [z]svyate omelyey movy svyaty Ian Slotovsty na evanyelya svyatego Maczyeya, tako rzekącz (Crisostomus... dicit... in omelia decima in Mattheum sic dicens) *Rozm* 187.

Homion *cf.* Ihumen

Hon *cf.* On

Horać *cf.* Orać

15 Hordowit *bot.* 'ślaz kędzierzawy, *Malva crispa* L.': Hordowyth malua crispa 1472 *Rost* nr 610; ~ Kędzierzawecz, rutenice hordowith, ewiscus 1437 *Rost* nr 2603.

Hordyniec *cf.* Ordyniec

Horodnianin *cf.* Grodnianin

20 Horodniczy, Grodniczy 'zarządca grodu (na Litwie), burgrabia, oppidi praefectus (in Lithuania), burgrabius': Damus... domum et aream magnifici domini nobilis Hermani procuratoris castris nostri Vilmensis al. horodniczy (1469) *KodWil* I 305; Addimus duas sexagenas grossorum de exactione thabernali ibidem in Grodno singulis annis pro festo sancti Martini a procuratore al. grodnyczy seu exactore pensionis thabernarie quicumque pro tempore extiterit recipien<das> (1494) *KodWil* I 474; Officialis vero noster, horodniczy dictus, dabit praebendario... quatuor sexagenas monetae ducatus nostri (1499) *KodWil* I 545.

35 Horz *cf.* Orz

Horzec *bot.* 'goryczka kropkowana, *Gentiana punctata* L.': Horzecz genciana 1472 *Rost* nr 658.

Horzekwiat *cf.* Gorzekwiat

40 Horzel *cf.* Orzel

Hosada *cf.* Osada

Hosep *cf.* Osep

Hosina *cf.* Osina

Hoskard *cf.* Oskard

45 Hostropest *cf.* Ostropest

Hostruchan *cf.* Roztruchan

Hośm *cf.* Osiem

Hośmdziesiąt *cf.* Osiemdziesiąt

Hośmioróg *cf.* Ośmioróg

50 Hośmnaście *cf.* Osiemnaście

Hotczyzna *cf.* Ojczyzna

Hożedle *cf.* Ożedle

(Hrabia) Grabia *formy: n. sg.* grabia 1413—4 *JA* XIV 503, 1419 *MMAe* XV 533, ca 1428 *PF* I 488, 1446 *ZapWarsz* nr 789, XV *p. pr.* R XVI

346, *OrtCel* 3, *OrtLel* 233, *OrtZab* 527, *ca* 1500 *JA* IV 87; ~ *d. sg.* grabi 1417 *MMAe* XV 513, 1427 *ZapWarsz* nr 2738, 2739, XV *p. pr.* *R* XVI 343; ~ *ac. sg.* grabię 1499 *ZapWarsz* nr 1830; ~ *i. sg.* grabią *Rozm* 116; ~ *l. sg.* (po) grabi 1473 *ZapWarsz* nr 1401; ~ *n. pl. a. ac. pl.* grabie *De morte* w. 182.

Znaczenie: 'tytuł feudalny (może związany z pewną funkcją), comes (honoris cuiusdam feodalis nomen fortasse cum muneribus quibusdam coniunctum)': Grabya comes 1413—4 *JA* XIV 503; Graby de Holania... pro piscibus recentibus VI scoti 1417 *MMAe* XV 513; Grabya de Hardek 1419 *MMAe* XV 533; Pro statione domini episcopi Possowiensis et comitis al. grabya de Hardek 1419—20 *MMAe* XV 560; Jacom ya graby na Mironyegu polthori coppi przigednal 1427 *ZapWarsz* nr 2738; Jacom ya Mironyegowi przigednal przeciwu grabi poloszicz poltrzcycyeg grziwni gednanego *ib.* nr 2739; Grabya comes *ca* 1428 *PF* I 488; Jaco ya to wem, grabya ne zayal bydla na poszpolney pasthpe Sbrozscowa 1446 *ZapWarsz* nr 789; Graby ei XV *p. pr.* *R* XVI 343; Grabya comes *ib.* 346; Bancz kszaszatha albo grabye wszythky ya pobyerza k sobye *De morte* w. 182; Yako Andrzey, oczecz nassch, nye wzyal po graby, po oczczu Stachynym et Prachynym, gymyenyia russayaczego 1473 *ZapWarsz* nr 1401; Jako[m] mye Jan Kossaczki raczyl cyterydzieszy grosy y *szczecz za kmiecie za szwoie, [Micolaya] grabya Mykolaya *rzicerzeuicz y *Maczye Kopka iuxta cittacionem 1499 *ZapWarsz* nr 1830; Comes quidam vlg. grabya *ca* 1500 *JA* IV 87; ~ Comes grabya uel woyth wyszschego prawa *OrtCel* 3, *sim.* *OrtLel* 233, *OrtZab* 527; ~ Takosz wzdynyl szye Archalaus markrabya, a grabya nczyny postal (factus est igitur Archelaus quasi diarchus, monarchus vero nunquam fuit) *Rozm* 116.

(Hrabina) Grabina 'zona hrabiego, uxor comitis': Jacobus... obligavit se soluturum Margarethe, grabyney (relictae Wylhelmi quondam comitis de Phalaria) XIII marcas 1428 *StPPP* II nr 2245; ~ *dubium*: Jakom ja nye ranczhil thych pyenyedzy, kthore sv ('są') we xagach Janovy s Svchodola za grabyni dzeczi 1457 *ZapWarsz* nr 1028.

Hrabrest *cf.* **Agrest**

(Hrabstwo) Grabstwo 'jednostka administracji terytorialnej, terra seu provincia, quae a certo quoddam praefecto administratur': Comitatus id est comicia uel grabstwo *OrtCel* 3; In comitia w grabstwie *ib.* 7; ~ Opravyl Ponszky Pylat Iudea a Herod grabstwo galyleyskye (procu-

rante Pontio Pilato Judaeam, tetrarcha... Galilaeae Herode Luc 3, 1) *Rozm* 174; A kyedy... odyato yemv (sc. Archalausowi) krolewstwo y rozdzycelo no na cztyrzy czasczy albo grabstwa, a[t] tho szye stalo pod kxyzaty kaplanskyemy *ib.* 175.

Hromowy *cf.* **Korzeń**

Hrudzina 'kość mostkowa wraz z okrywą mięsną, mostek, os pectorale una cum carne, qua contegitur': Item forenses carnes, que in vulgari chrudzyny nuncupantur, in quolibet foro a carnificibus exigendas pro curia 1489 *KodWil* I 421. ~ *Rutenizm*, *cf.* **Gzędzi**.

Hu *cf.* **U**

1. Huba leśna, modrzewiowa huba biała *bot.* '*Polyporus officinalis* Fr.': Lesna huba agaricus 1472 *Rost* nr 157; ~ Modrewova huba byala agaricus 1491 *Rost* nr 11038, 11039.

2. Huba 'fald, sinus vestium': Huba in Slavonico plica seu ruga vestium dicitur, unde Casshubii, id est plica rugas interpretantur (*ca* 1250) *MPH* II 470. ~ *Polskość* wyrazu *watpliwa*.

Hubostwo *cf.* **Ubóstwo**

Huchłość *cf.* **Uchłość**

Huckop *cf.* **Hunckop**

Huczeć *cf.* **Wzhuczeć**

Hucznić *cf.* **Ucznić**

Hudziałać *cf.* **Udziałać**

(Huf) Uf *formy*: *g. sg.* ufu 1466 *R* XXII 15; ~ *l. sg.* (w) ufie 1490 *StPPP* II nr 4361, 1497 *StPPP* VII 130; ~ *ac. pl.* ufy XV *p. post.* *R* XXV 181; ~ *i. pl.* ufy *Sul* 31.

Znaczenia: **1.** 'zastęp, oddział wojska odpowiednio uformowany, hufiec, exercitus': Nec timet opositi castra iuvare chori, *gl.* przeczynnego vphv, armat cives aquile virtus et viribus implet 1466 *R* XXII 15; Parentes... <cum> quatuor bonis nobilibus..., duobus, cum quibus stabat in oboz et duobus in exercitu al. wfy (*leg.* w ufie), qui debent iurare, quia prefatus Nicolaus ad finem totalem belli interfuit 1490 *StPPP* II nr 4361; Valentinus... notificat se per nobiles Stanislaum... et Albertum..., inter quos est in exercitu al. f ufyie positus..., quod semper tempore opportuno sit in exercitu uti pedester 1497 *StPPP* VII 130; Cuneos vffy XV *p. post.* *R* XXV 181.

2. 'gromada, grupa, caterva, turba': Vffy a tlvszczaamy (catervatim et in turbis)... do... wszi czandzaczce przystanpywshi, skodlywy... dopuszczaacz są... szmyeyą drapyeszstwa *Sul* 31.

Hufała *cf.* **Ufała**

(Hufnal) Ufnal 1. 'gwóźdź do podkowy, clavus, quo solea ferrea ungulae equinae suffigitur, clavus

solearis: Ad carbones fabro et ad ferrum super wfnale et pro tribus gunye et ad plathi ad equos 1500 *ZsigBud* 21; Ad ferrum pro uffnale; pro uno czathnar fabro *ib.* 44.

2. *dubium*: 'hak, uncus': Vffna(1) unculus XV p. post. PF V 8.

Hufnica, Ufnica 'rodzaj dziala, tormentum quoddam bellicum': Pixides huffnycze 1446 *AGZ* XI 273; Fabro a reformatione principiorum al. od przothkow ad huffnyczas dedi I marcam 1461 *AKH* XI 491; Pro rotis ad hufnyczasz *ib.*; Pro aliis rothis ad easdem hufnyczas *ib.*; Unam machinam al. *wfhnyca et duas loricas 1472 *AGZ* XII 349; Taraszniha longa et hufnicza, que dicitur cardinalka, cum klenodio domini olim cardinalis, huc de Cracovia sunt adducte 1484 *Iorga* 283; Bombarde sive pixides, una huffnycza cum signo Dravasch 1495 *GórsArt* 219; Vna huffnycza, vna tharasnycza, vna hakownycza *ib.* 220; Hufnicza. Fusa est per pixidarium regalem, cui pro dono ratione laboris sui data est una marca 1497 *Iorga* 285.

Hugorny cf. Ugorny *hujard & Ujard*

Hujednać cf. Ujednać

Hujednanie cf. Ujednanie

Hukraść cf. Ukraść

Humarły cf. Umarły

Humieć cf. Umieć

Humien cf. Ihumen

Humierny cf. Umierny

Humion cf. Ihumen

Humówić cf. Umówić

Humrzeć cf. Umrzeć

Humyślnie cf. Umyślnie

Hunckop, Huckop, Huns kop, Unskop: 1. 'helm z zasloną w kształcie psiego pyska czy też sama zasłona, cassis cum operimento vultus ad formam oris canini confecto': Pro calpetra dicta clobuczec cum hunczcop... II marcas 1394 *MM Ae* XV 199; Loricam seu pancerium et unscop 1414 *AKPr* X 431; Michael... debet soluere... bigwanti, scorki et hunsscop 1422 *StPPP* II nr 1854; Pro duobus bigwanthy integris, wnczop, skoroky et pro tunica 1431 *StPPP* II nr 2384; Pro lorica..., chuczokp et globuczec 1434 *StPPP* II nr 2546; Duas loricas, clobuczec et hunczokp et bluczbrach 1434 *ZapRpWarsz* 2, 300; Loricam, galearum, vuskop, cirotecas... dare debet 1437 *AGZ* XII 24.

2. 'ozdobny łańcuch noszony na szyi, torques quidam ornator': Torques huczcop vel obrosz XV med. PF V 28.

Hunskop cf. Hunckop

Hupominać cf. Upominać

Hurlom cf. Furlon

Husknacht cf. Hausknecht

Huspański cf. Hiszpański

Hustanowić cf. Ustanowić

Hustawiczność cf. Ustawiczność *Hustawic & Ustawic*

Huszkodzić cf. Uszkodzić *Huszc & Ujście*

Huście cf. Ujście *Huszc*

Huta 'zakład przemysłowy wytapiający metale z rud a. produkujący szkło, officina maior ferri vel vitri': Mineram al. huta 1471 *StPPP* II nr 4036; ~ Martinus... vendidit... suam vitreaturam al. hutam 1452 *StPPP* II nr 3492; Habent... bona... fabricam vitream al. hutta *DILB* I 292; ~ z *fleksją łacińską*: Fabro... pro gumphis III grossos ad huttam 1395 *AcCas* 338; Pro rinna vel canali ad huttam *ib.* 341; Nicolaus saxifactor, qui manet in hutta Nicolai oleatoris 1399 *AcCas* 480; Hutta bene reformata cum 4 paria follium al. miechi et cum omnibus aliis instrumentis ad dictum montem spectantibus 1495 *CracArt* nr 1400; Gregeryn de hutta Mogilensi ius habet 1500 *LibIur* nr 9080; ~ Mattis glazir von Dopsczicz de hutteis vitrorum ius habet 1475 *LibIur* nr 7575.

Hutarz 'właściciel huty lub człowiek pracujący w hucie (szklanej), officinae vitri possessor seu operarius': Martinus, olim vitreator al. hutarz de Mislimicze, recognouit, quod vendidit perpetue suam vitreaturam al. hutam 1452 *StPPP* II nr 3492.

Hutman 'dozorca, custos, curator': a. w żupie solnej, salinarum: Nicolao portulano in gasis, Dobbconi huthmano ad mandatum domini medium stamen est datum 1420 *RachBoch* 205; Bartos hutman constituit... Petrum ad agendum contra eandem (sc. dominam olim zuppariam) 1473 *CracArt* nr 612; ~ b. w hucie żelaznej, officinae ferrariae: Michael Gelhor..., Mathis hwthman... recognoverunt, quia a... Johanne... eundem montem in Thatry... appreciaverunt 1495 *CracArt* nr 1400; ~ może nomen proprium: Michael hutman habet ius 1395 *LibIur* nr 447.

Hutmaństwo 'urząd dozorczy w żupie solnej, salinarum cura, custodia, custodis vel curatoris munus': Salifodine officium, quod hutmanstwo dicitur 1334 *MM Ae* X 11.

Huwłoctwo cf. Uwłoctwo

Huzda cf. Uzda

Hużytek cf. Użytek

Hydanie 'obmawianie, obmowa, oszczerstwo, detrectatio': Hydanye, vczoganye detraccio, invidia *MW* gl. 69.

Hymn 'hymn, pieśń pochwalna, hymnus': być jednego hymnu 'być jednomyślnym, być jednego zdania, unanimem esse, idem sentire': Obaczywshi rosnoszcz albo nyesgodan praw i czlon-

kow..., ktorisz przez nasche sandzye rosnich
 czassow rosno sandzoni s[y]an, zandayancz, abi
 czy tho sandzye w gich virzekanyu skazawanya
 ve sprawyedlywosczy bili yednego himnu
 i sgodny (ut ipsi iudices in eorum pronun-
 tiationibus et iudicio sint unanimes et concor-
 des)..., vstawyami czlonky nyzey popyssane
Sul 106.

Hymna, Imna 'hymn, pieśń pochwalna, hymnus':
 Ymna: Iuz nynye, gdy wesla gwiazda szwia-
 tlosczy, boga proszmy *MW* 1b; Ymna: Nynie,
 swianti... duchu *MW* 22a; Ymna: Zrzødzi-
 czelu moczny y prawdziwi boze *MW* 32b;
 Hymna: Wszytkych ludzy nabozne szebranye,
 day dzysz chwałã szwyathey Annye *MW* 93a;
 Hymna: Szdrowa bandz, Anno szwatha *MW*
 101a; Ymna: Anyolem strozem mym daleko
 odpandz wszitko nyepodobyenstwo nyeprzyia-
 czciela *MW* 128b, *sim. ib.* 132b. 138a. 142b.

Hynst cf. Hynszt

Hynszt, Hynst 1. 'koń wykastrowany, walach,
equus spado': *Hynczst spado 1398 *LebMat* 172;
 Yaco czso hinst vcradzon Ianowi Ielenewi, ten
 ne wedzon w Maczeyew dom 1406 *Piek* VI 282;
 Katherina... XV marcas pro spadone al. za
 hinst super... Clementem... jure acquisiuit 1426
StPPP II nr 2073; Quia equum hynsth in valore
 viginti marcarum... sibi non restituit 1432 *StPPP*
 II nr 2425; Hinst spado 1437 *Wisł* nr 228, s. 89;
 Eunuchus idem est, quod spado, proprie hynsth
 XV *med. PF* V 60; Runcius id est spado hynsth
 uel horz *OrtCel* 10; Spado est equus castratus,
 hynst vel valach *ca* 1500 *Erz* 22.

2. 'koń ułożony do specjalnego chodu, np. ino-
 chodnik, *equus tolutarius*': Hinst dextrarius XV
med. R XXIII 280; Yvnochodnyk vel hynsth
 sonipes *ca* 1500 *Erz* 22.

(Hynszta) Inszta 'kobyła, klacz (zapewne spe-
 cjalnie ułożonego chodu), *equa tolutaria*': Kobyła
 vel insta equa *ca* 1500 *Erz* 22.